

AZ 1956-OS FORRADALOM TÖRTÉNETE ESZTERGOMBAN

Írta: Kovács László

Segítő munkatárs: Fakász Tibor

- 4. változat -

TARTALOM

AZ ESZTERGOMI ESEMÉNYEK ELŐZMÉNYEI
AZ 1950-ES ÉVEK ESZTERGOMA
AZ ESZTERGOMI ESEMÉNYEK
A TRAGIKUS NAP
MECSÉRI VISSZATÉRÉSE
A REND HELYREÁLLÍTÁSA - NEMZETI TANÁCS
A SZOVJET CSAPATOK MEGJELENÉSE ESZTERGOM HATÁRÁNÁL
A NEMZETI TANÁCS UTOLSÓ INTÉZKEDÉSEI ÉS AZ 1957-ES TÁRGYALÁSOK
BÜNTETÉSEK, LETARTÓZTATÁSOK
FELHASZNÁLT IRODALOM
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS
MELLÉKLETEK
HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE

AZ ESZTERGOMI ESEMÉNYEK ELŐZMÉNYEI

1956-ban robbant ki a magyar forradalom. Sokak szerint ez a megmozdulás a XX. század kiemelkedő eseménye volt, amelynek hatását még ma sem lehet egészen felbecsülni. Sokan a még 1989-ig tartó kommunizmus jövőjének a fordulópontját látták benne, hiszen a kommunizmus már a 60-as években más lett (az országok szabadabb fejlődés útjára léphettek), mint az 50-es években volt, és ez többek között a magyar forradalomnak is tulajdonítható. Ha a magyar nép azon az emlékeztető októberi napon nem fejezi ki felfogását és nem cselekszik, mindez az „átalakulás” sokkal később következett volna be...

Már 1956. nyarán több bizalmas és titkos „hangulatjelentés” érkezett a Magyar Dolgozók Pártja országos központjának agitációs és propaganda osztályára szinte valamennyi vidéki városból.

Ezek főképp a párt- és az államvezetés iránti ellenséges érületről számoltak be. Arról, hogy készülöben van valami, azt tudták a pártvezetők is, de nem nagy jelentőséget tulajdonítottak neki. „A párt és kormányvezetők sziklaszilárdan bíztak a tömegek feletti hatalmukban, a majd tíz esztendő és „vérrel, vassal” felépített diktatúrájukban és bíztak (nem utolsó sorban) abban a testületben, amelyet uralmuk védelmére hoztak létre, s amely (úgy hitték) nevének pusztá felemlítésével meg tudja fékezni az esetleges lázadókat”¹. Ez volt az ÁVH.

Egy emberöltő távlatában nehéz pontosan és hitelesen felidézni az 1956. október végén, illetve november elején történt eseményeket, de amit nem lehet elfelejteni, az egységes nemzeti összefogás, ami napok alatt elsöpörte a véres és kegyetlen vörös diktatúrát az országban. A budapesti eseményeket - kis késéssel - követték a vidéki megmozdulások. Ezek közül is az egyik helyszín - ahol a forradalom alatt sortűz is volt - Esztergom. Az a város, amelyik korábban két és fél évszázadon át volt Magyarország fővárosa. Még IV. Béla király udvara is itt tartózkodott egy jóideig. Ő tette át a fővárost Budára, mikor a tatárjárás tanulságaiból kiindulva biztonságosabb helyet keresett magának. Átköltözésekor az érseknek ajándékozta a királyi palotát. Esztergom azóta is a magyar katolikus egyház legfontosabb központja.

AZ 1950-ES ÉVEK ESZTERGOMA

A második világháború után a kommunista hatalomátvételt követően az egyházi központ mellett az sem tetszett a hatalmon lévőknek, hogy itt még mindig nem kommunista, hanem kispap polgármester volt dr. Bády István személyében. Mindezek után nem meglepő, ha Esztergom a „reakciós város” elnevezést kapta. A város csak 1950-ig lehetett megyei székhely, mert miután Esztergom megye megszűnt, az új (Komárom) megye legfontosabb városa Tatabánya lett. Ezután Esztergom városi bevételeinek nagy részét Tatabánya építésére és fejlesztésére vonták el.

A város bár ezután is megmaradt egyházi központnak, de már a legfontosabb egyházi tisztségeket a kommunistákkal együttműködő úgynevezett „békepapok” tölthették csak be, akik ávós ellenőrzés alatt álltak. (Később Mindszenty József hercegprímás, akit 1948 karácsonyán letartóztattak, - és azután soha többé nem láthatta viszont székvárosát, ám 1956-ban kiszabadult a börtönből - le akarta váltani őket, de november 4-e után mindegyik visszakerült a helyére).

¹ Borbándi Gyula, Molnár József: Tanulmányok a magyar forradalomról, 13. p.

Az egyházi ingatlanokat elvették. A Bazilika melletti volt szemináriumi épületbe például a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola került, amelyik 1954-ig itt működött, amikor is Mátyásföldre költöztették és ezután került ide a Hadosztályparancsnokság.

Esztergomot (ekkor körülbelül 15000 lakosú kisváros volt) az 1950-es években „katonavárosként” is emlegették. Az itt elhelyezett hadosztály erejének bizonyítására érdemes megemlíteni, hogy később 1956-ban - az ország többi városától eltérően - sokáig nem volt itt szükség a nemzetőrség megalakítására. (Erre csak 1956. október 30-án este került sor Zséger László vezetésével.) A hadosztály az 56-os események idején végig fenn tudta tartani a rendet a városban, mivel mindenhol harckocsikkal és katonai járművekkel járták a várost. Egyébként is ez volt a magyar néphadsereg legütőképesebb hadosztálya. Nem túlzás, de a „leghorthystább hadosztály” címet is kiérdemelhette volna. Hiszen mágnesként gyűjtötte a Horthy-hadsereg jól képzett tisztjeit, tiszthelyetteseit. Erre pár példa: „Szabó Pál tüzérőrnagyot horthysta főtörzsként Mecséri erőltette tisztiiskolára. Baracska Sándor főtörzsmesterként a »Szeró« (ez a javítószázalóalj katonai beceneve volt - a szerző) legelismertebb porlasztó szakembere volt. A Fürdő Szállónál lelőtt Szabó Ábel százados a Horthy-hadseregben a Hunyadi-páncélosok kiképzőtisztje volt. Tudni kell, hogy a Rákosi-féle átvilágban a hunyadi rosszabb volt, mint a volt nyilas, vagy a korábbi csendőr” (Marczell György visszaemlékezése).

1950. július 6-án Bády István az őt ért támadások miatt lemondott a polgármesteri címről. Utána már csak két megbízott polgármester volt (Szabó István és Sipos Zoltán, aki ezidőtájt Komárom első embere is volt), akiket csak azért nevezték ki, hogy a tanácsrendszerre való áttérést végrehajtsák. Ez 1950. augusztusára sikerült is. Az első tanácselnök az Oroszlányból jött Anderla Imre lett. Neki egyáltalán nem tetszett, hogy Esztergom lakosai kérésekkel, panaszaikkal nem őt keresték meg, hanem a volt polgármester Bádyt. „Nem egyszer mondtam neki, hogy én erről nem tehetek. Azt sem titkoltam, hogy az emberek valóban nem szeretik őt, hiszen egész lényéből sugárzott az Esztergom iránti ellenszenv.”²

A tanácsi szervezés első évében, 1951-ben, a város minden, király és szent nevét viselő utcája más nevet kapott. Ez történt a primások neveivel is, akik pedig az ő idejükben sokat tettek a városért. Az utca-átkereszteleseknek estek áldozatul az Árpádházi királyok is. Köztük IV. Béla is, aki Esztergomban van eltemetve. Azóta - 1989-90-ig - egyedül IV. Béla kapta vissza utcáját, amelyet előzőleg Tolbuchin, majd Kun Béla nevével „tiszteltek” meg. Az utcaelnevezések lázában egyre jobban kiütközött a régi város elleni gyűlölet. Ekkor merült fel magának Esztergom névének a megváltoztatása is, Dózsafalva néven tervezték Doroghoz csatolni. Ezek után nem meglepő, ha az esztergomiak nagy része gyűlölettel nézett a kommunista vezetőkre és 1956-ban az első vidéki városok között állt a forradalom mellé.

AZ ESZTERGOMI ESEMÉNYEK

A várható eseményekre a leghamarabb - feltehetően egy felülről jövő utasítás miatt (ezt Fakász T. is említi könyvében)- a laktanyákban kezdték el a felkészülést. Könözsy Béla, aki 1956-ban Esztergomban töltötte sorkatonai szolgálatát a Dobogókői út mellett lévő laktanyában, így emlékezik vissza azokra a napokra: „Már október 20-a körül, de még 23-a előtt úgynevezett összetartás volt, így senki sem hagyhatta el a laktanyát. Nem értettük, hogy miért is van ez a felhajtás. Készenlétbe kellett állni, ami azt jelentette, hogy a laktanya területén munka nem maradhatott befejezetlenül, illetve minden gépjárművet indulásra kész állapotba kellett hozni. Akkor még nem is sejtettük, hogy pár nap múlva forradalom lesz.”³

² Bády István: A Bazilika árnyékában, 121-122. p.

³ Könözsy Béla szóbeli közlése alapján

Esztergomban egyébként a 7. gépesített hadosztály törzse volt elhelyezve a Főszékesegyház melletti szemináriumi épületben. A hadosztály parancsnoka Mecséri János ezredes, törzsfőnöke Kiss Sándor őrnagy, politikai tisztje pedig Hurai Rudolf százados volt.⁴ A hadosztály kötelékébe egyébként sok egység tartozott: a piliscsabai 8. gépesített ezred, az aszódi 15. gépesített ezred, az egri 6. gépesített ezred, a hatvani 26. közepes harckocsiezred, a szentendrei 67. műszaki zászlóalj, a jászberényi 50. tarackos tüzérezred, ám Esztergomban csak a 34. tüzérezred, a 33. harckocsiezred, az 51. légvédelmi tüzérosztály, a 93. híradózászlóalj, a 117. harckocsi tiszthelyettesi iskola és a 104. harckocsi javító zászlóalj tartózkodott. Ezek a hadosztály épületében, az esztergomi laktanyákban vagy Esztergomtáborban (ma: Esztergom-Kertváros) állomásoztak. Emellett Esztergomban volt a városi kiegészítő parancsnokság is. Érdeemes tudni, hogy az egész hadosztály a székesfehérvári 6. hadtest alárendeltségébe tartozott, melynek parancsnoka 1956. őszén Mikes vezérőrnagy volt.

Az Esztergomban állomásozó csapatok különböző laktanyákban voltak elhelyezve. Az egyik laktanya maga a hadosztályparancsnokság központi épülete volt, amelyben egykor a klérus tagjai laktak, illetve itt folyt a papok képzése is (szemináriumi épület). A másik laktanya az előbbivel szemben álló épületben lett elhelyezve, ahol a kiegészítő parancsnokság székel (a parancsnoksággal Molnár István századost bízták meg). Ez szintén az egyházé volt korábban. (1956. után a Mechanikai Mérőkészülékek Gyára (MEDICOR) nyert itt elhelyezést.) A harmadik (Bottyán) laktanya a város szívében helyezkedett el, ahová a forradalom után a Szemüvegkeretgyár (ma: GRANVISUS) költözött át. Volt még két laktanya Esztergomtábor felé is, a Dobogókői útnál, az úgynevezett Csalamádé temető mellett. (Ezt a laktanyát, ahol az 51. légvédelmi tüzérosztály és a javító zászlóalj tartózkodott, valamint a volt szemináriumi épületet 1956. után a megszálló szovjet csapatok foglalták el.)

Az 1956. október 23-i budapesti eseményekről a rádió és az újságok útján szerzett tudomást Esztergom lakossága. Akkoriban a mai „Tökház” területén munkásszállók sorakoztak, a legtöbben csak itt hallgathatták a Szabad Európa Rádiót, míg mások a munkahelyükön vagy otthon tették ezt meg. A város lakói tudták, hogy Budapesten tüntetések folynak, röpcéduláznak és tudtak a Petőfi körben történt eseményekről is.

Cs. A. nyugdíjas tanár, aki 1956-ban az I. István Gimnáziumban tanított, így számolt be a fővárosi eseményeknek az iskola életére gyakorolt hatásáról: „Tanítás a gimnáziumban csak október 23-ig volt. Ezután a diákok és a tanárok ellátogattak ugyan az iskolába, hogy beszélgessenek a kialakult helyzetről, de órák már nem voltak. Mi tanárok pedig, arra az esetre ha itt is tüntetés lesz, kiosztottuk egymás között, hogy ki hová megy majd biztosítani a diákok biztonsága érdekében. Ezután két napig mindenki a rádiót hallgatta a tanári korból, hiszen nem mindennapi dolgok történtek a fővárosban. A budapesti tanárok pedig elindultak hazafelé gyalog, ugyanis ekkor már nem közlekedtek a tömegközlekedési eszközök Budapest és Esztergom között.”⁵

A fővárosi események hatására a hadosztály egységeit a Honvédelmi Minisztérium illetékese október 23-áról 24-ére virradó éjszaka különböző időpontokban riadóztatta. A hadosztálytörzs október 23-án 22 órakor kapott riadóparancsot. A piliscsabai ezredet a Magyar Rádióhoz, a 15. gépesített ezredet az Országházhoz, a 6. gépesített ezredet pedig a Honvédelmi Minisztériumhoz vezényelték.⁶ A 33. harckocsiezred parancsnokhelyettese viszont 70 fővel a laktanyá-

⁴ Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban: HL) 7. gépesített hadosztály jelentése, 3. csomag, 395

⁵ Cs. A. szóbeli közlése alapján

⁶ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3. csomag, 395

ban maradt. A hadosztály a Hadügyminisztériumtól folyamatosan ellentétes utasításokat kapott, így nagy zűrzavar volt.

Ezt a belső zavarodottságot tükrözi a következő történet is: „Én mivel a második lépcsőbe tartoztam a hadosztálynál, itthon maradtam - mondta el a hadosztály egykori térképész tisztje. Abban az időben éppen tartalékosok voltak benn, s én azt a feladatot kaptam, hogy a hadosztályparancsoknak (Mecséri) a feleségét és gyermekét, valamint a házukat(a mai rendőrséggel szemben lévő épület, ahol több tiszt is lakott - a szerző) négy tartalékos katonával együtt védjem meg. Annyira be volt gyulladva a vezetés, hogy még a hadosztály szovjet tanácsadójának az üres házát is védeni kellett. (Akkor a hadosztály minden ezredénél volt szovjet tanácsadó. Mecséri kivétel nélkül összeeszegett mindegyikkel, ugyanis nem volt hajlandó „elvtársozni”. Mindenkit a rangján szólított, a szovjet tanácsadók megjegyzéseit pedig folyton figyelmen kívül hagyta.) A ház üres volt, mert ő átmenekült családjával együtt Csehszlovákiába. A közvetlenül mellettünk lévő szovjet tanácsadó házát, a pártbizottság titkára (egy százados) őrizte négy katonával. Később Dorog felől munkásbuszok jöttek be Esztergomba, melynek a tetején is ültek emberek és tudták azt, hogy melyik a szovjet tanácsadónak a háza és ott a buszok megálltak, lengették a magyar zászlót és azt üvöltötték, hogy „ez a haza magyar haza, minden orosz menjen haza”.

A hadosztályparancsnok felesége és kislánya ott remegett benn a házban, alig bírtuk megnyugtatni őket. Mi elhatároztuk azt, hogy őket mindenképpen megvédjük Felszerelésünk volt, mert a mai rendőrség közelében akkor egy harckocsi állt, s ebből szereztem kézigránátot és lőszerünk is volt. Szerencsére a használatukra nem került sor.”⁷

Ezután érdemes megnézni, hogyan emlékezik vissza mindezekre Mecséri a perében:

„1956. október 23-án az (Esztergomi) Városi Pártbizottságon voltam.” (- kezdi vallomását Mecséri ezredes. Nyilván itt közölték vele, hogy Budapesten „ellenforradalmi lázadás” várható, aminek megfékezésére a honvédség alakulatainak, tehát Mecséri hadosztályának is készen kell állnia.) „Ekkor a laktanyából 17 óra körül az ügyeletes tiszt felhívott és jelentette, hogy Hidvégi vezérőrnagy Piliscsabán tartózkodik. Nevezett közölte velem, hogy menjek le Piliscsabára. Ekkor a politikai helyettessel, Hurai századossal el is mentem a 8. gépesített ezredhez, ahol Hidvégi vezérőrnaggyal beszéltem.”⁸ Ekkor Hidvégi arra adott parancsot, hogy Mecséri riadóztassa a 8. gépesített ezredet, és Solymosi János alezredes vezetésével föl is rendelte azt Budapestre... (A harckocsikkal és a teherautókon utazó négyszáz lövésszel Budapestre vonuló Solymosi alezredest és katonáit aztán Hegyi László vezérőrnagy vezényelte az ekkor már fegyveresek által ostromlott Rádió épületéhez.)

„... én ezután Hidvégi vezérőrnagy parancsa szerint átmentem Aszódra, a 15. gépesített ezredünkhöz, ahol már várt rám Tóth Lajos vezérőrnagy, aki 20 óra körül parancsot adott nekem, hogy az aszódi ezredet Fülöp Pál alezredes vezetésével rendeljem fel Budapestre... (Ezután Mecséri ezredes visszatért Esztergomba, a Hadosztályparancsnokságra, mivel készenlétben kellett maradnia. - a szerző). Ugyanezen a napon 24 óra körül Esztergomban távmondatilag Tóth vezérőrnagy arra adott nekem utasítást, hogy a 33-as harckocsi ezredet harckocsival indítsam útnak Budapest felé, valamint a 93. híradós zászlóalj és az 51. légvédelmi tüzérsztály lövegek nélkül menjen föl Pestre... Október 24-én 7 óra körül Budapestre jöttem. Ekkor a Budai Nagy Antal laktanyába mentem.”⁹

⁷ A hadosztály egykori térképészének szóbeli közlése alapján

⁸ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 670, 3083 (Mecséri pere)

⁹ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 670, 3084

Miután az esztergomi hadosztály jelentős részét Budapestre vezényelték, október 24-én reggel a parancsnokkal az élen a törzs nagyobbik része is a budapesti Budai Nagy Antal laktanyába települt. Az otthon maradt rész parancsnoki teendőit a törzsfőnök (Kiss Sándor őrnagy) látta el, aki nyomban intézkedett a laktanya védelmének megszervezésére.

A városban október 24-én viszonylagos nyugalom volt, de egy nappal később már megkezdődtek a tüntetések. Esztergomban az első megmozdulás 1956. október 25-én, csütörtökön volt. Esztergomban alapvetően különbözött a helyzet a fővárosi eseményektől, mivel a városban és környékén fegyveres incidensekre eddig nem került sor. Eleinte mámoros hangulatban zajlottak az események. Többen kijelentették, hogy támogatják mindazt, ami Budapesten történik. Mindegyik szónok elmondta, hogy Nagy Imre mellett állnak, és azt akarják, hogy takarítsák el a Rákosi rendszert. Ez egy nagy tüntetés volt, amelyben az emberek igyekeztek levezetni a bennük felgyülemlett feszültséget, a hallgatás és a félelem évei után.

A tüntetéshez az iskolák közül elsőként a Hell József Károly Műszaki Szakközépiskola diákjai csatlakoztak Veres Jenő és Karakas Lajos (ő róla azt kell tudni, hogy híres kommunista volt csak a megváltozott szélirány miatt vett részt az eseményekben, sőt az elmúlt rendszer illusztris haszonélvezője volt) tanárok vezetésével.

A felvonulást ütemes jelszó kísérte, a legtöbbször ez hallatszott: „Ez a haza magyar haza, minden orosz menjen haza!”

Egy akkori kisdiák így emlékezett vissza erre az eseményre: „25-én a délutáni óráktól már a Széchenyi tér is benépesült. A fővárosi eseményeket beszélték mindenütt. Egy motoros jött és kiabálta „azonnal oszoljanak”! Alig tudott elmenekülni, megindult a tömeg a városházára zászlókért, majd - „aki magyar velünk tart” - skandalással a Hősök terére, utána az Erzsébet parkba a Sobieski szoborhoz, s végül fel, a Sötét-kapuhoz vonultak. Mindenütt a Nemzeti Dal, a Himnusz hangzott. A Sötét-kapunál fegyveres őrök álltak a sorompónál.”¹⁰ A honvédség lábhoz tett fegyverrel, tétlenül szemlélte a Kossuth-nótát énekelgető - főként diákokból álló - tüntetőket. A késő esti órákban hatalmas tömeg vonult fel az utcákon és még a külső részeket is felkereste a menet. Az emberek fegyelmezetten vonultak fel, semmiféle kilengés, felfordulás nem volt. A tüntetők először az I. István Gimnázium melletti egykor kispapok által lakott szemináriumi épület előtt álltak meg egy rövidebb időre, majd a Prímás palota előtt, és csak ezután mentek el kisebb csoportok az Erzsébet-parkba, majd onnan a Sötét-kapuhoz. (Cs. A. tanár szerint a tömeg a Prímás palota előtti megállás után széteszlott.)

Úgy érzem érdemes kiemelni az 1957-es vádiratokból egy részletet a 25-i tüntetés érzékelésére: „Horváth Csaba 1956. október 25-én csatlakozott Esztergom városában a felvonulók közé. A felvonulók között mint hangadó szerepelt. A felvonulás közben jelszavakat kiabált, hogy „Ez a haza magyar haza, minden orosz menjen haza!”, „Esztergomba Mindszentyt”, stb....”¹¹ (Horváth Csaba az elkövetkező napokban jelentős szerepet vállalt az eseményekben.)

Ugyanez elmondható Szalay Ferencről is, aki 1956-ban a helyi Bányagépészeti Technikum Kollégiumában nevelőtanárként, 1956. őszétől pedig óraadó testnevelőként is dolgozott az Esztergom-kertvárosi technikumban. Ő október 23-a után pedagógus társaival együtt arra törekedett, hogy tanítványait visszatartsa az eseményekben való aktív részvételtől. Ennek ellenére két technikumi diák az, akik 25-én délután - az ő tanulószobai felügyeletét kijátszva -

¹⁰ Esztergom és Vidéke 1991. október 31-i száma, 7. p. (Fiala János visszaemlékezése alapján)

¹¹ Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár (továbbiakban: KEMÖL), EMB, B 686/57.11 (Horváth Csaba vádirata 1957. dec. 18 - dec. 28)

eltávolították a vörös csillagot a városháza tetejéről.¹² Ebből az esetből is látható, hogy a diákok már 25-én bekapcsolódtak az eseményekbe. 25-én este Szalay már két másik tanítványával próbált arra a tömegre hatni, amelynek a soraiban sok fiatallal a Kossuth utcán vonult fel, a városszéli tiszti lakásokhoz tartva. A tanár úr a Hősök terén, az emlékmű lánckerítésének egyik oszlopára állva igyekezett meggyőzni a tüntetőket, hogy forduljanak vissza és követeléseiket a városháza előtt mondják el. A továbbiakról így számolt be önéletrajzában: „Két diákom addigra már megkerülte a tömeget, belekaroltak a zászlótartóba, átkísérték a város felőli oldalra. És már csak egy mondat kellett: menjünk a magyar zászló után, és elindultunk. Így ez valami komoly tervnek látszik, de ez csak utólag ilyen. Akkor meg voltam ijedve. Amikor két diákom eltűnt a szemem elől, nagyon féltem. De ők jobb pszichológusok voltak, mint én. Tettel irányították a tömeget, még én csak beszéltem.”¹³

Végül október 25-e lezárásaként egy idézet arról, hogy miként is vélekedtek a tüntetésről a hadosztályparancsnokság emberei: „500-600 fő gyűlt össze a hadosztályparancsnokság épülete előtt és a sapkajelvények, valamint a csillagok levételét követelték a katonáktól. A hadosztályparancsnoknak szóló jelentésben az olvasható, hogy a tüntetésben résztvevő fiatal és deklasszált elemek nacionalista és szovjetellenes jelszavakat hangoztattak, rendzavarásra nem került sor, a tüntetők rendben távoztak. Igaz a tisztek és a katonák egy része levette a sapkajelvényt.”¹⁴ A tisztek nagyon féltek. Ezt mutatja az is, hogy másnap ismét felrakták a vöröscsillagos jelvényeket, amikor viszont a forradalmárok mellett álltak ki Nagy Imréék, megint levették a jelvényeket.

A TRAGIKUS NAP

Másnap, október 26-án 8 órától az események folytatódtak. Az események alakulását érdemes a Szerszámgépgyárból (az akkori város legnagyobb gyára) elindulva nyomon követni a gyár egyik hajdani dolgozója Horváth Csaba visszaemlékezése alapján: „26-án reggel a Szerszámgépgyárba kimentünk 8 órára, ahol a munka nem kezdődött meg. Itt egy Tasnádi István nevezetű egyén az egyetemi ifjúság 16 pontját felolvasta és felszólította a tömeget, hogy menjen ki az utcára. Az üzem területén ekkor már a 16 pont több helyen fel volt ragasztva. A tüntetőkkel jómagam is felvonultam... (Ez a tüntető tömeg egészen a városháza elé vonult - a szerző)... Mire a tömeg odaért, mi már fenn voltunk az erkélyen: Merza Gyula nevezetű szerszámgépgyári dolgozó, egy általam ismeretlen feketehajú fiú és én. Merza Gyula pár szóval megnyitotta az ünnepélyt, ezután én elszavaltam a Nemzeti Dalt és a harmadik egyén felolvasta a 16 pontot.

Ekkor jött fel az erkélyre egy sebhelyes arcú férfi, aki engem arra szólított fel, hogy a tömeget a börtön felé küldjem és a rabokat engedjük ki. Ezzel én szembehelyezkedtem, és ezután az akkor felérkező Levelez - aki szintén a Szerszámgépgyár dolgozója volt - felhívta az embereket a rabok kiszabadítására.”¹⁵

¹² Esztergom és Vidéke 1993. november 11-i száma, 5. p.

¹³ Uott

¹⁴ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3.cs., 396

¹⁵ KEMÖL, EMB, B 686/57, 28

Tehát kilenc óra tájban már a Széchenyi téren hullámozott a tömeg, különösen a városháza és a Megyei Bíróság és börtön előtt. Innen az emberek addig nem mozdultak amíg az összes foglyot szabadon nem bocsátották a megyei börtönből. Belánszky László, aki ott volt a tömegben a következőkre emlékszik: „Amikor a tömeg áthúzódott a börtön elé, hogy a politikai foglyokat engedjék ki, akkor én ott csak két politikai foglyot láttam kijönni. Sok emberben fel is merült a kérdés: Csak ennyien voltak bezárva? Szerintem ekkor gondoltak a tüntetők először arra, hogy a többi rabot a Hadosztályparancsnokságra vihették.”¹⁶ Később a köztörvényesek is szabadlábra kerültek.

„1956. október 26-án reggel mi, a Dobó gimnázium tanulói - úgy mint a többi iskola diákjai is - osztályfőnökeink vezetésével kivonultunk a Széchenyi térre. Talán azt sem tudtuk, hogy miért megyünk valójában, csak azt tudtuk, hogy az egész város gyűlésre vonul oda. Kinn a téren már tengernyi tömeg várakozott. Minket a bíróság épülete elé vittek. Nemzetiszínű karaszalagos emberek ugráltak a buszok tetejére. Némelyik verset mondott, volt aki arra kérte fel Esztergom lakóit, hogy tegyünk mi is valamit a forradalomért. Az egyik szónok felszólította a résztvevőket, hogy nyitassák meg a megyei bíróság épületében lévő börtön kapuit. A felszólításra kitarultak a hatalmas kapuk.”¹⁷ Ezzel egyidőben a városháza erkélyéről a nagyteremben levő Rákosi szobrot kötéllel leeresztették a tömeg közé, amit könnyen összetörték, mivel gipszből volt. Ekkorra már Kiss László is az erkélyen volt: „úgy emlékszem, október 26-án Horváth Csaba barátommal a városháza erkélyéről beszéltünk a teret megtöltő tömeghez. Csaba elszavalta a Nemzeti dalt is. Megható volt, amikor egy középkorú ember egy 1848-ból való nemzeti zászló darabját hozta fel hozzánk az erkélyre.”¹⁸

Egyébként Kiss László az akkori beszédére és az azt követő eseményekre így emlékezett vissza az 1957-es tatabányai kihallgatásán: „Október 26-án néhány szót szóltam az akkor összegyűlt tömeghez. Ebben felhívtam a tömeg figyelmét arra, hogy semmi felesleges vérontásnak nincs semmi értelme, továbbá annak sem, hogy minden gondolkodás nélkül Pestre menjen. Ekkor volt kb. délelőtt 9 óra. Felkértem a tömeget, hogy oszoljon szét és déli 12 órakor jöjjön vissza, míg én ezidő alatt igyekezni fogok a kormánnyal összeköttetést keresni és amennyiben a harcok Pest területén már nem folynak, úgy semmi értelme annak, hogy Pestre menjünk. Ezután 9-12 óráig volt idő arra, hogy a tömeget lecsendesítsük. Ekkor először elmentem az akkori posta igazgatójához, és kértem őt, hogy adjon egy olyan értelmű táviratot, mely szerint a budapesti harcok megszűntek és minden a teljes konszolidáció felé halad. A postaigazgató ezt a táviratot nem merte kiadni...”¹⁹ Ezután Kiss László felment a tanácsházára, ahol először Horváth Klára elnöknővel beszélt erről a távirat ügyről, és az ő segítségét kérte, hogy ő utasítsa valamilyen formában a postaigazgatót a távirat kiadására. Ez meg is történt, ennek ellenére az igazgató vonakodott a táviratot kiadni. Ezután a peranyagban az olvasható, hogy felhívták Szedmer József városi párttitkárt, hogy valamilyen megoldást találjanak a tömeg lecsendesítésére... „Utána én javasoltam, hogy próbáljunk a honvédséggel összeköttetést keresni, olyan módon, hogy a honvédséget képviselné valaki a déli 12 órára jövő tömeg előtt, amikor is a honvédség képviselője kijelentené azt, hogy a város vezetését, közigazgatását átveszik és a honvédség a továbbiakban kijelentené, hogy a fegyveres harc az ő feladata, és ha szükségét látja, úgy a rendelkezésére álló erőből fog Pestre küldeni... Horváth

¹⁶ Belánszky László szóbeli közlése alapján

¹⁷ Esztergom és Vidéke 1991. október 31-i száma, 8. p. (Meggyes Miklósné visszaemlékezése alapján)

¹⁸ Esztergom és Vidéke 1991. október 31-i száma, 5. p.

¹⁹ KEMÖL, EMB, B 686/57, 114 - 115

Klára és Szedmer József is úgy látták, hogy a terv jó lesz, s felhívták a Hadosztályparancsnokságot. Ott akkor tudomásom szerint Kiss őrnagy volt a parancsnok, aki részben helyeselte a tervet, részben nem... Később többszöri sürgetésünkre közölte a Hadosztályparancsnokság, hogy már nem tud tenni semmit, mert egy nagyon felizgatott tömeg van a Sötétkapu előtt és be akar hatolni a Hadosztályparancsnokságra.”²⁰

Ám ahhoz, hogy megtudjuk hogyan is fajultak idáig az események, meg kell ismernünk ennek az előzményeit: Esztergomba a szeminárium hatalmas épületébe jöttek át Tatabányáról 1956. október 26-án azok a politikai vezetők, akik védelmet kerestek.

Ugyanis október 26-án Tatabányát is elérte a forradalom szele. Ott a békésnek indult tüntetésen a hangulat a párt ellen fordult. „Nagy Kálmán, az MDP megyei titkára néhány párt-funkcionárius és ÁVH-s tisztek kíséretében Esztergomba menekült a hadosztályhoz - írta Berki Mihály a Tömeggyilkosság Esztergomban című cikkében, majd így folytatta: Esztergomban már reggel mintegy 500-600 fő követelte a Hadosztályparancsnokság épülete előtt, hogy verjék le a homlokzatról a vörös csillagot. Miután követelésük teljesült és fegyvert nem kaptak, elvonultak.”²¹

Ám a kommunisták befogadásának híre hamar elterjedt a városban, ezért egyre többen mentek vissza a hadosztályparancsnokság épülete elé. Ezt bizonyítja egy szemtanú, Bányainé Kalicza Márta - 1956-ban nyolcadik osztályos általános iskolai tanuló - aki látta, hogy egy helybéli lakosokból álló kb. 50 fős csoport a megszálló szovjet csapatok marsalljáról, Vorosilovról elnevezett utca névtábláját igyekezett eltávolítani. A tábla elég magasan volt, nem érték el. A szemtanú édesapja Kalicza Géza felment a közeli lakásukra, ahonnan hozott egy botot, majd ezzel sikerült lepiszkálni az utcanévtáblát. Ezt követően a Duna-parton egy túlárado örömtől fűtött lelkes tömeg érkezett és vonult a Bibliotéka irányába. A szemtanú és a vele tartó barátnője (Vitál Mária) csatlakozott a tüntetőkhez, akik a véleménye szerint a dorogi bánya dolgozói voltak. A menet élén egy magas nő, nemzetiszínű lobogót vitt. A felvonulók a Bibliotéka mellett, majd a Tanítóképző előtt haladtak fel a Sötét-kapu elé.

Néhány száz ember újra össze is gyűlt a hadosztályparancsnoksághoz vezető, a bazilika építéskor kialakított, „Sötét-kapu”-nak nevezett kb. 80 méter hosszú alagút környékén. Az épületet megerősített őrség vette körül, amelyik a bejáratot is biztosította. A hatalmas épület-tömb ablakaiban géppuskaállásokat alakítottak ki, amelyekben részben az idemenekült ÁVH-sok várták a tűzparancsot. A Hadosztályparancsnokság előtt lévő embereknek azonban semmilyen kialakult véleménye vagy szándéka nem volt mindaddig, amíg a vidéki autóbuszok meg nem érkeztek.

A parancsnokság épületét két oldalról lehetett megközelíteni: egyrészt a Sötét-kapu városi oldaláról, másrészt pedig a kanonoki épületek előtti részről, amely azonban a középső részen kőfallal volt elzárva. A tömeg végül is a Sötét-kapu előtt gyülekezett. Ezután nézzük meg azt, hogyan is reagált erre Mecseri: „Október 26-án délelőtt Kiss őrnagy Esztergomból jelentette, hogy ott nagy tüntetés van. Én nevezettnek parancsot adtam arra, hogy a parancsnokság épületét biztosítsák, fegyvereket nem adhatnak ki és fegyveres támadás esetén löjenek. 11 óra körül visszaindultam Esztergomba.”²²

²⁰ Uott

²¹ Új Magyarország magazin III. évfolyam, 283. szám

²² HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 670, 3084

Mecséri ekkor úgy érezte, hogy neki Esztergomban kell lennie. Azonnal mozgósította, sorakoztatta kíséretét. (Két harckocsival, egy szakasz lövésszel, politikai helyettesével Hurai Rudolf századossal, elhárító osztályvezetőjével Ruisz századossal, valamint Szabó Ábel századossal, Dönczi századossal és Ficsor hadnaggyal indult el a kisvárosba, tekintettel arra, hogy Budapesten ebben az időben viszonylagos csend volt.)²³

Közben Esztergomban zajlott a forradalom, a fellázadt nép elárasztotta a várost. Kiss Sándor őrnagy Mecséri parancsa értelmében a Hadosztályparancsnokság védelmére berendelte az Esztergom-kertvárosban lévő kiképző zászlóaljat, ami meg is érkezett. Az alagút közepén egy kb. 6-8 főből álló katonai szakasz állt a tömeggel szemben. Az otlévők nem mertek bemenni, de annál többen kiabáltak: „Ti nem vagytok magyarok!”, „Magyar katona nem állhatja a mi utunkat!”²⁴ Nemsokára a város felől, a tanítóképző előtt három autóbusz jelent meg, jöttek a Várúton felfelé, mind a három tele volt utasokkal, sőt az első busznak még a tetején is ültek. Úgy háromnegyed tizenkettő tájban zajlott le a tragikus esemény, amelynek leírása ezidáig eléggé furcsa beállítású volt. (A riportjaim során megszerzett információknak köszönhetően már összeállítható a 26-i napnak az eseménysorozata a tanúk vallomása alapján. Ugyancsak használható leírást tudtak adni a történekről az akkor tényleges szolgálati idejüket töltő kiskatonák is.) Az elbeszéléseket figyelembe véve a következők történtek: 26-án a reggeli órákban már gyülekeztek az emberek a városközpontban. Amíg Kiss László intézkedett a tömeg megnyugtatósa érdekében, addig a szétoszló tömegben a Széchenyi téren állítólag valaki bekiabálta, hogy még a Viscosában (Nyergesújfalun található vegyi gyár) és Dorogon dolgoznak, ott még nem történt semmi, őket is a forradalom mellé kéne állítani. Erre Horváth Csaba javasolta, hogy akik egyetértenek ezzel, azok menjenek velük. A buszpályaudvaron - ami akkor a Széchenyi téren volt - állt néhány busz. „Azt hiszem, két autóbusszal elindultunk Nyergesújfalura... A Viscosa Gyárban megkerestük az igazgatót és elmondtuk neki, hogy az egyetemi ifjúság 16 pontos követelését szeretnénk felolvasni, elmondanánk a Nemzeti dalt és csatlakozásra akarjuk felszólítani a dolgozókat, s le akarjuk állítani a munkát. Kiderült, hogy ez egy folyamatosan üzemelő vegyigyár, így a teljes leállást nem lehet megvalósítani, mert az hatalmas károkat okozott volna... A 16 pontos követelés lényege az volt, hogy Magyarországon új társadalmi rendszer jöjjön létre és az oroszok menjenek haza. Ugyanakkor egyértelmű volt, hogy szocialista alapon képzei el mindenki a változást. Gyárat, földet vissza nem adunk, hanem egy új emberarcú szocializmust akarunk. Ezt akkor komolyan is gondoltuk...

Fél tizenkettő körül értünk vissza Esztergomba. A Kossuth Lajos utca közepe táján járhattunk, amikor szólt valaki, hogy hátulról egy harckocsi közeledik. Erre gyorsan kiszállt mindenki a buszból. Valaki azt kiabálta, hogy a hadosztálynál már gyülekeznek az ÁVH-sok.”²⁵ Az emberek előtt világos volt, hogy a hadosztály védelmére megy a harckocsi. Horváth Csaba akkor megkérte a sofőrt, hogy állítsa keresztbe az úttesten a buszt, hogy ne tudjon a harckocsi felmenni. Ezt ő nem merte megtenni, hanem félreállt és így a harckocsi akadályozás nélkül feljutott a Sötét-kapuhoz. Ezt követően többen visszaszálltak a buszba és elindultak, hogy a katonákat is a forradalom mellé állítsák.

Esztergomtáborból öt tank indult el Kiss Sándor kérésére, ám már ott kettő lerobbant, így 26-án kora délelőtt a Kossuth utcán összesen három harckocsi tűnt fel. Az egyik a posta-közön lement a Duna-partra és onnan folytatta útját a Sötét-kapuhoz, a másik a főúton haladt felfelé.

²³ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 159. (2. kötet) (Hurai Rudolf százados feljegyzése)

²⁴ Bády: 115. p.

²⁵ Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni, 327 - 328. p.

Sokan látták, hogy ez a tank felfutott a járda korlátjára az egyik kanyarban, s azon fennakadt. Felbődülő motorral próbált hátrafelé menetben kijönni az akadályról, s közben eszeveszetten forgatta ágyúcsövét. Hamarosan azonban kiszabadult és folytatta ez is az útját a Sötét-kapu felé. A harmadik tankot a tömeg a Lőrinc utcában megállította és elfoglalta. „A tank megállítása úgy történt, hogy a Lőrinc utcában éppen akkor bontották az utat, így ott jónéhány kockakő félre volt rakva az út szélénél - kezdte visszaemlékezését Horváth István, aki akkor az I. István Gimnázium tanulója volt. Az emberek kockaköveket raktak a láncaltapok közé, valamint vasrudat, amitől a harckocsi nemsoká le is állt. Volt, aki a tank oldalára erősített ást is levette és azzal verte a monstrum oldalát. Erre a vezető kiszállt, eldobta a pisztolyát és elmenekült. Rajta kívül még három katona volt a tankban, akiket kiszállásra kényszerített a tömeg. A harckocsit később letakarták egy ponyvával, de még előtte munkaszolgálatos katonák kiserelték belőle a golyószórót.”²⁶ (Ezt a tankot Ludvig József vezette, akiről a későbbiekben még lesz szó.) Tíz óra tájban már tudta a város lakossága, hogy hírhedt pártvezetők bújtak meg a volt szeminárium épületében. Ekkor a tömegből egy három fős delegációt bevezettek a laktanyába, s miután ők megbizonyosodtak arról, hogy ott nincsenek politikai foglyok, a tüntetők egy része elvonult. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy mások elbeszélése szerint a delegációt az előcsarnokon illetve néhány termen vezették csak végig, de nem az egész épületen, amelynek olyan kazamatái voltak, hogy ott valamelyik félreeső helyen könnyen elrejtették a pártvezetőket. Egyesek úgy hitték, hogy Gerő is köztük volt, ami még jobban feldühítette a népet. Gerő itt-tartózkodása természetesen álhír volt, hiszen ekkor még a fővárosban tartózkodott, egészen október 28-ig, amikor repülőgéppel a Szovjetunióba menekült. Azonban történt itt még egy érdekes esemény. Erre Könözy Béla akkori sorkatona - aki még a kora reggeli órákban érkezett ide a dobogókői úti laktanyából egy vipponnal, ugyanis szállítania kellett pár dolgot a hadosztályhoz - úgy emlékezett, hogy az emberek távozása után nem sokkal egy furgon érkezett be a hadosztályhoz, amelyből felfegyverzett civilruhás ávósok ugráltak ki (kb. 8-10 fő) és elfoglalták az első emeleti ablakokat, ahová felállították a golyószórókat.

A város lakóinak ez nem tetszett, így sokan elindultak tüntetni a Sötét-kapuhoz. Amikorra az emberek többsége odaért, már az átjáróban lehetett látni az egyik harckocsit. Nemsoká egy katonai teherautó - amelynek a platóján fegyveres MUSZ-os katonák ültek - haladt el az emberek mellett, mely felérve a kapu jobb oldalán állt meg, s ezáltal utat nyitott a mögötte jövő busznak. „Ezután kb. 1000-1500 főnyi tömeg vonult fel ismét hadosztály törzépülete elé”²⁷ Ekkor érkeztek meg a buszok is. A Sötét-kapuhoz érkező első busz (melynek még a tetején is elég sokan utaztak, mivel csomagtartóval volt ellátva, és hátul lépcső vezetett fel rá) megállt a bejáratnál, mivel az ottlévő kiskatonák, mint örök, figyelmeztették a vezetőt, hogy nem szabad bemenni, de addig már a katonai sorfalat a hadosztály előtt lévő kis térre vonultatták vissza. Csiki Lajos alhadnagy hívta őket az épülethez, hiszen ő volt a sorfalat álló katonák parancsnoka.²⁸

²⁶ Horváth István visszaemlékezése alapján

²⁷ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3.cs., 397

²⁸ Az események hitelességét alátámasztva itt utalnék az Esztergomi Bíróság 1957. december 19-én lezajló nyilvános tárgyalására, amelyben tanúként kihallgatták a busz sofőrjét is: „A Viscosa gyárból jöttem vissza. Esztergomban a Széchenyi téren be akartam fordulni, azzal, hogy az utasokat lerakom és elmegyek a garázsba. A sarkon azonban meg kellett állni, mert a tömeg elém állt, kinyitottam az ajtót és 8-10 személy felszállt a buszra. Elkezdtek kiabálni, hogy egyenesen menjünk a Sötét-kapuhoz, miközben engem szidalmaztak, mert nem akartam menni. Én senkinél fegyvert nem láttam.” - olvasható az Esztergom és Vidéke 1994. október 27-i számának 4. oldalán. Az idézet

Az akkori feszült hangulatban lejátszódó eseményeket így idézi fel a hadosztály egykori térképész tisztje: „Mielőtt a busz beérkezett, Kiss Sándor kiment a tömeg elé, felállt egy kőre és megnyugtatta a tömeget, „kérem itt nincsenek ávósok”. Sokan fujjoltak, leköpdösték. De én a mai napig helyeslem, hogy nem adtak ki fegyvert a hozzá nem értők kezébe.”

Ezt a hadosztálynapló is alátámasztja, de még megemlíti azt is, hogy amikor a tömeg be akart törni az épületbe, Kiss Sándor a Csikától elkért pisztollyal riasztó lövéseket adott le.²⁹ Ebből is látszik, hogy a vérontást mindenképpen el akarták a katonák kerülni. Ezután érkeztek csak be a buszok, s az akkor érkezők már nem hallották Kiss Sándor beszédét.

Az első autóbusz vezetője (Kocsis Antal) kétszer vagy háromszor megállt, ugyanis - mint mondta - félt, hiszen volt ott egy „honvédségi terület, behajtani tilos” feliratú tábla is. A bent ülő néhány forradalmár közölte a vezetővel, hogy nyugodtan menjen tovább, egyiküknél sincs fegyver, ők csak a tizenhat pontot akarják felolvasni a bennlévő és szolgálatot teljesítő katonáknak, akik közül sok volt esztergomi, így barátaikkal, rokonaikkal beszélhettek volna az emberek. Voltak persze olyanok is, akik erélyesebben szóltak rá a sofőrre, hogy haladjon tovább. Sőt Kocsis Antal szerint egy általa ismeretlen személy (Gere György - a szerző) egy pajszer-szerű vasdarabbal a sebességváltót ütögette a gyorsabb haladás érdekében. Ezután már a sofőr se mert hangosan a busz utasaival szembeszállni.

A Sötét-kapu előtt gyülekező emberek ekkor már egymást bátorították arra, hogy menjenek az alagúton át az épület elé és közösen követeljék a fogvatartottak szabadon bocsátását. (Egyesek azt hitték ugyanis, hogy nemcsak ávósok és pártvezetők vannak itt, hanem Tatabányán letartóztatott és idehurcolt forradalmárok is, és őket az épületben tartják fogva).³⁰ Marczell György - akkori sorkatona - szerint az első busz a katonai őrbódét és a sorompót áttörve ment be az alagútba. Mivel az oldalt álló teherautón - amelyik az első autóbusz előtt ért fel, és egy sasszéval odaállt a díszkút mellé, előzékenyen maga elé engedte a fegyvertelenekkel teli autóbust - láttak fegyvereseket, a katonák azt hitték, hogy a buszon is vannak fegyveresek, és mivel jogtalanul tartózkodtak ott, nekik jogukban állt védekezni a katonai esküjüknek megfelelően.

A teherautón ülő emberek javarészt munkaszolgálatos bányászkatonák voltak. A bányász-katonák közül vagy két tucatot tisztjeik szinte kápókként alkalmaztak. Tudniillik a tisztek jövedelmének nagy részét képező „prémium” katonáik bányabeli teljesítményétől függött. A „kápók” a válogatottan bunkó, pénzért mindenre kapható, alkoholista kocsmarémek voltak. Az egyik visszaemlékező, Marczell György riadóssőfőrként számtalanszor vitte a készséget (rendészetet) a kocsmákban dühöngő bandákhoz. Mindezt megtehették, hiszen tisztjeik szesztestvére, az egyébként vadállati kegyetlenségéről hírhedt, szadista városparancsnok Korom

utolsó mondata azért fontos, mert a Komárom Megyei ügyészség azzal vádolta Gere Györgyöt, aki szintén a buszon utazott, hogy: „október 26-án a Mártírok útján egy harckocsi oldalán lévő ládából kiemelt egy 60 cm hosszú gömbvasat, s ezzel a Széchenyi térre ment át... illetve... Gere György a vasrudat magával vitte az autóbuszba is..., s 1957. március 15-én, amikor a lakására visszatérve katonákat látott, elmenekült Esztergomból, és kísérletet tett az ország elhagyására. Két év és két hónapi börtönre ítélték.” (Esztergom és Vidéke 1994. október 27-i száma, 4. p.). Mindezekkel ellentétben a buszon ülők közül kihallgatott tanúk egyértelműen bizonyították, hogy Gere György a lépcsőn állt, tehát nem kényszerítette a sofőrt.

²⁹ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3. cs. 397

³⁰ Bánki Sárk József levele Berki Mihály újságírónak, amelyben igyekszik pontosítani a Berki által leírt esztergomi megmozdulásokat, 2. p. (A levél az Esztergomi Városi Könyvtárban olvasható)

Mihály főhadnagy azonnal el is engedte őket. Tudni kell, hogy a rendészeti járőrszolgálatot hetente más-más laktanya adta. Korom főhadnagy hozzáállását ismerve a rendészeti járőr már be se vitte a kocsmarémeket a VÁP-ra, hanem a saját laktanyájukig fuvarozva már az úton olyan bírságot osztottak ki nekik, hogy azt megemlegették. Különösen Pallós őrnagy Esztergom-tábori páncélosai voltak nagyon szigorúak ezzel a bandával. A munkaszolgálatosok laktanyájukban fegyverhez se juthattak, már csak ezért sem ugorhattak bele egy zűrös, fegyveres „balhéba” ott a Sötét kapunál. A „kápók” viszont fegyverhez is juthattak. Éppen azok, akik gyűlölték a Mecséri-katonákat. Sőt attól is tarthattak, hogy az értelmetlen anyagi jólétüket jelentő munkaszolgálatot a Nagy Imre kormány megszünteti. Tehát okuk is és módjuk is volt arra, hogy a hadosztály katonái ellen forduljanak.

A sorompó a város felőli rész előtt 20-25 méterre volt. Itt állt a tömeg. Ha az alagúton átnézünk ma is egy tölgyfakaput látni. Ott állt a T-34-es, ágyújával az alagút felé. Az alagútban fedezék, búvóhely persze sehol. A tömeg is csak akkor mert bemenni, amikor már a busz benn eltakarta a tankot és nem látszott a fenyegető ágyúcső sem. A sokszoros túlerőt jelentő teherautón lévő fegyveres katona láttán Kiss őrnagy parancsot adott az őrségnek a visszavonulásra. (A figyelmeztető lövéseket már korábban leadta).

A visszavonulás láttán a tömeg felemelte a sorompót, és a busz fedezékében benyomult az alagútba. Kiss őrnagy okkal tételezhette fel, hogy a buszban is fegyveresek vannak. Ezért a főbejárat felé futva azt kiabálta, amit Csiki is (ő futott ki utolsóként az alagútból), hogy „mindenki befelé az épületbe”.

A másik két autóbusz szerencsére nem követte az elsőt, hanem a Sötét-kapun kívül maradtak. A 16 pont felolvasására azonban már nem került sor. Az első autóbust a Sötét-kapu másik oldalán már harckocsi fogadta. (Ezt a harckocsit a tüntetés megkezdésekor rendelték oda a harckocsi javító zászlóaljtól, egy másikkal együtt.) Azt is látni lehetett, hogy a hatalmas épület első emeleti ablakai géppisztolyosokkal voltak megtöltve. Ezek úgynevezett dobtáras géppisztolyok voltak (Cs. A. elmondása szerint), amelyekről azt kell tudni, hogy pontos célzásra nem voltak alkalmasak. Amolyan tömegoszlató fegyver volt, amely már akkor is elavultnak számított.

Szemtanúk állították még azt is, hogy a busz beérkezésekor, közvetlenül a jármű előtt, egy középkorú férfi (Jungbauer Károly tokodi üvegfüvő) kerékpáron, kezükben nemzeti zászlót tartva jöttek a hadosztály felé, őt a szemben lévő ablakokból lelőtték.

Az ezt követő percekre így emlékezett vissza a busz vezetője: Az alagútban a katonák nem állítottak meg bennünket. Ahogy közeledtünk az északi kijáráthoz, messziről megláttam, hogy a szemközti épület ablakaiból géppisztolyok merednek ránk. Egy választás volt: hátramenetbe kapcsolva menekülni, de nem tudtam tolatni a jármű mögötti tömeg miatt... Kétszer is géppisztolysorozatot kaptunk. Erre megálltam. Az egyetlen utasajtó nyitva volt. A bundámat gyorsan leakasztva csukafejessel kiugrottam a vezető ajtaján. A földre lépve alig léptem kettőt, már durrant is a lövés.

A Mecsérit helyettesítő Kiss Sándor elhatározta, hogy Mecséri utasításainak megfelelően ellenáll és lövetett. Pár másodperc múlva a Bazilika alatti Sötét-kapunál tankágyúval lövetett bele a teli autóbuszba. A jelenlévők később tanúsították, hogy a harckocsiban egy páncélos tizedes ült, aki azonban a mellette ülő páncélos századosnak a tűzparancsát nem hajtotta végre, sőt a tankból kiugrott. Így a tűzparancsot maga a százados (Juhász József nevezetű) hajtotta végre.

Mecséri János az 1957. január 21-i kihallgatásán a hadosztálynaplóra hivatkozva azt olvashatjuk, hogy „egy tizedest a parancsnoka agyonlőtt, mert a parancsát megtagadta”³¹ Berki Mihály pedig az új Magyarország magazin III. évfolyam 283. számában le is írja, hogy az agyonlőtt tizedes természetesen a tankból kiugró katona volt. Ám ezt az egyik riportom során egy olyan személy cáfolta meg, aki éppen akkor ott volt az épületben: „a kiugró katonát nem lőtte le Juhász, hiszen utána éppen vele beszéltek meg a történeteket a vacsoránál. - mesélte a történeteket Könözsy Béla. Ő akkor azt mondta nekünk, hogy rosszulhírtre hivatkozva tagadta meg a tűzparancsot és ugrott ki.”³²

A katonák nem is hitték volna, hogy Juhász löni fog, hiszen a tankon még nemzeti zászló is volt! Juhász adta le tehát a gyilkos lövést, nem pedig Csiki! Sokan még máig is úgy tudják, hogy Csiki volt az, aki a buszba lőtt október 26-án a harcokcsival. Csiki Lajosról azt kell tudni, hogy ő a 7. gépesített hadosztály szállítószázadának a szakaszparancsnoka volt, aki az ellátásért felelt. Ő nem is a harcokcsikoknál volt szolgálatban. A katonai sorfalat igazgatva őt látták az emberek utoljára, amint parancsolgatott, így gondolhatták sokan, hogy a lövést leadó tankba csak ő ugorhatott be... ám Csiki azon a napon kapuügyeletes is volt, amit felesége is megerősített egy újságcikkben: „Lajos hatodmagával alhadnagyként őrségben állt a külső bejáratnál.”³³ Ráadásul egy akkori hivatásos tiszt is arra emlékezett (Dolgozók Lapja 1989. okt. 21-i szám), hogy Csiki nem a tankban volt, hanem a kis téren állt reszketve, géppisztollyal a nyakában. Egész testében remegett az iszonyatos dráma végignézése után. A jelentésben is az áll, hogy: „Juhász József parancsnoksága alatt lévő harcokcsi löveggel tüzet nyitott az autóbuszra.”³⁴ Én az esetet úgy hallottam a kiskatonáktól, hogy a tankkal csak riasztólövést akartak leadni, kezdte az emlékezést Zséger László, aki a később felállított vizsgáló bizottság vezetője lett. A Sötét-kapu belső bejáratának baloldali falán lévő kőoszlopot vette célba a tank, hogy azon robbanjon a lövedék, aminek a hatására a zajtól majd csak megijednek és elfutnak az emberek. Csakhogy a lövedék gellert kapott a falon és eltalálta a bent lévő busz hátulját.”³⁵ Ezt erősíti meg az egykori térképész tiszt is: „A finoman beállított cső kicsit eltért és nem közvetlenül a busz középpontjába lőtt, hanem a kőoszlopot találta el, de nem ott robbant, hanem onnan lepattanva a busz oldalát szakította szét. A kiskatona ugyanis a tűzparancs hallatán annyira ideges lett, hogy véletlenül a durva irányzékot meglökte a könyökével a kiugrása közben.”³⁶ Ha az a lövés célzott lett volna, élő ember nem marad a buszban! A tankágyú lövedéke egy repeszromboló gránát volt, így a busz hátsó részét a két kerékkel együtt leszakította úgy, hogy az oldalra billent. A detonáció óriási volt, hiszen a közbezárt kis téren a hatalmas falak visszaverték a hangot. Ekkor nemcsak tünetők sérültek meg, hanem azok az utasok is - köztük piaci kofák -, akik mint jámbor utasok szálltak be, hazaindulóban a távolsági buszokba.

A lövés után szörnyű látvány tárult a katonák elé. Az egyik sorkatona így emlékezik erre: „Iszonyú dobhártyarepesztő, lélegzetelállító dörrenés. 4-5 méterre vagyunk a harcokcsitól. A főbejáraton túl az emeleti ablakokból géppisztolyok ropognak. Aztán K.-t (egy másik sorkatona - a szerző) látom meg. A lövéstől hátralökődött acélmonstrum kis híján odanyomta a

³¹ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672. 95

³² Könözsy Béla szóbeli közlése alapján

³³ Komárom-Esztergom Megyei 24 Óra 1991. október 22-i száma, 6.p.

³⁴ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3. cs., 397

³⁵ Zséger László szóbeli közlése alapján

³⁶ Az egykori térképész szóbeli közlése alapján

tölgyfakapuhoz. Alig tud kikecmeregni a kapu meg a tank közül. Aztán a Sötét-kapu felé nézek. Az autóbusz elejét látom, sértetlen! Hátul viszont por, füst. Az ajtón ijedt fiatalok, sikoltozó nők tolongnak ki, magasba tartott kezekkel. - Ne lőjenek, ne lőjenek! - Aztán vérző, jajgató sebesültek vánszorognak ki a busz ajtaján.”³⁷ A sorkatona miután elszállt a füst, tisztán látta a hátsó kerék fölött a nagy körbeégett lyukat, amit a szemben álló tank lőtt bele a buszba. A sorkatonák azonnal elkezdtek a mentést. „Mire odaértünk, K. már támogat lefelé egy sebesültet, akinek az arcára szorított kezeiről az ujjai közt ömlik a vér. - Nem látok! Jaj a szemem! - nyögdecseli. Józsi sírva segít, de jószándékán kívül csak valami koszos rongya van, azzal törölgeti a vért.”³⁸ Közben pár másodperc múlva egy sívítás és egy csattanás hallatszott. A másik tankból, amelyik közben kitört az épület másik végétől, a vár út felé lőttek, s eltalálták az ott lévő trafikot. A kitörő tank azért lőtt a trafikra, mert emögé bújtak azok a MUSZ-os katonák, akik a sebesülteket mentő kiskatonákra lövöldöztek. Ekkor vesztette életét egy ártatlan ember, a bódében tartózkodó Bartal Ferencné trafikos.

Ennek az esetnek is volt egy koronatanúja, aki nem volt más, mint a szerencsétlenül járt trafikos fia Bartal Gábor. Ő gyermekként élte át édesanyja értelmetlen halálát. Ő harminchárom év távlatából, a rendszerváltást követően így emlékezett vissza a Dolgozók Lapja című újságban a szörnyű eseményre: „Emlékszem, aznap reggel apámmal a városban nézelődtünk. Anyám akkor a trafikban dolgozott. Később mi is feljöttünk a tömeggel a Sötét-kapuhoz. Nem volt senkinél fegyver. Az viszont tény, hogy a börtönből kiszabadított rabok közül sokan velünk jöttek... Én az apámmal és a tömeg egy részével Szentgyörgymező irányába haladtunk, a trafik felé. Mire odaértünk, már jött is ránk a másik tank, amire ugyancsak lőhettek, mert a lövegét idegesen forgatva lövéssel válaszolt. Rögtön el is talált egy fát. Nem volt messzire tőlünk. Apám abban a pillanatban kilökött a trafikból. Egy fa mögé bújtam, de már süvített a másik lövés. Lecsapta a trafikunk tetejét. Apámra téglahulladék hullott. Ez volt a szerencséje. Anyámat, aki a pultajtó reteszével bíbelődött, a harmadik becsapódás darabokra szaggatta.” Az eseményeket átélő kiskatonákat mindenképpen dicséret illeti, hiszen ők rögtön igyekeztek segíteni a sebesülteknek:

„Keller elránt, ő is ordít: - Gyere, nem tudom egyedül kihozni azt a sebesültet! Egy fiú sok sebből vérzik. Két hóna alatt fogom meg, fölördít a fájdalomtól. Kezeim csúszósak a vértől. Józsi átugrik az üléseken, a fiú lábait fogja így visszük le. A buszban szörnyű bűz. A robbanás, égés szaga, kiontott, szétszaggatott gyomrok bűze... Időközben sátorlapokat, pokrócokat hoztak ki, arra teszik le a sebesülteket.”³⁹ A jobb hátsó ülést a robbanás kiszakította a járműből. A másik oldali ülésen lógó emberroncs, s a teste teljesen szét volt szaggatva, arca véres volt. Marczell György azonban ruházataról felismerte barátnőjét, Neuhauser Ilona gépiprónőt, aki azonnal szörnyethalt...

A busz mögötti fedezékben sok gyalogos is megindult befelé, ám a lövés után egymást taposva menekültek ki az emberek. Már a buszba lövés előtt pár perccel megszólaltak a löfegyverek. A térképésztiszt erre így emlékszik: „a kommunista urak (tk. ávosok), akik fenn voltak a hadosztályparancsnokságon a leállított golyószóróval és géppisztolyokkal, amelyek a Sötét-kapu tengelyével merőleges erkélyre voltak felállítva, tüzet nyitottak a menekülők után, akik igyekeztek az alagút város felőli oldalára kerülni.”⁴⁰ Az egyik itt megsebesült emberről a

³⁷ Esztergom és Vidéke 1991. október 31-i száma, 5. p. (Marczell György visszaemlékezése alapján)

³⁸ Uott

³⁹ Uott

⁴⁰ Az egykori térképész visszaemlékezése alapján

Bende Lajossal készített interjúm során hallottam először: „A Sötét-kapunál megsebesült a bokájánál egy pilismaróti (?) férfi is, aki a többiekkel menekült kifelé, és amikor már éppen kiért volna az alagútból, akkor érte a találat. Tulajdonképpen egy falon gellert kapott golyó találta el. Ő nem is tudott lábra állni. Ha akkor nem segítenek neki a bejáratnál állók, akik kihúzták őt az alagút vége mellé, ahol már fedezékben volt, lehet, hogy eggyel több halott lett volna azon a napon.”⁴¹

Négy halott maradt a Sötét-kapuban, itt haltak meg futás közben. Az autóbuszban, szinte felismerhetetlenségig összeroncsolva, öt halott maradt. (Bády szerint közvetlenül a hadosztályparancsnokság előtt és a Sötét-kapuban meghaltak száma tizenegy volt, míg a sebesültek közül további négy személy vagy még aznap, vagy az utána következő napokban a kórházban hunyt el. Így tehát tizenöt halottja lett e nap vérengzésének.)⁴²

A Komárom-Esztergom Megyei Levéltárban megtalálható halotti bizonyítványok szerint a Sötét-kapunál a tűzcsapás következtében azonnal meghalt kilenc fegyvertelen polgári személy... Az autóbuszra harckocsilöveggel leadott lövés következtében öten életüket vesztették, az épületből leadott kézifegyvertűz következtében pedig ott a helyszínen - a kerékpárost kivéve - menekülés közben még két ember vesztette életét... (A trafikra leadott lövést megelőzően, néhány tanú úgy emlékszik, hogy kézifegyverből lövéseket adtak le ismeretlen személyek a parancsnokság épülete felé. E lövések szerencsére nem okoztak sérülést. Ami a trafik felőli lövéseket illeti, - emiatt lőttek a trafikra - azt sikerült kideríteni, hogy azon az úton polgári személyek és egy akkori rendőr, láttak fegyverrel a kézben úgynevezett munkaszolgálatos katonákat.) Cs. A. visszaemlékező szemtanú szerint az a tank, amelyik a trafikba lőtt, megindult a Sötét-kapu előtt elfutó tömeg után és géppisztollyal tüzeltek belőle a Sötét-kapu melletti domboldal felé. Majd miután bevette az otlévő kanyart, azután a Szent Tamás-hegy felé lőttek a menekülők után. A vároldalon a hegy oldalát akkor még sűrűbben borították a fák. Az emberek a fák között bukdácsolva rohantak fentről lefelé, a város felé. A puskaropogás újra és újra megszólalt. A fák közé húzódó, görnyedten futó emberek közül sokat ért itt találat. A mentők csak később érkeztek.

A halottak és a sebesültek számát illetően érdemes még megnéznünk a helyi kórházban dolgozó orvosok visszaemlékezését is!

„Öt perccel fél egy után a kapu felől hangos motorzúgás hallatszott. Kinéztünk és láttuk, hogy a kórház kapuján előbb egy, majd még két nyitott teherautó hajt be. Odakanyarodtak az ablak alá, a sebészeti pavilon elé. Ekkor láttuk, hogy véres, jajgató emberek fekszenek rajtuk. Azonnal intézkedtünk. Az emeleti hallban felállítottuk az organizációs központot. Osztályoztuk a sebesülteket aszerint, ki igényel azonnali ellátást, ki előkészítést és ki várhat. Rögtön beindítottuk a véradást... Oraveczt főorvos úr elkezdett operálni az emeleti műtőben, Erdey István pedig a földszintiben. Rövid időn belül harminchat sebesültet kaptunk. Ez egy kis, 55 ágyas vidéki sebészeti osztály számára nagyon nagy feladatot jelentett. Éjfél utánig dolgoztunk. Közben szórványosan még érkeztek sérültek. Például egy megvert férfi. Kérdeztem: mi történt önnel? Azt felelte, hogy TSZ elnök volt, és a feloszlató közgyűlés után a tagok megverték.”⁴³ Ebből a visszaemlékezésből kiderül, hogy a sebesültek bizony elég sokáig (háromnegyed 12-től fél 1-ig) nem részesültek orvosi ellátásban. Ekkor a kórház illetékes főorvosai, névszerint: Dr. Oraveczt István a sebészeti, Dr. Marczelt István urológus és dr.

⁴¹ Bende Lajos szóbeli közlése alapján

⁴² Bády: 116. p.

⁴³ Csernochorszky Vilmos: Pályám emlékezete, 162. p.

Major György szülész-nőgyógyász főorvosok megállapodtak abban, hogy a sérülteket előzetes vizsgálat alapján sürgősségi állapot szerint veszik sorban kezelésre és helyezik el az osztályokon.

Dr. Darabos László szerint a buszbalövés után „harminchat sérültet hoztak be a kórházba a mentőautók, akik az említetteket többszöri fordulóval, ingajáratban szállították be. A harminchat sérült ily módon történt szállítása kb. 1 óra alatt fejeződött be... Magam vállaltam, hogy a kórház kapujában várom és irányítom a mentőket. Rendelkezésre állott még dr. Ortay Gyula röntgenfőorvos, aki az esetleg szükséges röntgenfelvételeket készítette el. Az előzetes vizsgálat helyéül dr. Major főorvos felajánlotta a szülész-nőgyógyászati osztály vizsgáló helyiségét. Ez az épület volt legközelebb a kórházi kapuhoz... Végezetül megemlítem, hogy a beszállított 36 sérült közül 9 személy halt meg a kórházban. Mivel a kórházban fekvő valamennyi betegről kórlapot kellett felfektetni, amennyiben ezek 37 év után is feltalálhatók lennének, az adatokat tovább lehetne pontosítani.”⁴⁴

„A fentebb leírtakat magam személyesen éltem át, minden szava megfelel a valóságnak”⁴⁵ - írja Darabos doktor. Bánki S. Józsefnek viszont ezzel kapcsolatban ez a véleménye: „Az eltelt több, mint 40 év azonban emlékezetét nyilván megcsalja az orvosnak a kórházban elhunyt áldozatokat illetően. Ugyanis a halotti bizonyítványok tanúsága szerint 5 személy veszítette életét a sortűz után!”⁴⁶

Fontosnak tartom megjegyezni azt, hogy a város területén 1956. október 26-án egyetlen orosz katona sem tartózkodott: magyar ávósok lőttek civilekre! A lezajlott tragédiának több, mint 60 sebesült áldozata is lett, ám az utólagos megállapítás szerint a könnyebben sérültek egy része félelmében nem is jelentkezett a kórházban. A halottakat a késő esti órákban szedték össze a sorkatonák és beszállították a hadosztályparancsnokság belső udvarára, ahol katonai sátorlapokba burkolva egy köralakú virágdombon helyezték el őket. Voltak közöttük olyanok is, akiknek kezüket, lábukat a tankágyú lövedéke leszakította.

A halottak között négy volt esztergomi. Az egyik - e városban őshonos - Homor családból egy 19 éves tisztviselő lány: Ottília Mária, aztán Neuhauser Kálmánnak, az érsekség személygépkocsi vezetőjének a lánya: Ilona, valamint Filakovszki János géplakatos (tartalékos repülőhadnagy) és Juhász Anna technikus.

A sebesültek között voltak diákok is. Erről Bányai Mátyás Szubjektív krónika című könyvében olvashatunk: „Néhány - a gimnáziumi tanulmányaikat éppen befejező - egykori istvános elbeszélésből tudjuk, hogy istvánosok is voltak a sebesültek között... Olajos István (akkor 19 éves szemtanú, egykori istvános) mondta el, hogy az autóbust a Sötét-kapuban a jármű mellett a járdán haladó fegyvertelen polgári személyek kísérték: Pásztor Iván, Berkesi István, Nedőczy István, akik hajdan osztálytársai voltak. Látták a tankágyú lövését. Berkesit találat érte, két társa előbb egy házba vitte, ahol egy idős nő a legjobb lepedőjét tépte el kötésnek, majd onnan a vérző sebesültet a kórházba vitték társai.”⁴⁷

Egy igen fontos kérdés még tisztázatlan maradt. Sokan még a mai napig sem tudják pontosan, hogy vajon mi is történt a szétlőtt buszban lévő túlélőkkel a katasztrófa előtt és után?

⁴⁴ Esztergom és Vidéke 1993. november 11-i száma, 4. p.

⁴⁵ Uott

⁴⁶ Bánki S.: 3. p.

⁴⁷ Bányai Mátyás: Szubjektív krónika, 137. p.

A legtöbbet erről Bende Lajostól tudhatunk meg, aki 1956-ban repülőmérnökként dolgozott, és aki végig a járműben tartózkodott és életben is maradt. Bende Lajos október 26-án az esztergomi repülőtérre, munkahelyére indult egy kolléganőjével: Nyilas Júliával. A munkahelyi sztrájk ellenére mentek volna be a rádió híreit meghallgatni, de sajnos rossz buszra szálltak fel, ami nem állt meg a reptér mellett és Nyergesújfaluig vitte őket.

Ismerjük meg az ő visszaemlékezését is: „Az eternitgyár volt a busz végállomása, mi ott ki sem szálltunk. A buszról láttuk a gyár előtti fiatalságot, a szervezkedést, majd sokan közülük felszálltak a buszra, ami elindult vissza... Amikor a reptér előtt jártunk, már dél körül volt, eljött az ebédidő, ezért nem is akartunk leszállni. Tovább beszélgettünk, annyira belefeledkeztünk, hogy a Hősök terei megállóban későn eszméltünk, elmulasztottuk a leszállást. Előre furakodtunk, hogy a következő megállóban leszállhassunk. A busz befordult a Széchenyi tér felé és a drogéria előtt megállt. Ott már szó sem lehetett leszállásról. Az első ajtót megrohanta a forradalmi ifjúság, begyömöszölték magukat a szabad helyekre és a buszvezetőt kérelték, hogy vigye őket a Sötét-kapuhoz. Azzal érveltek, hogy segítenünk kell, bajban van a forradalom!...

Jókora tömeg sétált felfelé az úton, a Sötét-kapu előtti téren is sok-sok ember volt. Útközben észleltük, hogy a Széchenyi téren a busz tetején lévő csomagtartóra is többen felmásztak. Bent a buszban senkinél sem láttam fegyvert, csupa lelkes, felcsigázott ifjú volt, igaz forradalmi hangulatban... Bementünk az alagútba és amint kifelé haladtunk, láttuk a velünk szembe meredő tankágyú csövét. Kifakadt belőlem a szó: „Emberek, ennek nem lesz jó vége!” Abban a pillanatban az első emeletről megszólalt a golyószóró, a golyók a busz tetején csattogtak, majd a szélvédő felső részét lötték szitává... Eldördült az ágyú! A lövedék a jobb hátsó kerék felett csapódott be... A lövés nyomán a busz oldalán hatalmas nyílás keletkezett. Később azon a nyíláson át menekültek ki az emberek. A tankágyú eldördülése után - hátranézve a füstös, bűdös levegőn át - láttam, hogy többen meghaltak. Fent a hálós csomagtartóban is testmaradványokat láttam. Valaki kiabálta, hogy fehér zászlót, fehér zászlót! Rajtam fehér ing volt, levettem. A mellettem álló kikapta a kezemből, felemelte és kilépett vele a jobb első ajtón. Abban a pillanatban lőttek is rá golyószóróval. Minden menekülőre, aki kilépett a buszból, lőttek... Átéltam a háborút, voltam katona, egyetlen vakmerő ugrással kivettem magam a jobb első ajtón, a földön fekvő halottak és sebesültek fedezékébe. Még egy hatalmas szökdelés és kivágódtam a Sötét-kapu tövéhez. Felálltam és eszeveszett futással - a fal mellett - rohanni kezdtem kifelé.”⁴⁸ Később Bende Lajos kolléganője Nyilas Júlia lakására ment, de ő még nem volt otthon. Az ő elmondása szerint körülbelül fél ötkor érkezett haza, rendkívül rossz idegállapotban. Elmesélte, hogy akik a buszban bentmaradtak - így őt is -, azokat az őrszobára kísérték és bezárták őket. Végül néhány óra múlva mégis elengedték őket. Nyilas Júlia hetekig idegösszeomlásban volt, sokáig orvos kezelte...

A szétlőtt buszban utazott Vida Zoltánné (akkor Cserép Anna) is, aki szintén szerencsésen túlélte a tragédiát. Nézzünk most néhány érdekesebb részletet az ő visszaemlékezéséből, ami a Dolgozók Lapja 1989. október 21-i számában már korábban megjelent: „Már a tanítóképző előtt jártunk, amikor előre mentem a buszban. A vezető mögött néhány férfi állt. Egyiküknél mintha valami vasféle lett volna..., de akkor már az alagútban jártunk... Egyszer csak lövöldözést hallok. Megáll az autóbusz... szinte abban a pillanatban eldördült a tankágyú. Szegedi Mária és Juhász Anna hátul ültek. Anna azonnal meghalt. Marika fejszilánkot kapott. Én amint a sorozatot meghallottam, lefordultam a székemről és a padlóra hasaltam... elvesztettem az eszméletem... Amikor fokozatosan észhez tértem, fölemeltem a fejem... Főlnéztem jobbra,

⁴⁸ Esztergom és Vidéke 1991. október 31-i száma, 6. p.

látok egy fej nélküli férfit, kibuggyanó tüdővel... Nem mertem megmozdulni. A lövöldözés folyamatos volt. Hallottam, hogy valaki azt mondja: akin fehér ing van, vegye le és adjuk meg magunkat! Lobogtattak is egy fehér férfiinget. Homor Ottíliát nem ismertem, de kiderült, hogy ő volt az, aki sebesülten fölállva támolyogni kezdett és megszólalt: - Orvost!... Egy fiatal-ember segített neki a belövés helyén kimászni a buszból. A nyakába vette Ottília kezét és a busz takarásában menekültek.” (Később eljutott ugyan Homor Ottília a kórházba, ám a szak-szerű ellátás sem segített már rajta, és belehalt a sebesülésébe - információ egy a sebesültek ápolásában segítő egykori nővértől.) Vida Zoltánné és Szegedi Mária azon szerencsés emberek között voltak, akik ki tudtak menekülni a ronccsá lőtt buszból az alagúton át.

MECSÉRI VISSZATÉRÉSE

A tömegbe lövés után Kiss Sándor őrnagy már várta a fővárosból Esztergom felé tartó Mecséri ezredest.

Amikor Mecsériék du. 1 óra körül az esztergomi Fürdő-szálló elé értek (ide menekültek a forradalmárok, akiknek sikerült fegyvereket is szerezniük)⁴⁹, a bentlévők a szállóból tüzet nyitottak. „Visszaérkezésem alkalmával a Fürdő-szállónál lövéseket adtak rám. Ekkor azt az épületet tűz alá vettük”⁵⁰ - emlékezett Mecséri. Ekkor sebesült meg súlyosan a tehergépkocsin utazó Szabó Ábel százados. Erre a két harckocsi a szállóra több lövést adott le, s ekkor érte repeszgránát találat az épületet. Rövid tűzharc után a forradalmárok elmenekültek. Ezt erősíti meg Könözsy Béla visszaemlékezése is, aki elmondta, hogy miután Mecsériék beérkeztek a laktanyába, beszéltek Mecséri gépkocsivezetőjével - aki az esetről nem vezette a járművet, csak egyszerű utasként volt jelen - Weisz Miklós katonával. Ő mesélte el a hadosztályon lévő társainak, hogy a lövöldözők majdnem Mecsérit találták el. Erre Mecséri nagyon bedühödött és ezért lőtték tankkal a Fürdő-szállót. Weisz Miklóssal nekem is sikerült interjút készítenem. Ebben a következőket mondta el: „Esztergom felé jövet Piliscsápánál (kb. ott ahol ma a Pázmány Egyetem van) a csoportunkat szovjet katonák állították meg. Igazoltatás és ellenőrzés után mehettünk csak tovább. A Fürdő Szálló elé érve én a parancsnoki vipponon ültem. Elöl ment a harckocsi és a vippon, utána a teherautó. Ezen ült Szabó Ábel, akit hátulról ért lövés.”⁵¹ Weisz egyébként csak egyetlen lövésre emlékezett (éppen ez találta el Szabót) és ezt szerinte egy Zoltán nevű pincér adta le.

A tűzharc után a lövést kapott Szabó Ábelt a hadosztály egykori kultúrinstruktora (Sáfár Ferenc) és Csiki vitték kórházba. A volt kultúrinstruktor ezt így eleveníti fel: „én féltém, hogy esetleg támadás ér minket. Csiki nem félt, ő azt mondta a sebész főorvosnak, hogy kérem, idehoztuk ezt a katonát, viseljék gondját, mert ha nem, akkor ezzel a géppisztollyal jövök vissza és írtok, ha ennek az embernek bántódása esik.”⁵²

A későbbiekben Mecséri Kiss őrnagynak parancsot adott arra, hogy harckocsikkal ezt a forradalmi gócot semmisítse meg. Kiss őrnagy ide el is ment, de miután a Fürdő-szállót átkutatták, ott már fegyvereseket nem találtak. Kiss Sándorék ekkor viszont megtudták, hogy a

⁴⁹ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 167 (2. kötet), (Kiss Sándor feljegyzése)

⁵⁰ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 670, 3084

⁵¹ Weisz Miklós szóbeli közlése alapján

⁵² Sáfár Ferenc szóbeli közlése alapján

civilek közül néhányan a Lőrinc utcában álló tankot újraindították és a hadosztály felé akartak jönni. Ez a harckocsi végighajtott a Kis-Duna menti sétányon, ám az Erzsébet park előtt elakadt és leállt. Ebben fiatal forradalmárok ültek, akik nem is tudták a járművet rendesen vezetni. Ami ezután történt, azt nekem Horváth István mondta el, aki szemtanúja volt az esetnek: „Amint leállt a forradalmárok vezette tank, tőle nem messze megjelent egy másik is, amelyik a hadosztályról jött, mégpedig azért, hogy megakadályozza őket a hadosztály elleni támadásban. A katonák ezután tankágyúval lőttek egyet a másik tankra, de a lövedék nem találta el őket, hanem átszállt a Duna felett. Azt én is később tudtam meg, hogy odaát Párkányban a malmot találta el a lövedék, s ennek következtében egy ott lévő ember meghalt. A forradalmárok nem várták meg, míg újra rájuk lőnek, ezért gyorsan kiugráltak az elfoglalt tankból és elmenekültek.”⁵³ Dél tájban azonban a felkelők egy kisebb csoportja elfoglalta a városháza épületét. A városháza elfoglalásáról így emlékszik a volt kultúrinstruktor: „Amikor a felkelők elfoglalták a volt tanácsházát, onnan telefonértesítés jött. Az egyik zugirodában tartózkodó vezető személyiség (Horváth Klára) telefonált, hogy baj van és nem tudja, hogy mi fog történni.”⁵⁴ Mecséri peranyagában pontosan meg van határozva, hogy mikor érkezett a telefonhívás: 14 órakor.

Mecséri erről így emlékezett a tárgyaláson: „Körülbelül 15 órakor jelentették, hogy a fegyveres felkelők elfoglalták a tanácsházát. Parancsot adtam Czermann századosnak a 10. harckocsijavító zászlóalj parancsnokának, hogy fegyverezze le a felkelőket és foglalja el a tanácsházát. 16 órakor Czermann százados jelentette, hogy a parancsot nem tudja végrehajtani, mert a tömeg a tanácsháza környékén őket megrohanta és lefegyverezte őket. Ezután a parancsnokságnál lévő harcosokból és tisztekből álló csoporttal harckocsik kíséretében megtámadtam a tanácsházát. Tűzharc keletkezett a felkelők és a csoportom között. Felkelőkkel szemben harckocsi ágyút és gyalogsági fegyvertűzet alkalmaztam. A támadásban részt vett Kiss őrnagy, Hurai százados és én.”⁵⁵ Ennél a visszaemlékezésnél meg kell jegyezni, hogy szó sem volt itt megrohanásról és lefegyverzésről. Ugyanis a szemtanúk és a sorkatonák is elmondták, hogy a tömegből a katonák ismerősei elkezdtek barátkozni és viccelődni a többi katonával. Páran el is akarták tőlük kérni a fegyvereiket, és néhányan a katonák közül oda is adták azokat. Czermann ebben a helyzetben nem tudott semmit csinálni, így visszamentek a hadosztályra.

Ezután forradalmárok felszámolására Mecséri és a politikai helyettes (Hurai) vezetésével három harckocsi és mintegy harminc katona indult a városháza elé.

A forradalmárok célja állítólag az volt, hogy a Begyűjtési Hivatal nyilvántartásait megsemmisítsék. Ám, hogy ehhez miért kellettek fegyverek, az nem ismeretes. „A fiatalok (16-17 éves diákok voltak egy kivétellel. Volt közöttük egy 20 éves dorogi illetőségű bányász fiatal is, ő volt a csoport elismert vezetője. Legalábbis a fiúk az ő rendelkezéseit, tanácsait fogadták el.) pontosan tizennégyen voltak.”⁵⁶ (érdekes, hogy Mecséri és társai az 1958-as tárgyalásokon 100-120 főből álló fegyveres tömegre emlékeztek...)

Bánki Sárk szerint fegyverzetük zömét az MHSZ lövészklubjából szerezték. Ez 11 db kispuska volt hozzávaló lőszerrel. Volt még náluk - állítólag a munkaszolgálatosoktól kapott 2 db hadipuska és 1 db golyószóró egyetlen tárral. Az itteni lövöldözést látó emberek

⁵³ Horváth István szóbeli közlése alapján

⁵⁴ Sáfár Ferenc szóbeli közlése alapján

⁵⁵ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 95

⁵⁶ Bánki S.: 5. p.

később elmondták, hogy látták, amint a Bottyán laktanyából a rácsokon át adtak ki fegyvereket a civileknek, így lehet, hogy innen is hozzájutottak néhányhoz a diákok. Azonban abból is láthatjuk, hogy mennyire dominált tettükben a fiatalos hevesség, hogy minden körültekintés nélkül, az objektumvédelem minden ismerete nélkül foglaltak tüzelő állást a Széchenyi térre néző főhomlokzat emeleti ablakai mögött.

„A golyószórót a főkapu feletti erkélyen helyezték el. Ennek a kezelését a „parancsnok” vállalta magára. Jellemző volt rájuk, hogy még az irodák elhelyezkedését sem ismerték.”⁵⁷ A tanácsházát elfoglaló fiatalok már csak a Sötét-kapunál történt iszonyatos tragédia által megfélemlített emberek visszahúzódása miatt sem élvezhettek tömegtámogatást. Teljesen magukra maradtak az épületben. Létszámuk és fegyvereik arra sem voltak elegendők, hogy a lépcsőfeljáratokat védeni tudják.

Miután megérkeztek Mecséri csapatai a Széchenyi térre és megálltak a tankok is a Megyei Bíróság bejáratának közelében, a tanácsháza felől puskalövések hallatszottak, majd a golyószóróval lőttek rövid sorozatokat a harckocsikra. Erre a tankokból is tüzet nyitottak. „Amikor a Városházát lőtték a harckocsik, az egyik tank csak pár méterre állt a Széchenyi tér 7. számú épülete előtt, így lövésekor szinte az összes ablak betörött a detonáció hatására, még a környező házakban is. Ezek a harckocsik a Városháza lövésekor nem kímélték még az előtte álló Szentháromság-szoborcsoportot sem. Az egyik szobrot teljesen szétlőtték, amit csak évekkel később pótolnak”⁵⁸ - emlékezett vissza id. Kovács László, aki már akkor is a Széchenyi téren lakott.

Az épületből ezután több lövés nem hallatszott. Mint később kiderült, a golyószóró tárából kifogyott a lőszer. A fiúk jobbnak látták, ha távolabb az ablakoktól keresnek menedéket a harckocsik lövegei előtt, a méternyi vastag falak mögött. A tankokból még két lövedéket lőttek az épületre: az egyik az erkélyajtó és a jobb oldali ablak között talált a falba, míg a másik az ablakon át berepülve az épületben robbant. Ezután félelmetes csönd lett a téren.

„Miközben a harckocsik végezték „rendcsináló munkájukat”, addig az Esztergom-tábori laktanyájukból a Kossuth L. utcán át megérkeztek az október 24-én hajnali két órától riadó-készültségben lévő 34-es tüzérek. A tüzérezred egy századnyi harckész felszerelésű egységét egy főhadnagy vezette. A Szent Anna utcán át rohantak a házak falai mentén a Bottyán utca felé. A Bottyán utcát elérve az egység egy része tovább futott a Deák Ferenc utca felé. E két utcán át fogták „harapófogóba” Bottyán János egykori kúriáját. A rohamegység is meglepődött, hogy milyen könnyen, egyetlen lövés nélkül jutott be az épület tágas udvarába.”⁵⁹ Ez az összecsapás azzal ért véget, hogy a bentlévő forradalmárok a vérontás elkerülése érdekében (szabad elvonulás fejében) letették a fegyvert. Szinte hihetetlen, de senki sem sérült meg. „A tüzérek rohamát vezető főhadnagy, a forradalommal való szembenállást figyelembe véve is, a katonai becsületesség egyik legszebb példáját mutatta. Amikor a fiatalok levonultak az emeletről, a katonák felszólították őket, hogy tegyék le fegyvereiket. Amazok vonakodtak és olyan aggódalmuknak adtak hangot, hogy félnek a megtorlástól. A katonák - akik arra számítottak, hogy volt csendőrök, volt katonatisztek lesznek az épületben - egyike-másika könnyezett a gyermekarcok láttán. Hurai százados tiszti becsületszavát adta, hogy szabad elvonulást biztosít.”⁶⁰

⁵⁷ Bánki S.: 6. p.

⁵⁸ id. Kovács László szóbeli közlése alapján

⁵⁹ Bánki S.: 7. p.

⁶⁰ Bánki S.: 8. p.

Itt érdemes megemlíteni, hogy mi lett a fiúk vezetőjének a sorsa. A választ szintén Bánki Sárk leveléből tudhatjuk meg: „Talán két év elmúltával, Vácott az Országos Börtön kórházában orvosi vizsgálatai közben találkoztam annak a kis fegyveres csoportnak a választott vezetőjével - akit a többiek egyszerűen csak overálosnak hívtak -, s ha jól emlékszem tíz évre ítélték.”⁶¹

A parancsnok ezután újabb húsz harckocsit vezényelt a városba. Az időközben megalakult rendfenntartó katonai alakulatok célul tűzték ki, hogy megakadályozzák a gyűléseket, tüntetéseket és a „további támadásokat az objektumok ellen”. A Városháza ostroma után a város utcái elnéptelenedtek. Azután már csak a rendfenntartó alakulatok katonái járőröztek vagy bújtak meg leponyvázott teherautókban, és akiket megláttak az utcán, azok fölé a levegőbe lőttek egy párszor, így tudatva velük, hogy jobb, ha nem mászkálnak a városban az események után. Egy ilyen esetről számolt be Kovács Béla: „Október 26-án éppen haza igyekeztem, amikor hirtelen az utcán felporzott mögöttem az egyik házban a vakolat. Hátrafordultam, és akkor tudatosult bennem, hogy felém lőttek. Nem is tudtam elképzelni, hogy ki lőtt rám, hiszen csak véletlenül jártam arra, de ezután el is siettem onnan és inkább egy másik úton, nagy kerülővel mentem haza.”⁶²

A városban ekkor nem volt rend és ez lehetővé tette, hogy a köztörvényes bűnözők és még sokan mások is fegyverekhez jussanak. Egyesek otthon rejtették el azokat, mivel csak „önvédelemre” szerezték be, ám mások az utcán lövöldöztek vele az emberekre, például azokra, akikkel le akartak számolni múltbeli sérelmeik miatt. Erre jó példa egy Paczalai nevezetű ember, aki lázas forradalmár és agitátor lett. Festői rongyokban, szakállasan járta a várost fegyverrel a kezében és lázította az embereket. (Forrás: Zolnay) Erre szintén jó példa az akkor Esztergomban dolgozó kiváló régész Zolnay László története: Amikor a városházát lőtték, a régész - aki szintén a Széchenyi tér közelében lakott - feleségét és két kisgyermekét a védettebbnek tűnő lépcsőházba telepítette át. Ő maga pedig dolgozószobája ablakából nézett a Széchenyi tér felé. Mindenütt erős fegyverropogás, futó emberek... „S amíg bámultam a honi világtörténetnek ezt a furcsa drámáját, egyszerre csak felporzott alattam - mellettem az ablakokat környező vakolat... Golyók fűtyürésztek... De azt nem láttam honnan, kicsoda lövöldöz”⁶³ Ezt Zolnay László a következőképpen tudta meg: „Szentgyörgyi Pál, aki a közeli Kölcsey utcában lakott, a nagy mozgolódásra szintén kiment az utcára. Itt azt látta, hogy egy magát „magános farkas”-nak nevező úgynevezett „nemzetőr” Zolnayék lakóházával szemben lévő transzformátorháznál hasal, s feléjük tüzel. Ezt a vallomását később a rendőrségen is megismételte. A „magános farkas” korábban, mint önkéntes munkás részt vett az Esztergom-kovácsi területén végzett ásatási munkálatokban, amelyet Zolnay László vezetett. „Amikor a „magános farkas” egykori kistarcsai rabtársától, Petneházy Zalántól megtudtam, hogy a „magános farkas” a kistarcsai tiszti fogolytábor besúgója volt, spicli, megszakítottam együttműködésünket... Így hát a „farkas” - amúgy egykori honvéd hadnagy vagy SS hadnagy - okkal orronthatta meg, hogy elveszítette rokonszenvemet, s nem kívánok együttműködni vele.”⁶⁴

Ezekben az októberi napokban sok fiatalot csapott meg a forradalom szele, és ők mindenképpen ki szeretnék volna venni a részüket az eseményekből. Esztergomban sem volt ez másképp, ahol „a posta szűk utcájában két vagy három tehérgépkocsi sorakozott fel,

⁶¹ Bánki S.: 8. p.

⁶² Kovács Béla szóbeli közlése alapján

⁶³ Zolnay László: Hírünk és hamvunk 622 - 623. p.

⁶⁴ Zolnay: 624. p.

platójukon zsúfolva tizennégy-tizennyolc éves gyerekekkel, mondván, hogy mennek Pestre (harcolni). A sofőröket - akik már katonaviselt emberek voltak - sikerült jobb belátásra bírnom, olyan észérvek segítségével, hogy például egyáltalán hol szándékoznak a gyerekeket letenni és otthagyni, ezek még katonák sem voltak, fegyver még nem volt a kezükben.”⁶⁵

A rendet 26-án még nem tudták fenntartani, ezt bizonyítja a következő eset, miszerint a város főterén Ludvig Józsefet, egy kommunista rendszerhez hűséges hadnagyot megvertek, miután nem akart csatlakozni a tüntetéshez, sőt megpróbálta azt megakadályozni. Ennek az esetben az alátámasztására nézzük meg dr. Darabos László tatabányai orvos visszaemlékezését, aki akkoriban Esztergomban dolgozott: „arra lettem figyelmes, hogy a Petőfi utca eleje felől moraj hallatszik, majd az iskolával szemben lévő járda fordulóján mintegy 30-40 főből álló csoport bukkant elő, akik valakit, egy egyenruhás személyt folyamatos szidalmazás, pofozás és rugdosás közben hajtanak maguk előtt a kórház irányába. A csoport lépésről lépésre közelítette meg a kórházat, majd odaérve a nyitott kapun belökte a hadnagyi rangban lévő személyt, majd utána be akart nyomulni a kórház területére is.

A testi bántalmazás továbbra is folyt, olyan kiáltások hangzottak el: „Erre a kapuoszlopra kellene felakasztani!” Mivel a sértett a kórház területén belül volt már, felszólítottam a csoportot a távozásra, mert ő már a kórház védelme alatt áll, különben is zavarják és akadályozzák a még beszállítandó sebesültek ellátását. Erre a csoport morogva feloszlott és távozott azzal a megjegyzéssel, hogy még visszajönnek érte. Én a halálra vert, remegő embert beküldtem az előzetes vizsgálatra, ahol a dagadt arcon, ajakrepedésen és véraláfutáson kívül ellátandó sérülést nem találtak rajta.

A vizsgálat után merült fel, hogy mi legyen vele, hol helyezzük el. Különben is annyira meg volt ijedve, hogy arra kért bennünket, helyezzük el olyan zárt helyre, ahol nem találhatják meg. A sérülések jellegéből adódóan az akkor a vezetésem alatt álló bőrgyógyászati osztály zárt részlegébe kísértem fel, helyeztem el és zártam rá az ajtót a kulcsot zsebre vágva és a szolgálatban lévő ápolónak adtam át azzal az utasítással, hogy senki sem mehet be hozzá és ottlétét titkokban kell tartani.

Elhelyezése előtt magam is megvizsgáltam és a már említett elváltozásokon kívül találtam a hasán elől valamivel a köldök felett egy kb. 1 cm hosszú és 1-2 mm mély szúrt-vágott sebet, mely nem vérzett és eredetéről a sértett sem tudott számot adni!... Kikérdezésekor elmondta, hogy egy tankkal járőrözött a városban, majd a Lőrinc utcában le kellett állnia. Ekkor kiszállt, a tankot becsukta és gyalog indult a Rákóczi tér felé. Eközben mind többen követték, gyalázták, szidták... a csoport egyre fenyegetőbbé vált vele szemben. Futni kezdett, a csoport utána, majd sikerült a Hévíz utca és a Rákóczi tér sarkán lévő ház pincéjébe lefutni. A tömeg azonban innen kihozta, majd onnan a kórházig verte. Így érthető, hogy halálfélelme volt... Mivel állapota lényegesen javult, kértem az elszállítását. A főhadnagy ezt megígérte és rövidesen négy katona kíséretében egy dzsippel érte jött és elvitte.”⁶⁶

Az október 26-i nap harci cselekményeit illetően megállapíthatjuk, hogy még mindig van pár nyitott kérdés:

1. Miért rögtön tankágyúval vettek elégtételt minden egyes puskalövésért? 2. A fegyverek leküzdésére miért nem indítottak megfelelő gyalogos egységeket? - lásd: Városháza - 3. Ki adta Mecsérinek azokat a „jogosítványokat”, hogy a rendcsináláshoz minden eszközt igénybe

⁶⁵ Esztergom és Vidéke 1993. október 21-i száma, 5. p. (Kiss László visszaemlékezése alapján)

⁶⁶ Esztergom és Vidéke 1993. november 11-i száma, 4. p.

vehet? 4. Ha valóban csak az MDP és az ÁVH utasításait követték az épület védői, akkor miért nem tájékoztatta a későbbiekben Felczán Andor alezredes a város Nemzeti Tanácsát - amelynek tagja lett - hivatalosan? (Ezek a kérdések másoknál is felmerültek: pl.: Bánki S.)

Az alábbiak viszont minden kétséget kizárva megállapíthatók:

A tüntetők közeledése hadászatilag nem volt megtervezettnek minősíthető, hiszen a hadosztályparancsnokság épületét csak egy irányból közelítették meg. A tüntetők a sortűzet nem viszonozták. A fegyverszerzési szándékot pedig (pár hangoskodó fegyvert is követelt, ám ők elenyésző kisebbségben voltak) kizárja az a tény, hogy a Sötét-kapu déli végén álló sorompó-őrséget a tüntetők nem fegyverezték le és nem bántalmazták. A hadosztályparancsnokság épületén még 1989-ben sem lehetett látni golyónyomokat, holott az épületen akkor még II. világháború előtti vakolat volt. Végül azt is megemlíteném, hogy a téren tartózkodó katonák közül senki sem sérült meg.

A halottakról egy ideig sem a hadosztályparancsnokság, sem pedig más szerv nem intézkedett. A halottak kiadatására és eltemetésére 26-án még azért nem kerülhetett sor, mert a Honvédelmi Minisztérium által kiküldött bizottság orvosszakértőjének is meg kellett vizsgálnia a halottakat. A parancsnokság épületét az ott elhelyezett őrség miatt megközelíteni nem lehetett. Az épületben tartózkodó ÁVH-s katonák, illetve személyek péntekről szombatra virradó éjjel elhagyták Esztergomot. (A Dunán át csónakkal menekültek Párkányba.)

A REND HELYREÁLLÍTÁSA - NEMZETI TANÁCS

Az mindenképpen megállapítható, hogy Mecséri ezredesnek tekintélye volt a hadseregben és a tisztikarban, támogatták és követték utasításait, erőskező parancsnoka tudott maradni hadosztályának, bár a Budapesten tartózkodó rendfenntartó alakulataival alig volt kapcsolata.

Minthogy Mecséri nemcsak a hadosztály, de egyben az Esztergomi Helyőrség parancsnoki tisztét is betöltötte, felhatalmazva érezte magát, hogy Esztergom város egész területén önhatalmúlag intézkedjen. Növelte magabiztosságát, hogy maga mögött tudta a hozzá hasonló pályafutású tisztársai támogatását és a politikai tisztjein keresztül az ÁVH jóváhagyását is. - erről Fakász Tibor is írt könyvében. Fakász úr ezt a következőképpen magyarázza:

„Mecséri az esztergomi »katonai rendcsinálás« teendői során október 26-án estefelé juthatott el a Városi Pártbizottságra, ahol nagy meglepetés várta. Itt találkozott Nagy Kálmánnal, a megyei pártbizottság első titkárával és néhány pártfunkcionáriussal, akik itt próbálták meg az esztergomi és környéki forradalmi eseményeket befolyásolni és a háttérből irányítani. Mecséri ekkor értesülhetett Nagy Kálmántól arról, hogy a pártbizottságnak az eddigi (a felkelést ha máshogy nem, hát fegyverekkel kell leverni) állásfoglalása módosult, és 26-án már az volt a központi koncepció, hogy a kommunistáknak kezdeményezniük kell, sőt ajánlani a helyi forradalmi szervek létrehozását, s azokba be kell épülniük.

Mecséri János nyilván megdöbbenhetett, amikor megtudta, hogy az általa visszafoglalt tanácsházán még a délután megalakult Nagy Kálmán kezdeményezésére a főként párttagokból álló Esztergomi Munkástanács, mint a várost irányító forradalmi szerv”.

A tragikus 26-i napon a városban felelős intéző szerv már, illetve még nem volt. Erre a helyzetre Bády így emlékszik: „Az események után telefonált a lakásomra a városi tanács elnökhelyettese, Horváth Klára, aki arra kért, hogy sürgősen menjek be a városházára és vigyem magammal Korencsi Istvánt is, aki egy szentgyörgymezei polgár volt, tekintélyes,

köztisztviselőben álló ember. Délután be is mentünk mind a ketten, az egyik szobában akkor már körülbelül tízen lehettek. Úgy emlékszem ezek többségükben tatabányaiak voltak, talán ha egy-kettő volt helybeli. Ott volt a megyei párttitkár is, Nagy nevezetű, akinek javaslatára elhatároztuk, hogy megalakítjuk a Munkástanácsot”⁶⁷

Látható, hogy október 26-án a véres események után, délután három órakor, ekkor még „felsőbb” utasításra megalakult a Munkástanács. Ennek a feladata a testület kibővítése volt, (melyben kommunista pártvezetők, tanácsvezetők is voltak más tisztességes polgárokkal, pl.: Bády, Szalay, Korencsi, akiket később hívtak meg.) ám itt volt a tűzparancsot kiadó Kiss Sándor is, aki erről így számolt be: „ennek a tanácsnak 30-án délelőttig voltam a tagja, amely főképpen a város élelmezési, s egyéb ellátási kérdéseivel foglalkozott. Politikai kérdések közül olyan kérdések kerültek javaslatba - polgári egyének részéről -, mint például utcanevek megváltoztatása (pl. Vorosilov útról Mátyás király útra)”⁶⁸ Sürgős feladat volt a nyugalom és a rend helyreállítása a további vérontás elkerülése végett. Ezért már ezen a napon kijárási tilalmat rendeltek el, amelyet hangosbeszélőn illetve plakátokkal tudattak a lakossággal. Mecséri a tárgyaláson erre a következőképpen emlékezett: „A városban nem állt helyre a rend. Elrendeltem a csoportosulási tilalmat és az éjszakai kimenést polgári személyek részére. Megszállottam a városba vezető fontosabb útvonalakat, a fontosabb objektumokat, tanácsházat, postát, stb.”⁶⁹

A Munkástanács megalakulása után és eltávozása előtt - a budapesti események hatására - a megyei párttitkár bejelentette, hogy Munkástanács helyett Nemzeti Tanács lesz a városban. A Munkástanács elnöke Szalay Ferenc volt. Őt szintén a tanácselnök hívta meg a helyi pártszervezet ajánlására. Szalay Ferenc volt ugyanis az, aki az előző napi, október 25-én este tartott - főleg diák - felvonulást szervezte. Példás, fegyelmezett vonulás volt ez, amit a párt is az ő érdemének tulajdonított. Az ő józanságának, amit 25-én este tanúsított, nagy része volt abban, hogy a következő napokban felkérték, hogy vállaljon szerepet a város irányításában. Később a vállalati küldöttekből megalakított 34 fős Nemzeti Tanács elnökhelyettese lett. „1956. október 26-án a Diákotthon igazgatója keresett, hogy engem telefonon keres Horváth Klára V. B. elnök, hogy menjek át, mert megalakítják a Nemzeti Bizottságot. Ennek a Nemzeti Bizottságnak (tk. Munkástanácsnak) két napig voltam az elnöke... később azonban arra való hivatkozással, hogy én csak néhány éve vagyok Esztergomban és a várost nem ismerem az elnökségről lemondottam és így ekkor Bády István lett az elnök”⁷⁰ - emlékezett Szalay. Szalayt előzőleg már megválasztották a helyi pedagógusok munkástanácsának az elnökévé. A Nemzeti Tanács megalakulásától kezdve - amelynek az egyik legaktívabb tagja - a testület „törzskarához” tartozik. Később harmadmagával ő látja el az összekötő szerepet az esztergomiak és a Dunamenti Munkástanács között, ő szerkeszti és adja ki a Dunamenti Híradót. Ő az egyik kapcsolattartó a Nagybudapesti Központi Munkástanáccsal is. Az ő tevékenységét akkor mindenki nagyra értékelte. (Később - 1957-ben - mások is.... a bíróságon). „1957. február elején letartóztatták, kistarcsai és tököli internálás után fővádlottként állítják bíróság elé a „Szalay-perben”, őt „büntársával” együtt. Az ítéletben nyolc év hat hónap főbüntetést szabnak ki rá. Megjárja a főváros és a vidék jónéhány börtönét. Az 1960 április 4-e alkalmával adott amnesztia révén szabadul... mellékbüntetésként Esztergomból kitiltják... másik

⁶⁷ Bády: 117. p.

⁶⁸ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 168 (Kiss Sándor feljegyzése)

⁶⁹ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 95

⁷⁰ KEMÖL, EMB B 686/57, 133 (Szalay Ferenc pere)

mellékbüntetése a tanítástól is eltiltotta...⁷¹ A városi Nemzeti Tanácsba 27-én, szombaton újra összejöttek az emberek, lényegében ugyanazok voltak ott, akik az előző nap is jelen voltak. A Nemzeti Tanács megbeszélésének lényege az volt, hogy másnap, vasárnap, újból összeülnek az üzemek a vállalatok által küldöttek kibővítésével.

A rendfenntartó katonai alakulatok parancsoksága már október 27-én közölte röplapokon keresztül Esztergom lakosságával, hogy aznap „Dorogról fiatal munkások keresték fel a rendfenntartó katonai alakulatok parancsnokságát és több pontból álló kérelmet terjesztettek elő. Többek között kérték, hogy bocsássuk szabadon a fegyveres harcokban lefegyverzett és elfogott fiatalokat. Minden fontos kérdésben megegyezésre jutottunk és a fiatalokat is szabadon bocsátottuk.”⁷² Erre a dorogiak vállalták, hogy munkahelyeiken biztosítják a rendet és a fegyelmet, segítenek a katonai alakulatoknak a lázítók ártalmatlanná tételében. A munkásfiatalok küldöttsége garantálta, hogy ezután sem kerül sor vérontásra, minden erejükkel a rend és a békés munka megteremtésére törekszenek. Az esztergomi Munkás-Paraszt-Katonatanács is röplapon tájékoztatta a lakosokat: „kormányunk felhív minden magyar embert, hogy segítsen a rend és a fegyelem helyreállításában. Ezért ad amnesztiát annak, aki önként letette a fegyvert 1956. október 26-án 22 óráig!”⁷³ Egy nappal később a helyőrségparancsok is felszólította mind Esztergom, mind Dorog lakosságát a tulajdonában lévő fegyverek beszolgáltatására, mivel tudta, hogy nem mindenki adta azt le. Az új határidő így 1956. október 27-e este 18 óra lett. Továbbá közzétette, hogy köteles mindenki jelenteni a rendőrségen, vagy a rendfenntartó katonáknak, ha tudtával valahol fegyver, lőszer vagy robbanóanyag van.

Eszerint járt el id. Kovács László is, aki egy érdekes történettel szolgált ezzel kapcsolatban: „Azon a napon, amikor be kellett szolgáltatni mindenkinek a szerzett vagy talált fegyvereket, láttam a kertünkben, hogy a szomszédos ház (Széchenyi tér 5.) emeleti folyosóján egy idegen járkált. Meg akartam kérdezni tőle, hogy kit keres, ezért közelebb mentem hozzá. Ő az emeletről nem láthatott meg engem, mivel felületes körülnézés után kabátja alól hirtelen pisztolyokat, zsebeiből pedig kézigránátokat szedett elő és azokat az emeleti folyosó végén álló, ócska, üres kályhába rejtette el. Amikor az már megtelt, a többi kézigránátot - persze kibiztosítatlanul - átdobálta a mi udvarunkba a növények közé. Miután az összetől sikerült megszabadulnia, sietve eltávozott. Tudtam, hogy a fegyverek nem maradhatnak itt, és tudtam, hogy igen szigorúan megbüntetik azokat, akiknél lőfegyvert és robbanóanyagot találnak. Előkerestem egy nagy kartondobozt, amibe összeszedtem az összes átdobált gránátot és kivittem az utcára, ahol egy nemzetőr állt, akinek odaadtam a gránátokkal teli dobozt. Ő félreérthetett engem, mert bekísért a városházára, ahol sikerült tisztáznom magamat, s miután megmutattam nekik a kályhát - ami tényleg tele volt fegyverekkel - így engem elengedtek, a fegyvereket pedig lefoglalták.”⁷⁴

Az október 27-i nap történései közé tartozott még, hogy az egyházi vezetőkkel teljes egyetértésben az itt dolgozó Zolnay László régész bezáratta az összes múzeumot. Tehát október 27-étől fogva sem a Vármúzeum, sem a Keresztény Múzeum, sem a Főszékesegyházi Kincstár, sem a Balassi Bálint Múzeum nem nyitotta ki kapuit. Gyűjteményeiket - beleértve az esztergomi egyházi, s az állami múzeumokat - nem is érte semmiféle károsodás. Egyedül a Keresztény Múzeum egyik ablakát törte be egy eltévedt golyó.

⁷¹ Esztergom és Vidéke 1993. november 11-i száma, 5. p.

⁷² 1956. plakátjai és röplapjai, 446. p.

⁷³ Uott

⁷⁴ id. Kovács László szóbeli közlése alapján

Október 27-én új plakátok is megjelentek a városban a következő szöveggel: „Esztergom ősi magyar város, és megvédjük, ha kell, a támadó szovjet csapatokkal szemben is.”⁷⁵ Ennél az eseménynél mindenképpen meg kell jegyezni, hogy még október 26-án este az esztergomi Hadosztályparancsnokságon nagy vita folyhatott. Fakász szerint: Mecséri tisztjei továbbra is a kemény katonai rendteremtés módszeréhez ragaszkodtak, míg Nagy Kálmánék a forradalmárokkal való látszólagos együttműködés taktikáját ajánlották. Végül egyezsége jutottak. Erre utal, hogy míg az első utcára kerülő nyomtatvány a „helyőrségparancsnok” (Mecséri) - fegyverek leadását elrendelő, szigorú hangvételi - „felhívása”, addig az ezt követő „Esztergomi dolgozók!” megszólítású röplap, már békülékeny fogalmazású, amelyben a dolgozók és a rendfenntartó katonák együttműködését kéri a „Rendfenntartó Katonai Alakulatok Parancsnoksága” október 27-én. A harmadik (ugyancsak október 27-én megjelenő) „Mindenkihez! Mindenkihez!” című kiáltványban pedig az átalakult Nagy Imre-kormány mögé való felzárkózást és a békés összefogást hirdette meg az „Esztergomi Munkás-Paraszt-Katonatanács.” (Ezek a röplapok a dolgozat végén olvashatók.)

Az ekkor kialakult hangulatot leginkább a következő levéllel lehet bemutatni: „Egyelőre még sztrájk van, mert a Nagy Imre-féle „kabinet” összetételével nincs megelégedve a város, úgy látszik, sokallják a három kommunista államminisztert! Nagy Imre, Losonczy Géza, Kádár. Ugyanakkor a többi pártok delegátusaival (Erdei, stb.) sem igen lehetünk megelégedve. Tehát amíg a választásokat nem írják ki és egyéb garanciákat nem kap a lakosság, hogy az egypártrendszer nemcsak papírforma szerint, hanem valóban megszűnik, sztrájk van egész Dunántúlon... Svarcz Pali elutazott valahová, teljesen feleslegesen, mert S. és Sz.-ék kivételével senkire sem dühös a nép. Horváth Klára a helyén van, Márton Pista is, Szedmernek sincs kutyabaja, a vörös Pálmainak se, Lányi ügyésznek se. M. L.-ék is begyulladtak, ki se mozdulnak otthonról. Viszont Halász Margit nagyon aktív, résztvett a szovjet ellenes tüntetéseken, vért adott a sebesülteknek stb... Az óvatos polgárok és értelmiségiek félnek, hogy visszajönnek Gerőék, Rákosiék és visszautasították a nemzeti tanácsnokságot... Sajnos újság itt nincs. Időnként repülőgépről szoktak Szabad Népet szórni... Sokat vároknak szellemi és művészeti téren ettől az átalakulástól. Remélhetőleg ugyanolyan pezsgő, mozgalmas, irodalmi, képzőművészeti erjedés fog megindulni, mint amilyen 1945-től 1947-ig, 1948-ig volt.”⁷⁶

Voltak azonban olyanok is, akik a viszonylagos nyugalom ellenére nagyon megijedtek. Jó példa erre egy Verebes János nevű kommunista párttag. Zolnay László úgy tudja, hogy Verebes 1955-ben otthagyta a pedagógusi mesterséget, s - tartalékos tisztje lévén a néphadseregnek - átvitték őt a fegyőrségbe, hogy a politikai elítélteket - mint régebben a börtönlélekészek - valamiféle demokratikus átnevelésben részesítse. „Amikor az októberi események során a tokodi politikai elítéltek szabadlábra kerültek, Verebes ész nélkül menekült el ebből a táborból, félt, hogy a foglyok rátámadnak. Bár ő maga semmiféle atrocitást nem követett el, hiszen nem a fegyelmezés, hanem a politikai átnevelés volt a hivatása. Tokodról Esztergomba, félig civilbe öltözve futott át. A családjához nem mert hazamenni, mivel félt, hogy ott keresik, s otthon találják esetleges üldözői. Amikor nagy keservesen véget ért ez az esztergomi exlex, beállt, mint főhadnagy a karhatalmisták közé.”⁷⁷

⁷⁵ Szuronyok hegyén..., 329. p.

⁷⁶ Esztergom és Vidéke, 1993. október 21-i száma (Részletek Dévényi Iván, volt esztergomi tanár leveléből, amelyben az 1956-os októberi eseményekről írt Martsa Alajosnak, aki 1951-től 1972-ig a városi könyvtár vezetője volt)

⁷⁷ Zolnay: 627 - 628. p.

A nyugodt élet azonban bármelyik nap megváltozhatott volna, ezért Mecséri úgy látta jónak, ha mielőbb intézkedik. Ő erre így emlékszik: „Mivel a helyőrségben a 34. tüzezerred kivételével csak a laktanya őrség maradt, ezért a helyőrségbe rendeltem Tatáról a 31-es harckocsi ezredet, ami 27-én reggelre a helyőrségbe érkezett Bujáki őrnagy parancsnoksága alatt.”⁷⁸

Erre azért volt szükség, mert október 27-én a reggeli órákban a helyőrség-parancsnoksághoz jelentések érkeztek, amelyek arról adtak hírt, hogy a forradalmárok Tatabányán is kiszabadították az elítélteket. A tüntető tömeg lefegyverezte és elfoglalta a BM Megyei Főosztályát (az ÁVH megyei központját), a Hunyadi laktanya is megadta magát, s parancsnokával együtt a fölkelők oldalára állt. Mecséri és társai úgy vélték, hogy ezt nem tűrhetik.

Mecséri ezredes parancsot adott Bujáki Mihály őrnagynak, hogy a baji és tatai laktanyában erősítést szerezve foglalja vissza a felkelőktől Tatabányát. A húsz harckocsival induló Bujáki őrnagy mellé szegődött segítségnek Felczán Andor alezredes a kecskeméti hadtest páncélos parancsnoka (aki betegszabadságát töltötte Esztergomban, de október 26-án Mecsérinél jelentkezett szolgálatra-ezt Fakász T. is megemlíti).

„Október 27-én Mecséri néhány emberrel együtt engem is behívatott a laktanyába. A telefon mellett álltunk és hallottuk, hogy Tatabányán kiszabadították a rabokat. Mecséri ezredes ekkor behívott egy tisztet, (Bujáki őrnagy - a szerző), akinek azt a feladatot adta, hogy néhány tankkal siessenek a megyeszékhelyre, mert az ottani rendfenntartó erők segítséget kértek... Alig telt el két óra, a kiküldött ember már vissza is ért. Beszámolt arról, hogy Tatánál visszafordultak, mivel ott eltorlaszolták az utat, így nem tudtak továbbmenni.”⁷⁹ - mondta el Szedmer a volt MDP-s párttitkár. Mecséri ekkor küldött Csolnok területének biztosítására (az ottani rabbányához) öt harckocsit és ötven katonát. Ezt az erőt a forradalmárok október 27-e és 30-a között többször is megtámadták, de a kiküldött egység minden támadást visszavert. „Október 27-én még úgy látszott, hogy a Nagy Kálmán képviselte irányvonal, az általuk létrehozott Esztergomi Munkás-Paraszt-Katonatanács is Mecsérit és a kemény katonai vonalat erősítette meg. Viszont Mecsériéknek a forradalmi megmozdulásokkal szembeszálló akciói, erőfitogtatásai sorra zátonyra futottak és társadalmi ellenérzést váltottak ki”. (forrás: Fakász T.)

Sőt a peranyagban az olvasható, hogy a Tatabánya ellen küldött Bujákit már 27-én felvilágosították a helyzet megváltozásáról a tatai Páncélos Tiszti Iskolában, ahol már egyértelműen a Nagy Kálmán féle koncepciót fogadták el, s elintették őt a tatabányai kalandról.

Mecséri még 28-án reggel is úgy vélte, hogy intézkedései helyesek voltak, ám távbeszélőn történt egy érdekes beszélgetés az új honvédelmi miniszterrel: „Jelenttem Janza Károly altábornagynak, hogy Tatabányát visszafoglalom. Erre ő azt válaszolta, hogy azt fegyverrel ne tegyem. A tatabányai kérdést politikusan oldjam meg, mert elég volt a vérengzésből.”⁸⁰ Ettől Mecséri nagyon megzavarodhatott. Ezt bizonyítja Felczán visszaemlékezése is, akit Tatabányáról indoklás nélkül visszahívott: „október 28-án beszéltem telefonon Mecsérivel, aki közölte velem, hogy menjek vissza Esztergomba. Délután körülbelül 3 órakor érkeztem Mecsérihez. Mecséri külön feladatot nem adott, így az üzemekbe mentem, ahol a munkásokat akartam meggyőzni arról, hogy mennyire helytelen volt, hogy résztvettek a tüntetésben.”⁸¹

⁷⁸ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 95

⁷⁹ Szedmer József szóbeli közlése alapján

⁸⁰ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 670

⁸¹ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 176 (Felczán Andor feljegyzése)

Október 28-án jelent meg a kormány nyilatkozata, amely „szabadságharcosoknak” nevezte a felkelőket. Ekkor döbbenhetett rá először Mecséri, hogy bűnt követett el a néppel szemben. Miután Nagy Imre feloszlatta az ÁVH-t, az itt tartózkodó ávósok nehéz helyzetbe kerültek. „A város környékén lévő ÁVH tiszteknek tartalékos tiszti igazolványt adtam ki, s őket honvéd ruhába öltöztettem és a parancsnokságon nekik menedéket adtam.”⁸² - vallotta Mecséri a tárgyaláson. (Mecsérinek az ávósokat mentő intézkedése a Dobogókőről lehozott, és a Vak Bottyán laktanyában elhelyezett ávósokra vonatkozik. A Vak Bottyán laktanyában fogdák is voltak, mivel itt volt a katonai városparancsnokság is. - a szerző).

Az esztergomi „erős ember” helyzete a miniszterelnök nyilatkozata után megrendült. Ráadásul a város lakossága az október 26-i sortűz óta ellenségnek tekintette őt és a tisztjeit is. Ezt bizonyítja az is, hogy Mecséri lakása előtt több tüntetés is volt 26-a után. Mecséri elbizonytalanodásáról a peranyagban Kiss Sándor feljegyzésénél a következőt olvashatjuk: „Október 27-én Mecséri javaslatot tett Hurai százados és énfelem, hogy együtt szökjünk át Csehszlovákiába. Ugyanis félt, hogy őt vagy családját a felkelők felkoncolják, az ellenük elkövetett tettei miatt.”⁸³

Az 56-os eseményeknek Esztergomban is megvoltak a maga hullámverései. Nézzük meg, hogy eközben mi történt az üzemekben. Kezdjük a Szerszámgépgyárral:

„Október 28-án reggel 6 és 7 óra között a Szerszámgépgyárban a budapesti rádió felhívására* elkezdődött a munkástanács tagok választása”⁸⁴ (Innen Kiss László köszörűs, aki a Horthy-rendszerben repülőtiszt, Zséger László marós, aki ‘45 előtt rendőrtiszt volt és Horváth Csaba kerültek be az üzemi Munkástanácsba.)

„A vállalati Munkástanácsban rögtön elkezdődött egy újabb választás, de ez már titkos szavazással történt, tehát cédulára írtuk föl, hogy melyik pozícióra ki kit gondol. Az elnök dr. Körmöczy Lajos, a helyettese Kiss László lett, engem pedig megválasztottak a munkástanács titkárának... Ezzel még nem fejeződött be a nap, mert a városi Nemzeti Tanács főlészólitott bennünket, hogy a Munkástanács is delegáljon küldötteket a városházára. Négyünket jelöltek ki: Zséger Lászlót, Kiss Lászlót, Varga Dejcző István és engem.”⁸⁵

Kiss László erre a napra így emlékezik vissza: „elsőnek az esztergomi Szerszámgépgyárban alakult meg a Munkástanács. Munkája és tevékenysége volt az „etalon” a később alakuló munkástanácsok előtt. Miután a városban megalakultak a különböző munkástanácsok, ezeknek a küldöttei választották meg a városi Nemzeti Tanácsot... Ebben az időben döntő módon befolyásolta a város életét a munkástanácsok állásfoglalása.”⁸⁶

Október 28-án megtartották a MÁV-nál is a munkástanács választást. Itt a munkástanács elnöke Belánszky László lett, mert mindenki őt tartotta a legautentikusabbnak. Rajta kívül mindenki rá szavazott, így el is vállalta a feladatot. Pedig kezdetben nem akarta betölteni az elnöki tisztséget, ugyanis a forradalom előtt sokáig kórházban volt és súlyos betegségéből csak nagyon lassan épült fel. Ő így emlékszik a munkástanácsuk első napjára: „Megvolt az

⁸² HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 96

⁸³ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 169 (2. kötet) * Október 27-én a Kossuth Rádióban a SZOT-elnökség közleményben jelentette be, hogy az „üzemeket munkástanácsok fogják vezetni”. (A forradalom hangja, 101. p.)

⁸⁴ Szuronyok hegyén..., 329. p.

⁸⁵ Szuronyok hegyén..., 330. p.

⁸⁶ Esztergom és Vidéke 1993. október 11-i száma, 5. p.

első ülésünk, majd az Esztergomi Nemzeti Tanácsba is delegáltak. Én képviseltem a pályamesteri szakaszt, míg az állomás részéről Gábris Ödönt delegálták. Azért minket, mert ismerték a múltunkat, s mert mi nem voltunk baloldaliak, mi a középutat képviseltük. Iparkodtunk a nemzet és a magyarság érdekében beszélni és dolgozni.”⁸⁷ - emlékezett vissza Belánszky László.

Belánszky igyekezett a munkahelyén is józan mértéktartással irányítani az eseményeket. Elmondása szerint akkor a MÁV-nál a dolgozók követelték a kommunista főnök leváltását és elküldését, aki ráadásul még a kádernyilvántartásokat is elégette. 30-án Belánszky felkereste őt, és azt ajánlotta neki, hogy menjen szabadságra, hiszen jelenlétével csak nehezíti az amúgy is feszült helyzetet. Belánszky ezután átvette az ügyek irányítását. Élelmiszerről gondoskodott a vasúti dolgozók számára, illetve részt vett a dorogi pályaszakaszon felrobbantott patakhíd helyreállításában is, amelyben leginkább Szabó Mihály, a MÁV munkástanácsának az alelnöke segítette. A hidat (amelyet a forradalmárok robbantottak fel, hogy a szovjetek ne tudjanak vasúttal Esztergomba jönni) egy nap alatt rendbe is hozták miután megkapták az engedélyt Pálfi Györgytől, a Dorogi Munkástanács elnökétől.

A Fatömegcikk Vállalat munkástanácsáról a legtöbbet Barátosi Lajos perében olvashatunk. Ennek a tagja volt Barátosi is. Később (november 20. körül) ő olvasta fel az üzemben a Nagybudapesti Munkás Tanács követelési pontjait a dolgozók előtt az üzemben. Az itteni munkástanács elnöke Kósik Kornél volt, az alelnök pedig Kovács Béla. Ebből a gyárból Kósik Kornél került a városi Nemzeti Tanácsba küldöttként, aki ezután már keveset tartózkodott az üzemnél, mert inkább a város ügyeinek intézésében vett részt. Ennél az üzemnél október 26-án délelőtt hirdették ki az általános munkaszünetet, amikor kikapcsolták az áramot. Ebből is látszik, hogy olykor nem is sztrájkfelhívásra állt le a munka.

A kórházban október 28-án alakult meg a forradalmi munkástanács. Ennek az elnöke szavazás után Dr. Csernohorszky Vilmos lett. Ő a következőkre emlékezett erről a tanácsról: „A tanács első ülésén határozat született, hogy össze kell pontokba foglalva állítani a kórház követeléseit, és azokat átadni Dr. Bády Istvánnak, a Városi Nemzeti Tanács elnökének. Megfogalmaztuk a pontokat. Az ülésen Tóth József is felszólalt, aki azt követelte, hogy az állami Egyházügyi Hivatal képviselője azonnal hagyja el a prímási palotát, és számoljon be tevékenységéről. Ezt is felvettük a listára... Én, mint a munkástanács elnöke legfontosabb feladatomnak tartottam a kórházban a gyógyító munka zavartalanságának biztosítását, a rend és a nyugalom fenntartását, minden önkényes cselekedet és bosszúállási kísérlet megakadályozását... Egyik fontos feladatunk volt a segélyszállítmányok megszervezése és lebonyolítása Ausztriából. A városban lévő autóbuszokat és teherautókat igazolványokkal láttuk el, hogy a kórház részére szállítsanak. Több napon keresztül korán reggel indultak Esztergomból Ausztriába, és este lett, mire megrakodva visszaértek. A rakományok nem osztrák hivatalos szervek küldeményei voltak, hanem az osztrák nép, esetleg magánjellegű szervezetek, például kórházak adományai. Ruhanemű, cipő, élelmiszer, kötszer, vérplazma. Különösen a kötszer volt fontos, mivel saját készletünket már elhasználtuk. Mikor esténként a buszok és a teherautók megérkeztek, a munkástanács vezetésem mellett ellenőrizte a szállítmányokat, hogy tudjuk, mit kaptunk... Később a munkástanács határozatot hozott, hogy a káderlapokat ki kell osztani. Ezt minden tag, így Trexler Tibor is megszavazta. Ő gondnok volt, a személyzeti osztály vezetője, korábban és későbbben párttitkár. Ezután kiderült, hogy káderlapok nincsenek, mert azokat Trexler Tibor Beregszászi megyei főorvossal előzőleg elégette. De azért megszavazta a kiosztást. Kellemetlen affér volt. Trexler Tibor e miatt ki is vált a munkástanácsból.”⁸⁸

⁸⁷ Belánszky László szóbeli közlése alapján

⁸⁸ Csernohorszky: 163-165. p.

Mindezekből látható, hogy az esztergomiak nem fogadták el a Nagy Kálmán által szervezett Munkás-Paraszt-Katonatanácsot, s helyette megválasztották a Nemzeti Tanácsot, amely már érvényesíteni tudta akarátát a hadosztállyal szemben is.

Vasárnap (28-án) a vállalatok és az üzemek küldötteiből végre megalakult a Nemzeti Tanács. A Nemzeti Tanács elnöke Bády István lett, aki korábban a város polgármestere volt (1946. július 17. - 1948. május 22-ig mint megbízott, s 1948. május 22. - 1950. július 6-ig ő volt a város polgármestere). Régi higgadt, körültekintő, okos ember hírében állt, amire a nehéz napokban rá is szolgált. Végig ő volt a Tanács elnöke, mindaddig, amíg a Kádár-kormány 1956. december 13-án fel nem oszlatta a Nemzeti Tanácsokat. Budapesten már rég megkezdődött a konszolidáció, amikor Esztergomban és a dorogi szénmedencében még állt az élet. Ide sem a magyar karhatalom emberei, sem az oroszok nem jöttek el. Noha már a vonatok is jártak, posta is jött, a szénmedence, s a lábatlan-nyergesújfalui iparvidék emberei nem, vagy csak ímmel-ámmal álltak munkába. Még az októberi napokban egy sereg esztergomi suhanc - mint nemzetőr - fegyverhez jutott, s noha október 26-a óta semmiféle hadicselekmény nem volt itt, az esti órákban géppisztoly- és géppuskalövéseket lehetett hallani. A késő estig nyitva tartó üzletek, eszpresszók, vendéglők személyzete félve ment az utcára, nem volt közrend. Esztergom lakóinak nagy szerencséje volt az, hogy ezekben a nehéz napokban a város élén Bády állt.

A Nemzeti Tanács megalakulása után közzétette az elnökség tagjainak névsorát: Felczán Andor alezredes, Fogarasi Károly gazdálkodó, Horváth Csaba a Szerszámgépgyár dolgozója, Kiffer János gazdálkodó, dr. Siráki István és Szalay Ferenc tanár. Az elnökség tagjainak a megválasztása egyébként a bencés gimnázium dísztermében történt fél háromkor, mert a Városháza terme kicsinek bizonyult.⁸⁹ A kinyomtatott névsort másnap már terjesztették is a városban. Majd ezután a tagok esküt tettek: „Esküszöm, hogy a magyar néphez, a szabadság ügyéhez hű maradok. Érte agyammal, két kezem munkájával, ha kell fegyverrel harcolok. A Nemzeti Tanácsban a legjobb erőmhez mérten dolgozom. Ha a magyar néphez hűtlen lennék, átkozott legyen a nevem és sújtsa a magyar nép megvetése. Isten engem úgy segítse!”⁹⁰ Ezután kijelentették, hogy a „Nemzeti Tanács a város ügyeit, a rendkívüli állapotokra való tekintettel csak addig vezeti, amíg a mielőbbi demokratikus választásokkal a város új vezetőséget kap. Felhívja a Nemzeti Tanács a város lakosságát, hogy 29-én hétfőn reggel hét órától munkahelyét mindenki foglalja el. Biztosítjuk, hogy az ételmezési- és közüzemek nyugodtan dolgozhassanak, hogy a város lakosságának igényeit teljesen elláthassák. Esztergom város helyőrsége elég erős ahhoz, hogy a város rendjét mindennemű szovjet csapat nemkívánatos beavatkozása nélkül is biztosítani tudja.”⁹¹ Október 29-én a Tanács megkezdte működését. „A Nemzeti Tanácsban a döntéshozatal mindig demokratikusan történt. Bády vezette az üléseket, először ő mondta el a véleményét, majd felszólalt, aki a kérdéshez hozzá kívánt szólni és utána a tanács szavazással döntött. Az elnökségnek semmiféle funkciója nem volt... A titkári tevékenység is sokkal inkább a napi ügyek intézéséből állt. Inkább egy megtisztelő cím volt ez külön hatalom nélkül.”⁹² - idézte fel Horváth Csaba.

A megalakulás után minden nap volt tanácsülés, amelynek döntéséről, határozatairól a város lakossága röplapon, hirdetményeken értesült. (A gyűlésekről részletes jegyzőkönyv készült, - ami nem volt titkos - ez később 1957. folyamán a büntetőeljárások során az illetékes

⁸⁹ KEMÖL, EMB B 686/57, 224 (Varga D. István pere)

⁹⁰ 1956. plakátjai és röplapjai, 448. p.

⁹¹ 1956. plakátjai és röplapjai, 449. p.

⁹² Szuronyok hegyén..., 329. p.

ügyészség kezébe került.) A második ülés október 31-én volt (ennek a jegyzőkönyve a dolgozat végén olvasható).

Érdekességként itt külön megemlítem a jegyzőkönyv 12. pontját, amelyik a pártok alakulását említi meg. Tudni kell, hogy a városban már a forradalom első napjaiban elkezdődött a pártok újjászervezése. A városháza kapuján egy nagy plakát is ki volt ragasztva a következő szöveggel: „újjáalakult a szociáldemokrata Párt. Jelentkezni lehet Dr. Murányi István városi főorvosnál.” Később a Nemzeti Tanácsban is megjelent egyik vagy másik párt vezetője és bejelentette a megalakulásukat. (Horváth Csaba titkárként a szociáldemokratákra és a kispapokra emlékszik biztosan.) „ám a Nemzeti Tanács ezt korainak érezte. Nem a többpártrendszer ellen volt kifogása, hanem úgy gondolták, először konszolidálódni kellene, el kellene érni, hogy az oroszok hagyják el az országot, és akkor már nyugodt körülmények között lehetne továbblépni.”⁹³ (Egyébként a pártok és a Nemzeti Tanács között semmiféle együttműködés nem alakult ki.) A Nemzeti Tanács röpcéduláinak megszüvegezését Bády, Szalay és Fogarassy Károly végezték.

A közszolgáltatás, a közélelmezés és a közbiztonság tehát már biztosítva volt. Természetesen folytatódott a fegyverek beszolgáltatása is.

Október 29-én a déli órákban Mundi Józsefné közvetett üzenete jutott el Bády Istvánhoz, miszerint gépelt negyedíves papírok vannak kiragasztva az utcákon, különböző helyeken és tárgyakon. A gépelt röpcédulán nyolc kommunista párttag neve és a buszbalövés felelősei szerepeltek, akik hazaárulóknak voltak feltüntetve. Ez volt az úgynevezett „halál lista”. Bády István elnök a Nemzeti Tanács délutáni ülésén, a napirendi pontok előtt felolvasott egy ilyen listát, amelyet az előző nap szedett le egy villanyoszlopról. „a Nemzeti Tanács tagjai egyhangúlag kijelentették: az ilyen röpcédulákkal, azok tartalmával nem azonosítják magukat, azt messzemenően elítélik. Határozatba foglaltuk: azok, akik ezt elkövezték, feleljenek érte! A Nemzeti Tanács elrendelte állásfoglalásunknak a lakosság körében való ismertetését is azzal, hogy a mintegy ötven helyen lévő felragasztott röpcédulákat bárki letépheti és megsemmisítheti... A Tanács egyik legöregebb tagja - mint kiderült - látta és ismerte is azt a személyt, aki a ragasztást végezte, feltételezhető, hogy ő volt annak a szerkesztője is. Az illető nevét azonban nem hozták napvilágra, annál is inkább, mivel az illető akkor is, és utána is párttag volt és maradt...”⁹⁴ Azt mindenképpen meg kell jegyezni, hogy ez a lista, egyéni kezdeményezés volt, ugyanis más visszaemlékezésekben nem lehet ezzel találkozni és egyik riport-alanyom sem emlékezett ilyen listára.

Az október 29-i napra így emlékszik Ispánki Béla (1916-85), a Mindszenty-perben életfogytiglani fegyházra ítélt pap, aki akkor átutazott Esztergomon: „A hercegrímási palotában még ott van az ávó megbízottja Lázár András és azok a „békepapok”, akik engem szemrebbenés nélkül percekben belül az ávó kezére juttatnának. T-34-es típusú tankok rohannak az utcákon, állnak a rendőrség és a katonai parancsnokság épülete előtt. A városba vezető utakon szigorú ellenőrzés.”⁹⁵ Ebből is látható, hogy 29-én még a hadosztály igyekezett Esztergom életét irányítani, de már működött a Nemzeti Tanács is.

A halottakkal kapcsolatban is intézkedett a Nemzeti Tanács. Október 28-án este megjelent a Nemzeti Tanácsnál az egyik esztergomi halottnak az édesapja, Neuhauser Kálmán, a hercegrímási gépkocsi vezetője és közölte, hogy a pénteken agyonlőtt 24 éves lányának a

⁹³ Szuronyok hegyén..., 331. p.

⁹⁴ Bády: 119. p.

⁹⁵ Esztergom és Vidéke 1996. október 24-i száma, 5. p.

holttestét a hadosztályparancsnokság nem adja ki. A Nemzeti Tanács két tagot jelölt ki, hogy menjen el a parancsnokságra a halottak kiadása ügyében, s közöljék, hogy ez a Nemzeti Tanácsnak a határozata. A két tanácstag fel is kereste az itt tartózkodó parancsnokhelyettest, aki a Nemzeti Tanács felszólításának eleget is tett. A halottakat azután minden család külön-külön temette el.

Néhány nap múlva, a mendemondák tisztázása érdekében, egy bizottság vizsgálta ki az ügyet. A vizsgálatot folytató bizottság vezetője Zséger László volt. A bizottságnak két fő feladata volt. Egyrészt ki kellett deríteni, hogy október 26-án ki lövetett illetve lőtt a tömött autóbuszra és a menekülőkre, másrészt utána kellett járni annak is, hogy a hadosztályon voltak-e fogva tartott forradalmárok. Az utóbbiról az épület átkutatása után kiderült, hogy csak szóbeszéd volt. Így tisztázódott a szomorú események egy része.

A Nemzeti Tanács közbelépésére a holtakat a kerti udvarról adták át a hozzátartozóknak. Azt senki sem tudta, hogy a parancsnok mit akart tenni, hiszen az első zűrzavarban valószínűleg maga sem tudta, mit tegyen, mi lett volna jó.

Október 30-án Mecséri már nem érezte jól magát Esztergomban: „1956. október 30-án olvastam a Szabad Nép cikkét, amely azt tartalmazta, hogy felelősségre vonják azokat, akik a népre lövettek. Erről a kérdésről beszéltem a törzsfőnökkel, Kiss őrnaggyal, akivel arra az álláspontra jutottunk, hogy óriási hibát követtünk el.”⁹⁶

Ezen a keddi napon a katonai vezetés szempontjából fontos dolgok történtek. Ezzel kapcsolatban a Mecséri perben a következőt olvashatjuk: „Kiss őrnagy bejelentette, hogy bennünket tömeggyilkosoknak neveztek és a nép felháborodását nem sikerült lecsillapítani. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy mint ahogy Felczán Andor alezredes jelentette telefonon, 30-án este a lakásom előtt tüntetés volt és leszámolást követelt a tömeg. A Városi F. B. a város területéről örökre kitiltott. 30-án kb. 15 órakor a H. M. ügyeletes tisztától utasítást kaptam, hogy jöjjenek Budapestre, vonjam össze a hadosztály csapatait, mert új feladatot fog kapni a hadosztály... Budapestre velem jött Kiss őrnagy és Hurai százados, valamint több törzstiszt és Nagy Kálmán a Komárom megyei pártbizottság első titkára, aki a pártközpontba ment azzal, hogy majd a helyzetet közli velünk, azonban ezt elmulasztotta. A helyőrség-parancsnoki teendőket Felczán Andor alezredesre bízta, azzal, hogy a városban a rendet fenntartva szervezze meg a polgárőrséget, de fegyvert ne adjon részükre, és a város felháborodását igyekezzen lecsillapítani.”⁹⁷

Október 30-án (tehát még ugyanezen a napon) 23 óra körül Mecséri felhívta Felczánt: „Távmondatilag közöltem azt, hogy a hadosztály átállt a forradalom oldalára. Egyetértünk a nemzeti forradalom követeléseivel, a rend helyreállítására intézkedni kell... és amennyiben a szovjet csapatok nem hagyják el a fővárost október 31-én 6 óráig, úgy velük szemben felvesszük a harcot. Ezzel a felhívással, amely röpcédula formájában megjelent (Esztergom dolgozói! című), azt akartam elérni, hogy másképpen nézzenek ránk.”⁹⁸ - emlékezett a per során Mecséri.

⁹⁶ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 670, 3084

⁹⁷ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 97

⁹⁸ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 670, 3085

Felczánék nemsokára a hadosztály nyomdájában elkészült röpcédulákat el is kezdték terjeszteni a városban. Erre Sebők Sándor így emlékezett vissza a kihallgatásán: „Egy Pobjeda gépkocsiból röpcédulát szórtak... Tudomásom szerint ez a honvédségé volt, mivel abban az időben Esztergomban másnak ilyen gépkocsija nem volt.”⁹⁹

Bár október 30-án eltávozott a hadosztálytól Mecséri, azonban néhány katonája még később is visszajött Esztergomba a fontosabb dolgokat elintézni. Ennek bizonyítására rendelkezésünkre áll Szabó Pál őrnagy visszaemlékezése: „November 1-én 7,30-kor érkeztem meg a Mátyás laktanyába. Megérkezésem után rögtön Bana százados közölte velem, hogy olyan határozat van, amely szerint a lövegeket fel kell hozni Budapestre. Esztergomba kb. 10 óra körül érkeztünk vissza. Megérkezésünk után az irodámban eligazítást tartottam a tiszteknek, ahol közöltem velük, hogy az ütegeket készítsék fel, a létszámot is egészítsék ki és a löszereket biztosítsák. Ugyanakkor intézkedtem a laktanya őrzésére vonatkozóan is.”¹⁰⁰ Ezután az őrnagy Rémiás Pállal együtt elvitte a lövegeket Mecsérinek, aki közben Maléter mellé állt.

Miután a Mecséri ezredes parancsnoksága alatt álló honvéd páncélos kötelék elhagyta Esztergomot, az egész alakulat bevonult Budapestre, és Budapesten harcba bocsátkoztak Nagy Imréék oldalán. Ez volt Mecsériék híres Juta-dombi fegyveres ellenállása. Később Mecsérit, néhány tisztjét, és katonáját felakasztották. Azt azonban tudni kell, hogy Mecséri ott se volt a bevonuló szovjetekre tüzelő katonák között, hiszen az előző nap (november 3-án 21 órakor) már letartóztatták Maléterrel együtt Tökölön. A tűzharc pedig november 4-én zajlott le...

A SZOVJET CSAPATOK MEGJELENÉSE ESZTERGOM HATÁRÁNÁL

A felbolydult élet Esztergomban öt nap alatt visszatért a medrébe. A nyugalom érdekében Kiss László már október 30-án azt javasolta a Nemzeti Tanácsnak, hogy mivel a honvédség és a rendőrség szétszéledt, - sőt sokan közülük még a fegyvereiket is leadták - nemzetőrséget kell felállítani gyári dolgozókból. Ezt a javaslatot a Nemzeti Tanács el is fogadta.

„November 1-én Kiss László felvetette a kérdést, hogy nem kellene-e a Nemzeti Tanács egyik tagját kiküldeni a nemzetőrök vezetésére. Ezt a javaslatot a Nemzeti Tanács elfogadta és engem küldtek ki a nemzetőrség megszervezésére... Később Bády István közölte velem, hogy nem csak erre az egy alkalomra gondoltak, hanem folyamatosan vezessem azt, s erre írásbeli megbízást is adott. A nemzetőrség tagjai részére Felczán alezredes fegyvereket küldött a rendőrségre (Mecséri tiltása ellenére), amelyeket szolgálatra kimenetelkor kaptak meg a nemzetőrök. Ezeket a fegyvereket minden alkalommal Bugány főhadnagy és Vass százados adták ki a nemzetőröknek.”¹⁰¹ Zséger nemzetőrparancsnokká való megválasztását tehát Bády javasolta, de felettesként a hadosztálytól kért tiszteket. Zséger László csak a civil nemzetőrök felügyeletével lett megbízva, a vezetőknek csak javaslatot tehetett, utasítást nem adhatott. Ezután Esztergomban és a környező településeken megalakultak az üzemőrségek is, melyeket szintén Felczán látott el fegyverrel.¹⁰²

⁹⁹ KEMÖL, EMB B 686/57, 304. (Sebők Sándor pere)

¹⁰⁰ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 670, 3118

¹⁰¹ KEMÖL EMB B 686/57, 90-91. (Zséger László pere)

¹⁰² HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3.cs., 399.

Eközben a Városházán egy Nemzeti Tanács ülésen leváltásra javasolták Horváth Klára volt kommunista tanácselnököt és még néhány munkatársát. Ennek az volt az oka, hogy sokak szerint visszaéltek hivatali hatalmukkal és félték tőlük munkatársaik, sőt egyesek még besúgásra is céloztak.

Varga Dejcző István (Nemzeti Tanács tag) visszaemlékezésére hagyatkozva az utolsó fegyveres akciók november elején zajlottak a városban: „november elején egy honvéd százados felkeltett éjjel, hogy menjek vele, mert lövik civil személyek a hadosztály épületét. Azért hívott, hogy beszéljek a lövöldözőkkel, hogy tulajdonképpen miért lövik őket. Én a banda két tagjával beszéltem... Mikor én odamentem, akkor a református templom felől lövéseket adtak le a laktanya felé. A beszélgetés során elmondották, hogy céljuk a laktanya elfoglalása. Én azt magyaráztam nekik, hogy a laktanyában magyar honvédek vannak. Erre elvonultak a hegyek (Vaskapu) felé.”¹⁰³ Ez azonban már nem volt szervezett fegyveres akció, Varga Dejcző is csupán 4-5 főt említett meg a tárgyaláson, de ezek a lövések mégis félelmet keltettek a környék lakóiban.

November elsejét, a mindenszentek napját - amely hétköznapra esett - az egész város lakossága, hosszú idő után újból megünnepelte és az elhunyt szeretteinek szentelte. Mialatt a város lakói a temetőkben vagy otthon emlékeztek elhunyt rokonaikra, addig a hadosztályon érdekes dolog történt. A Hadügyminisztérium géptávirón adott parancsára a törzs Esztergomban maradt részénél megalakult a Forradalmi Katonai Tanács öt taggal.¹⁰⁴ Ez a tanács semmiféle komolyabb tevékenységet nem végzett, s mindenben támogatta a parancsnokot. Minderre az egykori térképész így emlékszik vissza: „Átalakult a hadosztályparancsnokság is. Lehetőleg ludovikát végzett tisztet választottunk meg a Forradalmi Bizottság vezetőjének. Mondanom sem kell, hogy november 4-e után ezt a tisztet is elmarasztalták, le is szerelték, pedig ő nem tehetett róla, hogy őt választották meg.”¹⁰⁵

Eközben a Városházán a város vezetői fontos ügyekben hozták meg a döntéseket. „A Nemzeti Tanács november 2-án a tárgysorozat első pontjában a munkafelvétellel kapcsolatban általános határozatot hozott, melynek értelmében az egész város területén 1956. november 5-ével (hétfőn) a munka megindul. Ugyanez vonatkozott a tanítás megkezdésére is. Még aznap a Nemzeti Tanács röpiratban közölte a lakossággal a munkakezdés elrendelését.”¹⁰⁶ A Nemzeti Tanács tagjai, a gyárak, üzemek, intézmények küldöttei voltak, akik így közvetlenül is értesítették a dolgozókat a Nemzeti Tanács mindenkorai határozatairól. A november 3-i nap békés, várakozó hangulatban telt el, az élet békés megindulásában bízva.

November 3-án Varga Dejcző István Felczánnal, Horváth Csabával és Schaffer Ágostonnal Bády felkérésére felment Budapestre a Sportcsarnokba a Nagy Budapesti Munkástanács alakuló ülésére. Ám ezt a gyűlést későbbre halasztották, így kénytelenek voltak korábban hazajönni. (Később az esztergomiak közül többen is kapcsolatot tartottak fenn - Szalay, Horváth Csaba, Varga Dejcző, Bády, Kósik a Nagy Budapesti Munkástanáccsal, feljártak annak az értekezleteire, majd az onnan elhozott röplapokat különböző üzemekben felolvasták az esztergomi munkásoknak.)

¹⁰³ KEMÖL, EMB B 686/57, 256 (Varga D. István pere)

¹⁰⁴ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3. cs. 400

¹⁰⁵ Az egykori térképész szóbeli közlése alapján

¹⁰⁶ Bády: 120. p.

Ezen a szombati napon a Nemzeti Tanácsban két érdekes dolog is történt. Az egyikre Zséger László így emlékszik vissza: „November 3-án délután Erősi Béla Nemzeti Tanács-taggal többen megjelentek a Nemzeti Tanácsnál és követelték két rendőr nyomozónak az őrizetbe vételét (Varga István és Rohács Bertalan - a szerző), azzal az indoklással, hogy ezek is ávósok és őket spicli szolgálatra akarták beszervezni. Bády István, akinek ezt előadták, felém fordult és azt mondta, hogy íme, itt van, intézkedj.”¹⁰⁷ A két nyomozót le is tartóztatta Zséger, azonban bizonyítékok hiányában november 4-én szabadlábra kellett helyezni őket.

A másik esetre Kósik Kornél perében találtam rá: „Több esetben követeltek „szabadságharcosok” a tanácstól fegyvert, így november 3-án este is hét fegyveres egyén jött a tanácsba, mikor is kb. 8-10 tanácsstag és Felczán alezredes voltak jelen. Mindenféle hazaáruló, munkásárulónak hordták le a Tanácsot, mivel fegyvereket és lőszert nem utaltunk ki részükre.”¹⁰⁸ E két esetből is látszik, hogy a Nemzeti Tanács minden tőle telhetőt megtett a rend fenntartása érdekében.

A november 4-e előtti héten hírek érkeztek Budapestről, hogy az Egészségügyi Minisztériumban kórházaknak személygépkocsikat osztanak az ÁVH kocsiparkjából. Az esztergomi kórháznak akkor még nem volt személygépkocsija. Hála lelkiismeretes orvosainknak, sikerült két Pobedát szerezni. Csernohorszky doktor erre az esetre így emlékezett könyvében: „Pesten elmentünk a minisztériumba, ott megkerestük az autóosztó bizottságot. Meg is találtuk. Közben az egyik folyosón láttuk Babics professzort rémült tekintettel pislogva. Akkor éppen ő volt az egészségügyi miniszter. November 3-án azt mondták az illetékesek, hogy hétfőn, november 5-én reggel 8 órakor átvehetjük az autókat. Akkor még nem tudtuk, hogy ebből két nap múlva nem lesz semmi.”

November 4-én hajnalban Nagy Imre segélykérő szavait lehetett hallani a rádióban. Erre lassan gyülekezni kezdett a Nemzeti Tanács. Ekkor felvetődött a kérdés: Esztergom ellenálljon-e? Reggel hét órakor az elnöki szobában megjelent egy magyar ezredes, egy főhadnagy kíséretében. Az ezredes szavaira Bády így emlékezett: „Elvtársak, szervezzék az ellenállást, mindenki fogjon fegyvert! Szavait megdöbbenve hallgattuk. Mit akarhat ez az ember? Ki küldte? Ki irányította hozzánk? Biztos provokátor lehet... (Több mint 32 év után tudtam csak meg, hogy nem volt provokátor - csak magyar volt. Rangjától megfosztottan - mint majd mi is - gyalogosként jelentkezett „odaát”). Közben felvette a telefont és a K-vonalon hívta a különböző budai, pesti laktanyákat, helyőrségeket. Mindenhol orosz szó hallatszott. A magyar ezredes perfekt beszélt a jelentkezőkkel oroszul. Körülbelül hat-hét számot hívott fel. Csak úgy fejből. Kétségtelen, magasabb beosztásánál fogva tudhatta kívülről a számokat. Befejezte a hívásokat, majd felénk fordulva folytatta: „Moszkvában végeztem a katonai akadémiát... én ismerem... csak ellenállni, ellenállni!” Ezután megkérdeztem tőle: - Ezredes úr kitűnően beszél oroszul, egyetlen laktanya sem jelentkezett magyarul, az egész Budapest orosz kézben van. Hogy képzei az ellenállást kézi fegyverekkel, tankok, ágyúk ellen? Kész örülség! Az ezredes továbbra is kitartott az ellenállás mellett, majd sarkon fordult és a vele lévő főhadnaggal együtt köszönés nélkül távozott.”¹⁰⁹ Nemsoká Bády Istvánt távbeszélőn felhívta az Esztergom-tábori magyar parancsnokság századosa és utasítást kért az ellenállással kapcsolatban. Közölte, hogy 300 embere van, hat ágyúval. Kiderült, hogy az ellenállásra buzdító ezredes már ott is járt. Később Felczán alezredes kiadta ellene az elfogatási parancsot, de az ezredes, aki addig Dorogon volt, elmenekült. Bády véleménye szerint semmiféle ellenállást nem szabad szervezni és arra utasította a századost, hogy ne vonuljon ki Dorogra, a

¹⁰⁷ KEMÖL, EMB, B 686/57, 91

¹⁰⁸ KEMÖL, EMB, B. 686/57, 150

¹⁰⁹ Bády: 121. p.

Leányvár felé eső oldalra, még védelmi állásba se! Keményen hangsúlyozta, hogy minden csepp vérért kár. A százados nem is akart kivonulni, ám néhány katona a szállító századból az ágyúkat kivontatta Dorog védelmére. Zséger peranyagában ez áll: „Később szereztünk tudomást arról, hogy két löveget a laktanyából elvittek és kivontatták Dorogra az országútra. Erről akkor szereztünk tudomást, mikor az ezredes távozása után pár órával egy rendfokozat nélküli katona vezetésével, 8-10 géppisztollyal felfegyverzett, általunk ismeretlen személyek berontottak a Tanácsházára a tanács tagjaira fogva a géppisztolyt és követelték a két Dorogra vitt ágyúnak az ütőszégeit. Hosszú ideig tartó fenyegetőzés után Felczán alezredes telefonált valahová és elküldte a csoportot, hogy megkapják az ütőszeket.”¹¹⁰

Reggel nyolc órakor teljes egészében együtt volt a Nemzeti Tanács. Jelen volt Felczán Andor alezredes is, aki arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy szovjet csapatok özönlének az ország területére. Egy repülőtiszt, Kiss László, aki szintén a Nemzeti Tanács tagja volt, felszállt gépével és visszaérkezése után jelentette, hogy az orosz csapatok Budapestet még nem hagyták el. A tények birtokában a Nemzeti Tanács úgy döntött, hogy nem osztják ki a fegyvereket, hanem figyelemmel kísérik a további fejleményeket. Ellenvélemény nem hangzott el. Ez egy megrázó, de feltétlenül ésszerű döntés volt. A város reményei végképp semmivé foszlottak.

A szovjetek november 4-i Magyarországra való bevonulásakor Esztergomban mindenki megdöbbsent. Ekkor újra válságos lett a helyzet. November 4-e után Felczán Szendi alezredest bízta meg a karhatalmi alakulatok vezetésével. Ezután már Zséger Lászlónak is csak összekötő szerep jutott Szendi és a Nemzeti Tanács között.

Ugyanakkor a vezetők megtették a szükséges intézkedéseket az esetlegesen bevonuló szovjet csapatok tájékoztatására. A városunk Nemzeti Tanácsának azonban szerencséje is volt a helyes döntés meghozatalában, hiszen az itt járt ezredestől pontosan megismerte a fővárosi laktanyák helyzetét. Más városokban, mint tudjuk, ennek az ismeretnek a hiányában kellett döntenie a vezetőknek...

A szovjetek azonban sem 4-én, sem 5-én nem jöttek be a városba. „Nem tudtuk mire vélni november 4-én és 5-én, hogy az országot előzőnlő szovjet tankáradat Esztergomot és környékét, sőt a Duna mentén Komáromig nyúló jelentős bánya- és iparvidéket is messze ívből elkerülte... (a Tatára bevonuló) szovjet parancsnok megígérte, hogy bizonyos feltételekkel nem fogják Tatabányát megszállni. Ebből mi arra következtettünk, hogy próbáljunk meg mi is tárgyalni a szovjetekkel, hátha így Esztergom is mentes marad tőlük.”¹¹¹

A Nemzeti Tanács november 5-én délután úgy döntött, hogy másnap, azaz 6-án három tagú küldöttség keresi fel a megszálló szovjet csapatok parancsnokságát, amely Tatán állomásozott. Közben Esztergomban is elterjedt az, hogy a megyénkben állomásozó szovjet tisztek és katonák elmondták, hogy őket azzal az utasítással küldték ide, hogy fasiszták ellen kell harcolniuk, olyanok ellen, akik vissza akarják állítani a fasiszta rendszert. Sőt a szovjet katonákkal azért tettettek meg több száz kilométert, hogy „megvédjék” a magyar munkásosztályt az állítólagos amerikai(!) légitámadástól. „Amikor a lakosság elmagyarázta, hogy Magyarországon nincsen fasiszmus, s a magyar nép a szabadságért, a független Magyarországért, a dolgozók jólétéért harcol, a szovjet tisztek kivétel nélkül kijelentették, hogy nem fognak lőni a magyar népre, de ők is megértést kérnek a lakosságtól, mert ők katonák, parancsra jelentek meg.”¹¹²

¹¹⁰ KEMÖL, EMB, B 686/57, 94

¹¹¹ Esztergom és Vidéke 1997. ok. 23-i száma (Szalay Ferenc visszaemlékezése alapján)

¹¹² Magyar Nemzet 1956. november 4-i száma

A Tatára induló három tagú küldöttség (Szalay Ferenc, Varga Dejcző István és Bády István) nemsokára megérkezett a szovjet parancsnokságra. Bády a szovjet parancsnokságot tájékoztatta az esztergomi forradalmi eseményekről, a véres pénteki naptól kezdődően egészen megjelenésükig. A küldöttség meg is lepődött, hogy a szovjetek az esztergomi állapotokról fölöttébb tájékozottak voltak, tisztában voltak azzal, hogy a Nemzeti Tanács megalakulása után a rend, a közbiztonság és a közszolgáltatás biztosítva van. A parancsnokság közölte, hogy mindaddig, amíg a Nemzeti Tanács továbbra is biztosítani tudja a rendet, nem fognak Esztergomba bejönni. Kérték azonban azt, hogy hívják fel a város lakosságát, hogy a munkát mindenki vegye fel, éjszaka legyen kijárási tilalom, ugyanakkor továbbra is szorgalmazza a Nemzeti Tanács a fegyverek azonnali beszolgáltatását (végső határidő: november 7.). A tárgyaláson még egy fontos kéréssel fordultak Bádyék a szovjetekhez: semmiképp ne jöjjenek Esztergomba, sem pedig Dorogra! Megmondták, hogy ott ellenállásra készülnek és kerülni kell az összeütközést és a vérontást. A küldöttek hangsúlyozták, hogy bár Dorogon a magyar katonák vontatták ki az ágyúkat, de ott azóta csak civilek vannak az ágyúk mellett. A szemtanúk elmondása szerint ezek a civilek nagyon elszántak voltak. Ha a szovjet tankok megjelentek volna az úton, akkor azokra lőttek volna. A szovjet parancsnokság ezt tudomásul vette. A szovjet katonai vezetőknek az sem tetszett, hogy országszerte a szovjet hősi halottak sírjait feldúlták. Ezzel kapcsolatban viszont meg kell jegyezni azt, hogy Esztergomban egyetlen orosz sírt sem bántottak és az emlékművet sem rombolták szét, csak a vörös csillagot távolították el róla. Pedig akkor a városban nem volt a második világháborúban hősi halált halt esztergomi lakosoknak még csak egy emléktáblája sem, (1947-ben a költségvetés összeállításánál az erre a célra előirányzott 20.000 forintot az akkori belügyminiszter törölte a költségvetésből)¹¹³ nem úgy, mint a szovjet katonáknak, ám ennek ellenére mégsem a vandál pusztítás nyomai mutatkoztak.

Az oroszokkal történt tanácskozásról még aznap tájékoztatta a küldöttség a Nemzeti Tanácsot és az esti órákban elkészítették a hirdetményt, amely a Tatán állomásozó parancsnokság közlését tartalmazta. November 6-án „a szovjet parancsnokság egy páncélos autót küldött ki, amit magam is láttam, amikor a gyárnál megfordult, hogy ellenőrizze tényleg rend van-e Esztergomban.”¹¹⁴ A helyzet a november 4-i hangulathoz képest konszolidálódott, de nem teljesen, ugyanis az üzemi munkástanácsok újrafogalmazott forradalmi követeléseik érdekében sztrájkolni kezdtek.

Ezen a napon azonban végre megoldódott a dorogi ágyúk ügye. „November 6-án kaptam egy megbízást a dorogi Nemzeti Tanácscsal való tárgyalásra. Ide Felczán Andorral mentem. Utazásunk tárgya az volt, hogy a kivitt ágyúkat vontassák be”¹¹⁵ - emlékezik Varga Dejcző István.

Így a város lakossága lassacskán megnyugodott, s Bády még november 9-én is eljárt Tatára, részben a parancsnokság kérésére. A szovjetek azonban látták, hogy a dorogiak még mindig nem vonták vissza az ágyúkat, még mindig készültségben vannak, tehát feltétlenül el kellett kerülni azt, hogy szovjet csapategységek jöjjenek be Esztergomba. Az újabb tárgyaláson abban állapodtak meg a felek, hogy egy kisebb szovjet alakulat a táti úton, Dorog oldalában, a Zsidódi-patak tájékán állomásozzon le. A dorogiak látták, hogy oldalukban vannak az oroszok, ezért a készültséget megszüntették és visszavonultak, de a szovjet csapatok még akkor sem vonultak be a városba, hanem várták a felső parancsot.

¹¹³ Bády: 123. p.

¹¹⁴ KEMÖL, EMB, B 686/57, 287. (Schaffer Ágoston pere)

¹¹⁵ KEMÖL, EMB, B 686/57, 234.

Mindenesetre az látható, hogy a Nemzeti Tanács november 4-e után is képesnek bizonyult arra, hogy a hatalmát megtartsa és a várost vezesse. A Kádár-kormány mellett toborzó kommunisták Esztergomban keveset mutatkoztak. Nyilvánvaló volt, hogy a forradalom ügyét és a társadalom akaratát a munkástanácsok képviselték. A munkástanácsok pedig szorosan együttműködtek az Esztergomi Nemzeti Tanáccsal. „Egyértelműen fölzárkóztunk a Nagy Budapesti Központi Munkástanács mögé, azt tekintettük a forradalom országos irányító központjának, s mindenben követtük”¹¹⁶ - elevenítette fel Szalay Ferenc.

Az első népesebb küldöttséget november 7-én küldték Budapestre, hogy felvegyék a kapcsolatot: „két autóval (a gépkocsikat Felczán alezredes bocsátotta rendelkezésre azoknak, akik a fővárosba jártak el tárgyalni) Bády, Felczán, Horváth Csaba, Gábor Károly, Tiszavölgyi Zoltán, Tóth Ferenc és én lementünk Pestre, amikor is Bádyék az írószövetségbe mentek, Tiszavölgyit, Tóthot és engem a másik autón az Egyesült Izzó munkásgyűlésére küldtek el... A másik autó meghozta a budapesti munkásság követelését, amely országosnak lett elfogadva.”¹¹⁷

Az egyik szemtanú elmondása szerint november 7-én is megjelentek a szovjetek a városban. Erre így emlékszik vissza Cs. A.: „A Lőrinc utca végén láttam Dorog felől beérkezett szovjet tankot. Ebből kiszállt egy katona és felállt a harckocsi tetejére. Láttam amint körülnézett és nyugodtan visszamászott a páncélos járműbe, amivel azután el is ment a városból.”¹¹⁸

Még ugyanezen a napon az „Esztergomból elszökött fiatalok szüleinek kérésére a tanács elhatározta, hogy a nyugati határállomásokra egy megfigyelő csoportot küld, melynek a feladata az lesz, hogy az útközben a hatóságoknál az esztergomi és környéki gyermekeket összeszedje és szüleikhez hazahozza.”¹¹⁹ (Ezzel a munkával Zséger, Tiszavölgyi, Kohl Ferenc és Kósik volt megbízva).

November 8-án honvéd tisztekből és rendőrökből megalakult a karhatalmi század, mely átvette a közrend biztosításának feladatát. Ezután már egyáltalán nem volt semmiféle rendbontás a városban.¹²⁰

Hat nappal az országba történő szovjet bevonulás után Esztergomba még mindig nem jöttek be a megszállók egységei. Egy riportom során azonban kiderült, hogy november 10-én járt egy szovjet csoport a város szélén lévő repülőtérnél. Erre az eseményre az akkor ott dolgozó Bende Lajos így emlékezett vissza: „November 10-én, szombaton, oroszok jöttek Dobogókő felől a repülőtér irányába. Korábban már pár helyen lőhették őket, mert a tankok oldalán golyónyomok látszódtak. Egyszer csak a repülőtér épületét körülállták T-55-ös tankokkal, meghozzá úgy, hogy az épületnek mind a négy sarkára állítottak egyet. Belőlük géppisztolyosok ugráltak ki (úgy láttam, hogy ők ejtőernyős deszantos egységbe tartoztak) és berontottak hozzánk. Partizánokat kerestek, de mi mondtuk, hogy itt partizánok biztos, hogy nincsenek. Erre átkutatták az összes szobát. Az egyik belső szoba, valamint a bejárati ajtó elé állított székekre katonákat ültettek örködni, mialatt a parancsnokuk az őrzés alatt álló szobába ment aludni.

¹¹⁶ Esztergom és Vidéke 1997. október 23-i száma

¹¹⁷ KEMÖL, EMB, B 686/57, 150. (Kósik Kornél pere)

¹¹⁸ Cs.A. szóbeli közlése alapján

¹¹⁹ KEMÖL, EMB B 686/57, 151.

¹²⁰ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése. 3.cs., 404.

Mivel már sötétedett én kerékpárral hazamentem, ám hogy mi történt ezután, azt másnap a repülőtér akkori igazgatójától tudtam meg. Az ő elmondása szerint, miután én elmentem, felébredt a parancsnokuk, azonban engem nem talált ott. Erre azt hitte, hogy én partizán voltam és éppen segítségért mentem. Az oroszok nagyon megijedtek. Ezt mutatja az is, hogy az igazgatót illetve az ő feleségét túszul ejtették, sőt azt is kijelentették, ha jönnek a partizánok, akkor őket kivégzik. Természetesen nem történt az este semmi különös, így hajnali 4 óra körül elmentek Dorog felé.”¹²¹

Eközben a sztrájk miatt a tatai szovjet parancsnokság egy tisztet küldött Esztergomba, hogy az a magyar vezetőkkel tárgyaljon. Szalay Ferenc így eleveníti fel az akkor történeteket: „A szovjet tiszt a hadosztály épületébe hívatott engem, valamint Esztergom és környéke üzemének vezetőit, munkástanács elnökeit. Nekünk szögezte a kérdést, hogy miért sztrájkolunk. A munkástanács elnökei azt válaszolták, hogy politikai követeléseikért és részletezték is azokat. A szovjet tiszt azt mondta, hogy ezt érti, de értelmetlennek tartja a sztrájkunkat, mivel a Dunántúlon már mindenütt dolgoznak. Erre én közbeszóltam: „Szeretnénk erről meggyőződni!” A szovjet tiszt közölte velünk: „Utazzunk el, nézzünk körül!” A szovjet parancsnokság ad menetlevelet, hogy bántódásunk ne essen útközben... A tapasztalataink vegyesek voltak. Egyes üzemekben dolgoztak tessék-lássék módon, másutt meg sztrájkoltak.”¹²²

A munkát a városban egészen november 19-ig nem indították meg. A Nagy Budapesti Központi Munkástanács felhívása volt ekkor a vezetők között a vita témája, s végül annak megfelelően, a sztrájkjog fenntartása mellett, megindították a termelő munkát. Amikor azonban szovjet páncélosokkal megakadályozták november 21-én az Országos Munkástanács alakuló ülésének megtartását, Esztergom város dolgozói is csatlakoztak a november 22-23-ai kétnapos tiltakozó sztrájkhoz. A sztrájkról az összes üzemben hirdetőtáblákról szereztek tudomást a dolgozók. Erről Kiss László a Szerszámgépgyár dolgozója így számolt be:

„A pestihez hasonlóan mi is megszerveztük a kétnapos tiltakozó sztrájkot. Lényege az volt, hogy két teljes napig a város lakossága nem megy ki az utcára, üzletek, hivatalok, minden zárva marad. Tökéletesen sikerült, csak a szovjetek ijedtek meg, de nagyon. A százados elvtárs megkérdezte: hogy tudtuk így megszervezni? Mondtam, hogy itt nem sokat szerveztünk, csupán meghirdettük a kétnapos sztrájkot tiltakozásul a szovjet megszállás és a Kádár-kormány ellen, az eredmény az volt, amit ő is látott.”¹²³

Ezt követően 1956. november 24-én elfoglalta helyét a szovjet helyőrség. Mindezt azért fontos megjegyezni, mert noha országos híre támadt a véres esztergomi pénteknek, itt magyar pusztította a magyart. Az orosz helyőrség, s a magyar lakosság közt sem ekkor, sem pedig ezután Esztergomban semmiféle súrlódás nem volt... „Amikor november 24-én a táti országút felől megérkeztek az első orosz alakulatok, a városba vezető Kossuth Lajos utca tengelyében egy hervadt őszirózsákkal díszített „Isten hozott” feliratú, hevenyészett diadalkapu állt. Ezt a diadalkaput még 1956. októberében emelték a jó esztergomiak, abban a reményben, hogy Mindszenty bíboros érsek elhagyva börtönét Esztergomba siet, amint azt Szabó Imre püspök, érseki helynök úrtól vette a Nemzeti Tanács”¹²⁴

¹²¹ Bende Lajos szóbeli közlése alapján

¹²² Esztergom és Vidéke 1997. október 23-i száma

¹²³ Esztergom és Vidéke 1993. október 23-i száma

¹²⁴ Zolnay: 633. p.

A püspök szerint: „a hercegprímás úr három napig a budapesti dolgozók között tartózkodik. Érkezése Esztergomba november 3-ra várható.”¹²⁵ Ezt még október 31-én mondta be a Hangos Híradó.)

Mindszenty fogadására egyébként az egész város felkészült. „Bády István vállalta az ünnepi beszéd megtartását. Felczán alezredes azt vállalta magára, hogy biztosítja a Dorog felől jövő hercegprímás útját egy szakasz katonával, ami kb. 20 fő volt, hiszen már csak ennyi katona állt Felczán rendelkezésére, ugyanis a többiek időközben szétszéledtek. Ha jól emlékszem, még Szalay Ferenc alelnök is megígérte, hogy bevonja a diákokat is az útszakasz biztosításához”¹²⁶ - számolt be erről Zséger László.

A diákok a forradalomban végig nagyon aktívan vettek részt. Közülük is élen jártak az istvánosok. A novemberi tevékenységükről néhány érdekesség: „A forradalom leverése után több tanuló külföldre távozott, november végén újra elkezdődött a tanítás. Az első tanítási napok egyikén egy magyar katonatiszt jelent meg az igazgatói irodában és felháborodva kérte számon az igazgatótól, hogy miért nem távolítja el az iskola falán lévő feliratot, miszerint: „Míg az orosz itt lapul, magyar diák nem tanul”. De más csínytevések is előfordultak akkoriban. Például az iskola biológiai szertárában lévő csontvázat felöltöztették ÁVH-s egyenruhába és a hóna alá egy Népszabadságot tettek.”¹²⁷

A szovjetek bevonulása után velük együttműködve a hadosztályparancsnokság folytatta a fegyverek összeszedését az illetéktelenül fegyverhez jutottaktól. „Ezzel a feladattal Szendi Dezső alezredes lett megbízva (aki Budapest eleste után alakulatával visszatért Esztergomba, majd belépett az MSZMP-be - a szerző), de ő felelőtlenül végezte el ezt a munkát, mert nem tartotta nyilván, hogy honnan, kiktől, mennyi fegyvert gyűjtöttek össze, annak ellenére, hogy a fegyver átadásáról szóló nyugta a kezében volt. November 30-án a hadosztálytörzsben megalakult az MSZMP, mely december 4-én pártaktíva értekezletet tartott a helyőrségen. A tiszti nyilatkozatot a törzs 95 %-a aláírta.”¹²⁸

Tudni kell, hogy decemberben sok katonát éppen a tiszti nyilatkozat aláírásának megtagadása miatt távolítottak el a hadseregből. A hadosztály térképésze így emlékezik vissza ezekre az időkre: „November végén én már civil voltam, mert nem írtam alá azt a bizonyos tiszti nyilatkozatot. Egy Róka Mihály nevezetű vezérőrnagy volt itt lenn a tiszti klubban és ott tartott egy tiszti gyűlést. Aki aláírta a papírt, az tovább maradhatott katona, aki nem írta alá, az azt jelentette, hogy kéri a leszerelését. Persze azt mondták, hogy nekik sem lesz semmi bántódásuk. Én is bevettem ezt a mesét, így nem írtam alá a papírt, mert már akkor láttam, hogy ez nem az én világom, s nem az én becsületemnek találták ki ezt a társaságot. Miután leszereltem, behívtak a kiegészítő parancsnokságra és egy bizottság előtt kellett igazolnom, hogy semmiféle forradalmi tevékenységben nem vettem részt. Ezek után én a MÁV-hoz mentem el segédmunkásnak.”¹²⁹

December 16-án Mikes vezérőrnagy, a 6. hadtest parancsnoka Székesfehérvárról felutazott Esztergomba, hogy ellenőrizze a hadosztálytörzs ténykedését. „A hadosztály parancsnoki teendők ellátásával Kiss Sándor őrnagyot, míg a törzsfőnöki teendők ellátásával K. S.

¹²⁵ Bády: 158. p.

¹²⁶ Zséger László szóbeli közlése alapján

¹²⁷ Bányai: 133. p.

¹²⁸ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3. cs. 404.

¹²⁹ Az egykori térképész szóbeli közlése alapján

századost bízta meg.”¹³⁰ Az egyik visszaemlékező (aki nevének közléséhez nem járult hozzá) mindezt így egészítette ki: „Mikes vezérőrnagy a látogatása során nemcsak ellenőrzött, hanem fel is függesztett jó néhány tisztet, akik a szerzett információi alapján nem a kádári kívánalmaknak megfelelően viselkedtek e nehéz időkben. Ez kb. 8 főt érintett akkor, akikről persze később meg is vált a hadsereg, majd rendfokozatukat is megvonták.”

A NEMZETI TANÁCS UTOLSÓ INTÉZKEDÉSEI ÉS AZ 1957-ES TÁRGYALÁSOK

Esztergomban a Nemzeti Tanács egészen december 13-ig dolgozott. Később az 1957-es tárgyalásokon a régi-új rendszer két súlyos vádat emelt ellene. A továbbiakban nézzük meg ezen vádak előzményeit.

Még az októberi forradalom első napjaiban a városhoz közeli belügyminisztériumi üdülőben ÁVH-sok üdültek családtagjaikkal. Október 28-án a Dobogókőn üdülő ávosok közül egy százados jelent meg a Nemzeti Tanács ülésén. Az volt a kérése - az ott lévő összes ÁVH-s nevében -, hogy gondoskodjanak a védelmükről, illetve olyan elhelyezésükről, ahol támadásnak nincsenek kitéve. A megállapodás az volt, hogy az ÁVH-sokat Dobogókőről elszállítva az esztergomi laktanyába kell elhelyezni. Két tanácstagot jelöltek ki erre a feladatra (Kósik peranyaga szerint: Kósik Kornélt és Karácsony Györgyöt), persze fegyvertelenül. Az ávosok fegyverüket megtartva, mintegy húszan bejöttek Esztergomba, illetve beszállította a Nemzeti Tanács és a laktanyában nyertek elhelyezést, ahol ellátásukról Csiki Lajos hadnagy gondoskodott.

Őket ott senki sem bántalmazta sem szóban, sem tetteleg. Az 1956. november 4-i események után közölték velük, hogy mindenki elköltözhet oda, ahová akar, illetve mindnyájan mehetnek Budapestre. Az ÁVH-sok azonban napokig el sem merték hagyni a laktanyát, ahol biztonságban voltak, amit nem mertek felcserélni a bizonytalansággal. Időközben november 10-e körül, felszólítást kapott a Nemzeti Tanács az államvédelmisek Tatabányára történő szállítására. „Felczán alezredes jött és közölte, hogy telefonon felhívták az akkor már baji szovjet parancsnokságról és fejvesztés terhe mellett követelték a fogva tartott ávos tisztek azonnali Tatabányára szállítását.”¹³¹ Mivel magyar tiszt nem akadt, aki elkísérte volna őket, így az egyik nemzeti tanácstag, Szalay Ferenc elnökhelyettes - aki ráadásul még katona sem volt - főhadnagyi ruhában adta a biztonsági kíséretet.

1957-ben tehát a tanácstagok ellen az volt az egyik súlyos vádpont, hogy az ávosokat erőszakkal vitték Tatóra, ami természetesen nem volt igaz. A másik súlyos vád pedig az volt, hogy a Nemzeti Tanács november 4-e után is tartotta a kapcsolatot a fővárosban működő Nagy Budapesti Munkás Tanáccsal. (Emellett még a győri munkástanáccsal tartottak fenn kapcsolatot, ahová Varga Dejcző és Felczán jártak el - a szerző.) A budapesti munkástanács-ülésekről pontos értesülései voltak az esztergomiaknak, mivel az ott elhangzottakat írásba is foglalták.

¹³⁰ HL, 7. gépesített hadosztály jelentése, 3.cs., 405.

¹³¹ Esztergom és Vidéke 1993. október 21-i száma

Horváth Csaba például november közepén vett részt a Nagy Budapesti M. T. ülésén. Ott kapott egy kivonatot a Bibó-féle expozéból, amelyet Esztergomban a szerszámgépgyári munkástanácsnál és a Nemzeti Tanácsnál is felolvasott.

November 23-án egy budapesti ülésről szóló beszámolón jelen volt többek között a városi párttitkár, a megyei bíróság helybeli elnöke, sőt még egypár más Nemzeti Tanácson kívül álló is. Szalay Ferenc, aki Budapestről akkorra ért vissza, beszámolt az ott elhangzottakról.

„Ott voltam a Nagy Budapesti Központi Munkástanács újabb tanácskozásain, s magunkévá tettük annak felhívását a megyei munkástanácsok megalakítására, valamint a vidéki munkástanácsok összefogására. Ennek értelmében létrehoztuk az Esztergomi Városi Munkástanácsot, amely a város üzemi, munkahelyi munkástanácsainak képviselői szerveként működött.”¹³²

A Nagy Budapesti Munkás Tanács még azidőtájt is erősen fenntartotta a Kádár-kormányval szembeni eredeti követeléseit. „Annak végrehajtását illetve teljesítését követelve elhangzott egy olyan kijelentés, hogy amennyiben a Kádár-kormány nem teljesíti a Nagy-Budapest Munkás Tanács követeléseit, akkor ismét fegyvert fognak, szóljanak ismét a fegyverek és ha kell újból folyjon a vér!”¹³³ A kijelentést, hogy szóljanak a fegyverek és folyjon a vér, a visszaemlékező Bády István szerint csönd és megdöbbenés fogadta. Akkor, abban a kritikus pillanatban megint csak Bády István elnök szólalt fel. Hangoztatta, hogy amit ott, akkor a mintegy ötven ember hallott, azt titokban kell tartani, még a családtagjaik előtt is: „Ami elhangzott, annak köztünk kell maradnia, annak kimenni a lakosság közé nem szabad, nem szabad a sebeket felszaggatni, nem szabad újabb felkelésre vagy ellenállásra buzdítani!”¹³⁴ A bentlévők nem is mondták el ezt senkinek. Mindenféle egymástól különböző politikai felfogás ellenére sem. (Később az 1957. évi tárgyalásokon rengeteg perirat szerepelt, de ez a kijelentés még a vádpontok között sem szerepelt.)¹³⁵ Mindannyian, akik jelen voltak, megértették azt, hogy a hallgatás kemény kötelezettséget ró mindenkire.

Szalay az alelnök még decemberben is nagyon aktív volt, de ekkor már inkább a Dunamenti Nemzeti Tanácsban vállalt több feladatot. „A december eleji sorsdöntő napokban mindenütt én jelentem meg az Esztergomi Városi Munkástanács küldötteként, és nyertem beleszólási jogot és lehetőséget Esztergom és a Duna mente forradalmi ügyeinek intézésébe. A Duna menti vállalatok is szükségesnek látták munkástanácsaik összefogását... Mindezek okán én az Esztergomi Városi Munkástanács nevében december 1-jén körbetelefonáltam a környék üzemait és nagygyűlésre hívtam össze a munkástanácsok képviselőit... December 4-én Dorogon a Szénbányászati Tröszt épületében megalakítottuk a Komárom Megyei Dunamenti Központi Munkástanácsot.”¹³⁶

Az országban lévő összes Munkás-, és Nemzeti Tanács működését az 1957. december 8-án kiadott kormányrendelet betiltotta. Így az esztergomi sem működhetett tovább. Erre így emlékezik Horváth Csaba: „Az utolsó héten még egyszer-kétszer bementünk, de semmiféle intézkedési lehetőség nem volt már. Visszaállt a régi rendőrség, már semmiféle utasítást nem fogadtak el a Nemzeti Tanácstól. Újra létrejött a helyi pártszervezet, érezni lehetett, hogy egyre nagyobb hatalomra tesznek szert a régi tanácsi vezetők!”¹³⁷

¹³² Esztergom és Vidéke 1997. október 23-i száma

¹³³ Bády: 132. p.

¹³⁴ Bády: 133. p.

¹³⁵ Bády: 133. p.

¹³⁶ Esztergom és Vidéke 1997. október 23-i száma

¹³⁷ Szuronyok hegyén..., 336. p.

1956. december 8-a után a forradalom utólagos hullámverései is elcsendesedtek. A következő pár napra így emlékszik Szalay Ferenc: „December 8-án Nemesi Bélával (1956. december 11-én tartóztatták le - a szerző) együtt részt vettem a Nagy Budapesti Központi Munkástanács nevezetes utolsó tanácskozásán a MÉMOSZ Székházában, ahonnan magunkkal vittük a Felhívást a december 11-12-i országos sztrájkra. Ezt másnap a Dunamenti Központi Munkástanács december 9-i utolsó ülésén Esztergomban elfogadtuk és csatlakoztunk a sztrájkhoz. Ezen az ülésen én elnököltem. Ez a jól szervezett sztrájk volt a Dunamenti Központi Munkástanács utolsó fegyverténye.”¹³⁸

BÜNTETÉSEK, LETARTÓZTATÁSOK

A rendszerváltás után az esztergomi Vaszary Kolos Kórház emléktábla avatásán lehetett megtudni, hogy annak elhelyezését dr. Bády István, Belánszky László és Bánki Sárík József kezdeményezték. Az orvosoknak az 1956-os forradalom alatt tanúsított lelkiismeretes munkájuk elismerése végett egy márványtáblával emlékeztek meg az esztergomiak.

Dr. Bády István volt polgármestert városszerte ismerik, csakúgy mint Belánszkyt, Bánki Sárík Józsefet viszont csak kevesen. Ő Százhalombattán él és csak ritkán jár Esztergomban. Bánki Sárík József az 1993-ban megtartott megemlékezésre jött Esztergomba és az ünnepség után emlékezett vissza a régi időkre az Esztergom és Vidéke című folyóirat riporterének. Ebből a riportból olvasható ez a részlet: „az október 26-i ágyútűz idején öcsémrel együtt a Városháza környékén jártunk. A forradalom dicsőséges napjai után november 5-én hajnalban öten indulunk el Budapestre. Könnyű fegyverekkel, puskával, géppisztollyal, golyószóróval. Dömösig a kenyérgyári autó vitt minket, onnan gyalog mentünk Dunabogdányig... Ladikkal mentünk át a pesti oldalra, majd a Váci úton át gyalog egészen a Nyugatiig. Ott két szovjet harckocsi és gyalogság állta utunkat. A pesti srácokkal vagy húszan lehattunk. A szovjet túlerő láttán november 8-án visszafordultunk, és Csillaghegyen át jutottunk Szentendrérig. Ott jelentkeztünk a Nemzetőrségnél, majd egy Csepel Vipponra felkérdezkedve november 9-én délelőtt érkezünk meg Esztergomba, a pilismaróti vámhoz. Egy kiskatonának leadtuk fegyvereinket. Számomra ezzel véget ért a szabadságharc...

1957. február 7-én délelőtt három orosz és Kovács József karhatalmista jött értem, bevíttek a dorogi karhatalmi parancsnokságra. Kihallgattak, kínoztak, ütöttek, vertek. A társaimat akarták megtudni. Erős lelkiezőm volt, no és Szabó János rendőr-fogdás szavait sem felejttem el soha: Soha senkit ne adj ki, vidd el egyedül a balhét!... Esztergomban a Bottyán laktanyában kerültem ügyész elé. Itt szerencsémre Rajner Miklós volt az írnok, aki jó viszonyban volt az ügyésszel. Budapesten a katonai bíróságon így 11 év börtönbüntetéssel megúsztam. Most is meggyőződésem, hogy Rajner mentette meg az életemet. Börtöneimeimet a Fő utcában Vácott, a Gyűjtőfogházban töltöttem. Társaim között volt Kopácsy Sándor, Darvas Iván, Horváth Zoltán ezredes, Kunszabó Ferenc és Szalay Ferenc. Amnesztiával szabadultam 1961. április 1-én.”¹³⁹

Ebből a visszaemlékezésből is látható, hogy a letartóztatások és büntetések már 1957. első felében elkezdődtek. Horváth Csabát például 10 évi szabadságvesztésre ítélték, amiért 1956. október 26-án a Széchenyi téren elszavalta a Nemzeti Dalt, és részt vett a Szerszámgépgyár

¹³⁸ Esztergom és Vidéke 1997. október 23-i száma

¹³⁹ Esztergom és Vidéke 1993. november 18-i száma, 4. p.

Munkás Tanácsában, illetve a Városi Nemzeti Tanács munkájában. Most az ő visszaemlékezéséből következnek részletek:

„Letartóztatásom előtt háromszor kaptam névtelen telefont, hogy le fognak tartóztatni és hagyjam el az országot. Egyszerűen nem hittem el, illetve azt gondoltam, ha le is csuknak, kapok egy fél évet, azt ki lehet bírni, azért nem érdemes elhagyni az országot. November 4-e után volt egy felhívás a rádióban, hogy azok a politikai elítéltek, akik most szabadultak a börtönből, jelentkezzenek a helyi rendőrségen, mert a további börtönbüntetésüket elengedik. Apám is elment a rendőrségre, abban a hiszemben, hogy ezzel a dolog lezárult. Ezt követően december 23-án este érte jöttek és letartóztatták... 1957. január 31-én este 7 óra tájban éppen látogatóban voltam az egyik barátomnál, amikor megjelentek a karhatalmisták. Nyolc-tíz géppisztolyos karhatalmista kísért haza. Házkutatást tartottak, mindent szétrámoltak, majd úgy kísérték be a rendőrségre, mint egy közveszélyes bűnözőt. Azon az estén Szalay Ferencet, Zséger Lászlót, Kiss Lászlót, Geletei Ervint és Körmöczit tartóztatták még le. Talán két napot töltöttünk a rendőrségi zárkában... Egy kivilágított udvarra vittek ki bennünket, kétoldalt géppisztolyos rendőrök álltak sorfalat. Sietve betessékeltek egy katonai mentőautóba... A Tatabányai Rendőr Főkapitányságra vittek bennünket. A vizsgálat nem tartott sokáig, talán két alkalommal hallgattak ki. Utána közölték velünk, hogy bár az ő véleményük szerint sem követtünk el bűncselekményt, mégsem vagyunk kíváncsok, ezért internálni fognak bennünket... Először a Gyűjtőfogházba vittek bennünket, majd rövidesen átszállítottak Kistarcsára az internálótáborba... Hamarosan Esztergomból értünk jöttek, azzal, hogy visznek szabadítani... Ott mondták meg, hogy szó sincs szabadulásról, hanem bírósági eljárást indítanak ellenünk. Júniusban kezdték el a nyomozást. A kihallgatásokat két törzsőrmester vezette... Amit tettünk vállaltuk. Tudtuk, hogy nem volt törvénybe ütköző, így mindannyiunk számára egyértelmű volt, hogy ha mégis ítélet születik, akkor az teljesen független lesz a tényektől”¹⁴⁰. Ebben a perben Horváthon kívül Kiss László és Zséger maradt, de hozzájuk rakták még Kósik Kornélt is, aki a Fatömegcikk Vállalat küldötteként volt a Nemzeti Tanácsban, és Barátosi ezredest. Horváth Csaba lett az elsőrendű vádlott, a minősítése pedig a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, a többiekénél pedig a szervezkedésben való tevékeny részvétel volt a vád. Azt érdemes tudni, hogy a peranyagon BHÖ I/1. rövidítés gyakorlatilag azt jelentette, hogy az ítélet akár kötél általi halál is lehet...

A Komárom megyei bíróság 1957. decemberében tárgyalta ügyüket. Az ítélelhozatal december 28-án volt. A másodfokú tárgyalás 1958. május 14-én volt Budapesten. A Horváth Csaba ellen felhozott vádat szervezkedésben való tevékeny részvételre csökkentették, viszont az ítéletét 4 évről 10 évre emelték fel, mondván, hogy az elsőfokú bíróság nem vette kellőképpen figyelembe a társadalmi veszélyességét. „1963. március 31-én vagy április 1-jén szabadultunk amnesztiával... Mialatt a börtönben voltam, a lakásomat elvették, így édesanyámhoz mentem.”¹⁴¹ Az 1958. május 14-i bírósági határozat a dolgozat végén olvasható.)

Az előbbi visszaemlékezésben szó esett Barátosi Lajosról. Őneki, az 1957. október 30-i Tatabányán lezajlott kihallgatásán azt rótták fel, hogy volt egy 5 pontból álló követelése, amelyet legépelt és terjesztette a Fatömegcikk Vállalatban. A kommunisták szerint ez „a szocialista társadalom megdöntésére irányult és ezzel a nyugati hatalmakat támogatta.” Ezek a pontok a következők voltak: „1. Mindszenty hercegprímás fogadására a város tegye meg a szükséges intézkedéseket. 2. A hősi emlékmű előtt tisztelegjen mindenki, mint azt régen tették. 3. Mondjunk köszönetet a nyugati rádióknak a hírszolgálatért és az összekötésért. 4. Hívjuk

¹⁴⁰ Szuronyok hegyén..., 337-340. p.

¹⁴¹ Szuronyok hegyén..., 340. p.

vissza a Szabad Ifjúság Hangja rádióját és vegye át az elárvult magyar rádió vezetését. 5. Hívjuk a nyugaton lévő magyarokat haza, mert minden magyar ember munkájára szükség van és a magyar haza kenyeret tud adni mindenkinek.”¹⁴² Barátosi ezért a listáért, ill. a forradalomban történő részvételéért öt év börtönbüntetést kapott.

Akkor sokak ellen indítottak eljárást. A legtöbb embert pár hónapi fogság után elengedték. Így járt Nagy Antal volt úttörőtábor vezető is - aki az úgynevezett „halál listán” is rajta volt -, akit 1958. végén tartóztattak le. Erről így nyilatkozott: „Fogalmam sem volt, hogy miért jöttek értem. Azelőtt párttag voltam, a „felfordulás” idején pedig otthon voltam kénytelen feküdni sárgaság miatt. Annyira beteg voltam, hogy fel se bírtam kelni az ágyamból, sőt három napig eszméletlenül feküdtem. Mikor meggyógyultam csak 48 kilogramm voltam, úgy lefogytam. Hát mit csinálhattam volna ilyen állapotban, hogy le kelljen tartóztatniuk? Ráadásul olyan emberek is megjelentek akkor nálam, akik a forradalom előtt rengeteg disznóságot követtek el, így tulajdonképpen őket kellett volna lecsukni.”¹⁴³

A Nemzeti Tanács tagjai közül is sokat letartóztattak, egyeseket bizony jónéhány évre. Ezalatt rengeteg kínzást és verést kellett elviselniük, túlélniük. Ezzel kapcsolatban az Esztergom és Vidéke című újságban a következőt olvashattuk Radnai Józsefről: „56-ban a Labor MIM (akkor Sportárutermelő Vállalat) dolgozói titkos szavazással engem delegáltak a Nemzeti Tanácsba. Miért pont engem? Talán mert korábban is megmondtam a véleményemet, hogy ez így nincs rendjén. 57-től aztán megkaptam érte a köszönetet: kéthetente - úgy éjfél körül - bevitték a rendőrségre és jól összeverték. Egy Ganz nevű hadnagy egyszer egy tiszti kardlappal úgy megvert, hogy eltört a vállpercem. 57 novembere és 58 májusa között 172 napot töltöttem az esztergomi rendőrségen, majd a tököli internálótáborban.”¹⁴⁴

Egy másik Nemzeti Tanácstag Belánszky László is sokat szenvedett a forradalomban való részvétele miatt. Őt 1957. január 6-án tartóztatták le a rendőrök. „A letartóztatások második hullámával vitték el Szalay Ferencsel, Gábris Ödönnel, Meszes Istvánnal, Töröcsik Lászlóval és Fazekas Mihállyal együtt. A rendőrségen szinte versengve próbálják ki rajtuk a kihallgatások teljes eszköztárát.”¹⁴⁵ A vele készített interjú során elmondta még azt is, hogy az esztergomi börtönben két hétig csak piccsen feküdt és nem is foglalkoztak a rendőrök azzal, hogy ő beteg volt. A gyógyszereit is csak az orvos hozhatta be neki. A rengeteg verés, fenyegetés és kínzás után a rendőrségre vitték, ami akkor a Kis-Duna mellett, a mai Platán szálloda épületében volt. Innen egy ponyvás teherautóra tették fel - ahol többek között Zséger és Varga Deicző is utazott - ami Kistarcsára vitte őket. „Ítélet nélkül, internáltként „élvezte” Kistarcsa majd Tököl vendégszeretétét. Egyik kihallgatásakor (ez akkor történt, amikor 1957. júniusában haza vitték Esztergomba - a szerző) megtudta feljelentője nevét is. Volt főnökének „hálája” érte utol őt azért, hogy a forradalom idején a munkások követelése ellenére sem távolította el állásából, amire pedig - mint a munkástanács elnökének - meg lett volna a hatalma.”¹⁴⁶ Egykori kommunista főnöke azzal vádolta meg, hogy egy másik ember megölésére uszította a dolgozókat, ami természetesen nem volt igaz. Az egyik meghallgatáson Sztás János volt párttitkár vallott ellene, szintén a régi főnöke utasítására - mondta el Belánszky, miután ő is megtudta. Az eljárást végül megszüntették, mivel nem volt elég bizonyíték ellene.

¹⁴² KEMÖL, EMB B 686/57, 11 (Barátosi Lajos pere)

¹⁴³ Nagy Antal szóbeli közlése alapján

¹⁴⁴ Esztergom és Vidéke 1997. október 23-i száma

¹⁴⁵ Esztergom és Vidéke 1993. november 4-i száma, 5. p.

¹⁴⁶ Esztergom és Vidéke 1993. november 4-i száma, 5. p.

A stigma azonban egész életén át végigkísérte. Elhelyezkedni is csak 1958. novemberében tudott rakodómunkásként.

A Nemzeti Tanács 34 tagja közül ma már sokan meghaltak, s a múltban a még élők is sokat szenvedtek. Például Varga D. István, aki nem tudta elviselni a sok megaláztatást, a börtönt és a kínzásokat, ezért később öngyilkos lett. Ám a tagok közül egy sem vándorolt ki nyugatra 1956. után és egy sem akart a felelősségre vonás elől elrejtőzni vagy elmenekülni. Pedig lett volna rá lehetőség. Erről Kovács Béla így számolt be: „Novemberben a szovjetek bejövetele után nyitott platós teherutók mentek végig a városon. Ezekre a járművekre olyanok szálltak fel, akik ki akartak menni nyugatra. Egy ilyen teherkocsi a mi szentgyörgymezei házunk előtt is elment, így előttem is megvolt a lehetőség arra, hogy disszidáljak, mint ahogyan azt az utcáinkból sokan tették. Nekem azonban volt egy kisfiam is, ezért nem mehettem el.”¹⁴⁷ Később szinte az egész városban úgy emlékeztek vissza, hogy a Nemzeti Tanács a két hónapi közéleti szereplésével a város és annak lakóinak a javát szolgálta.

Érdeemes megnézni azt is, hogy mi történt az 1956-os eseményekben részt vett katonákkal, akik a 7. gépesített hadosztály kötelékébe tartoztak. Ők a már említett Juta-dombi szovjetekkel vívott tűzharc után 1957-ben le lettek tartóztatva és az úgynevezett Juta-dombi perben el is ítélték őket. A vádirat 1958. május 26-ára készült el, de nem kellett sokat várni a bírósági ítéletre sem, amely 1958. november 13-án hangzott el. Ekkor másodfokon ötvenkettő embert ítélték el, közülük tizenegyet ítélték halálra, és ebből hetet ki is végeztek, míg hárman életfogytiglant kaptak, egy pedig távollétében lett halálra ítélve.¹⁴⁸

Halálos ítéletet kapott az elsőrendű vádlott Mecséri János ezredes, a másodrendű vádlott Szendi Dezső alezredes, a hadosztály tüzérparancsnoka, a negyedrendű vádlott Szabó Pál őrnagy, az 51. légvédelmi tüzérsztály parancsnoka, az ötödrendű vádlott Rémiás Pál hadnagy, a tizenhetedrendű vádlott Kicska János főhadnagy, a huszonharmadrendű vádlott Kálmán Dezső őrzvezető, az 51. légvédelmi tüzérsztályból és a huszonhatodrendű vádlott Magyar János honvéd. Az ítélet végrehajtására november 15-én került sor.

A rendszerváltást követően ezeket a katonákat rehabilitálták, így Mecséri posztumusz altábornagy, Szendi vezérőrnagy, Szabó Pál ezredes, Kicska és Rémiás alezredes, Kálmán Dezső és Magyar pedig őrnagy lett.¹⁴⁹

Szintén az 1956-os eseményekben való részvételéért ítélték halálra Csiki Lajos hadnagyot, akit Pércsi Lajos őrnagy és társai perében az óbudai Schmidt kastélybeli fegyveres ellenállással vádoltak. „Csiki november 2-ig tartózkodott Esztergomban a hadosztállynál, majd ezután parancsra Budapestre a Zalka Máté laktanyába távozott.”¹⁵⁰ Csiki november 10-e körül tért vissza Esztergomba pár társával. Könözsy Béla visszaemlékezése szerint, ahogyan neki később elmesélték Csikiék, a következők történtek velük: Csiki és pár embere a Schmidt kastélynál miután Pércsi Lajos őrnagynál jelentkeztek, belekeveredtek egy fegyveres ellenállásba. Csiki annyira elemében volt, hogy november 6-án (mivel Pércsi elhagyta a csoportot) magához is ragadta a parancsnokságot. November 4-től egészen november 8-ig ellenálltak a szovjeteknek, akik 8-án egy végleges gyalogsági rohamot indítottak ellenük, de Csiki zseniális tervének köszönhetően sikerült kitörniük. Állítólag Csiki ekkor lőtt le egy orosz tisztet, aki

¹⁴⁷ Kovács Béla szóbeli közlése alapján

¹⁴⁸ 1956. Kézikönyve (Megtorlás és emlékezés) 208-209. p.

¹⁴⁹ Kurír 1990. július 6-i száma

¹⁵⁰ HL, XI. 22. Bp. KB. 1958/031, 672, 70. (2. kötet)

éppen egy üzletet rabolt ki! Végül Csiki és három társa egy postásfurgonnal tértek haza. A fegyvereket természetesen útközben kidobálták a járműből. Mintha csak megérezték volna, hogy útközben szovjet járőrök igazoltatni fogják őket, ami be is következett. Ha akkor fegyvert találnak náluk, akkor minden bizonnyal ott helyben le is lövik őket. Hihetetlen szerencsájuk volt, ugyanis a megérkezésük után már benn az esztergomi laktanyában, valamelyik katona talált az első ülés alatt pár kézigránátot, amiről Csikiék elfeledkeztek.

Csiki az előbbi események után nagyon megijedhetett, mert pár nap múlva, november 12-én bekerült a tiszti karhatalomhoz. Tagja lett a szerveződő MSZMP-nek is. Később 1957-ben a kommunisták éppen kitüntették volna „az ellenforradalommal való hősie szembenállása miatt”, amikor valaki felismerte őt, mint az óbudai ellenállási csoport parancsnokát. Ezután kitüntetés helyett letartóztatták.

Azt szintén Könözsytól tudtam meg, hogy a börtönben a kivégzése előtt még utoljára meglátogathatta őt a felesége, aki alig ismert rá, úgy lefogyott. Bár Csikit Esztergomban sokan nem szerették - katonái viszont kedvelték -, az azonban mindenképpen becsülendő, hogy a sok kínzás és verés után se árulta el azoknak a fiatal katonáknak a nevét, akik vele együtt harcoltak. Őt végül a Budapesti Katonai Bíróság elsőfokon 1958. február 28-án halálra ítélte, melyet másodfokon megerősítettek. Az ítélet végrehajtására 1958. május 10-én került sor.¹⁵¹ Rehabilitálása után Csiki alezredesi rangot kapott.

A hadosztály élve maradt tisztjeiről kevés információt sikerült összegyűjtenem. A jelentésekben szereplő fontosabb személyek közül Felczán Andor alezredes és Kiss Sándor őrnagy - aki miután felszámolták a hadosztályt Miskolcra távozott - azóta meghaltak. Hurai Rudolf századost sem ítélték el a későbbi perekben, de a hadseregből eltávolították és tiszti fokozatától megfosztották. Kialakult TBC-je és lelki problémái vezettek el oda, hogy 1959-ben öngyilkosságot kísérelt meg, ami nem sikerült, ám 1973-ban újra megpróbálta és az a kísérlete már sikeres volt...

Végezetül kitérnék arra is, hogy mi történt a forradalom után azokkal az istvános diákokkal, akik részt vettek a forradalomban. Erről a következőket olvashatjuk Bányai Mátyás Szubjektív krónikájában: „Tudomásunk van arról, hogy néhány tanulót a rendőrség őrizetbe vett és a vizsgálat folyamán a szabadlábra helyezés feltételeként kívánták megszabni az informátori tevékenységet... A forradalom alatt és az azt követő napokban az istvános diákok egy csoportja, akik akkor harmadikos gimnazisták voltak (Horváth István, Koronkai József) irredentának minősülő iratokat, verseket, pecsétnyomókat, rövidebb szövegek nyomtatására alkalmas házi nyomdát rejtegettek. Nem tudni milyen úton, de egy Koronkaiéknál tartott házkutatás kapcsán a rendőrség ezek egy részét megtalálta. Az apát rövid időre internálták, de a fiúnak nem esett bántódása, a társainak a neve is titokban maradt.”¹⁵²

Horváth István elmondása szerint a pufajkások 1957. januárjában még a termeket is végigjárták fegyverek után kutatva, persze nem találtak egyet sem. Ezidőtájt történt az is, hogy több gyerek tiltakozásképpen hógolyókkal (melyekben kő is volt) megdobálták a szeminárium épületbe befészkelődő szovjet katonákat, aki ezután elzavarták őket. A pufajkások azonban már nem voltak ilyen kegyesek hozzájuk, mert akiket ők elkaptak, azokat a hógolyózókat iszonyatosan megverték.

¹⁵¹ 1956. Kézikönyve (Megtorlás és emlékezés) 105. p.

¹⁵² Bányai: 138. p.

1957-ben minden veszélyesnek ítélt ünnep előtt igen sok megbízhatatlannak minősített „ellenforradalmárt” gyűjtötték be országszerte. Esztergomban például a Kossuth Lajos utcai laktanyába, ahol a katonai börtönök voltak. „Naponta egyszer a hátsó udvaron körbe sétálhattak börtönőri felügyelet mellett a rabok. Itt parkoltak a szállító század gépkocsijai is. Így tudtam gépkocsi karbantartást színlelve baráti tekintetet váltani az ott fogvatartott ismerősökkel, mint például egykori szeretve tisztelt tanárommal, Mosonyi Józseffel, 1957. március 14-én délután. Egyébként e laktanya fogdáiba szállították be 1956. december közepén Keszthelyről a forradalmárokat, majd vitték Budapestre néhány nap múlva az éjszakai órákban. Többségüket kivégezték.”¹⁵³

Nyilván sokakban felmerül a kérdés, hogy miért kellett a kommunistáknak akkora hadjáratot folytatniuk az ellenfeleikkel szemben, hogy még a diákokat és az eseményekre emlékezni kívánókat sem hagyták békén. Erre a választ Belánszkytól kaptam meg: „A városban, csakúgy, mint az egész országban, 1957. elején sok helyen terjedt egy három betűs rövidítés a „MUK”, vagyis márciusban újra kezdjük. Mikor ez a kommunisták fülébe jutott bizony nagyon megijedtek, mert féltek egy újabb felkeléstől.” A „MUK”-ból persze semmi sem lett, mert mindenki belátta, hogy ez a sokat szenvedett kisváros nem indíthat el egy újabb országos megmozdulást.

¹⁵³ Belánszky László szóbeli közlése alapján

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1956. Kézikönyve (Bibliográfia); Budapest: 1956-os Intézet, 1996.
- 1956. Kézikönyve (Kronológia); Budapest: 1956-os Intézet, 1996.
- 1956. Kézikönyve (Megtorlás és emlékezés); Budapest: 1956-os Intézet, 1996.
- 1956. plakátjai és röplapjai; Bp.: Zrínyi Kiadó, 1991.
- Bády István, dr.: A Bazilika árnyékában; Esztergom: Gran-Tours Utazási Iroda, 1989.
- Bánki Sárk József levele Berki Mihálynak, az új Magyarország újságírójának.
- Bányai Mátyás: Szubjektív krónika; Esztergom: A szerző kiadása, 1995.
- Borbándi Gyula-Molnár József: Tanulmányok a magyar forradalomról; München: Aurora könyvek, 1966.
- Csernohorszky Vilmos: Pályám emlékezete; Neuburg: A szerző kiadása, 1999.
- Dolgozók Lapja 1989. október 21-i száma
- Esztergom és Vidéke 1989. október 10-i száma
- Esztergom és Vidéke 1991. október 15-i száma
- Esztergom és Vidéke 1991. október 31-i száma
- Esztergom és Vidéke 1991. október 5-i száma
- Esztergom és Vidéke 1993. november 11-i száma
- Esztergom és Vidéke 1993. november 18-i száma
- Esztergom és Vidéke 1993. november 4-i száma
- Esztergom és Vidéke 1993. október 21-i száma
- Esztergom és Vidéke 1994. október 27-i száma
- Esztergom és Vidéke 1996. október 24-i száma
- Esztergom és Vidéke 1997. október 23-i száma
- Komárom-Esztergom Megyei 24 Óra 1991. október 22-i száma
- A Kurír 1990. július 6-i száma
- A Magyar Nemzet 1956. november 4-i száma
- Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni...; Budapest: Századvég Kiadó, 1993.; (Benne Dr. Horváth Csaba az Esztergomi Szerszámgépgyár, Munkástanácsa és a Nemzeti Tanács titkárának visszaemlékezése)
- Új Magyarország magazin III. évfolyam, 283. szám (1993.)
- Zolnay László: Hírünk és hamvunk; Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1986.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

- Fakász Tibornak az útmutatásért és az azóta elkészült könyvéből való anyagok megmutatásáért (Esztergom 1956-os krónikája)
- Nagyfalusi Tibornak a rengeteg forrásért
- Deér Szilviának szakdolgozati anyagáért és az általa megnevezett forrásokért
- Germuska Pálnak az 1956-os Intézetben és a Hadtörténeti Levéltárban való kutatásaimban való segítségéért
- Az esztergomi levéltári dolgozóknak a kutatási lehetőségért
- Bányai Mátyásnak a további útmutatásokért és a könyvében leírt anyagokért
- Valamint az összes riportalanyomnak a sok információért, és természetesen Tombor Lászlónak a szakdolgozat elbírálásáért.

MELLÉKLETEK

1. Sortüzek, 1956. (saját készítésű térkép a magyarországi sortüzek helyszíneiről)
2. Munkások! Elvtársak! Polgártársak! (röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 446. p.
3. Esztergom Város Polgárai! Magyar hazafiak (röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 447. p.
4. Felhívás (röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 448. p.
5. Esztergom Város Polgárai! + Felhívás (2 db röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 449. ill. 454. p.
6. Polgártársak! Dolgozók! Magyarok! (röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 450. p.
7. A Magyar Népköztársaság Nemzeti Kormányának! (röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 451. p.
8. Tájékoztató Esztergom Város Nemzeti Tanácsának első üléséről (röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 452. p.
9. Esztergom lakosságához! Hazafiak! Magyarok! (2 db röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 453. ill. 451. p.
10. Esztergom Város Nemzeti Tanácsának követelései (röplap), in: 1956. plakátjai és röplapjai, 455. p.
11. Mindenkihez! Mindenkihez! (röplap), in: Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 151. p.
12. Esztergom dolgozói! + Esztergomi dolgozók! (2 db röplap) in: Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 152. p.
13. A Nemzeti Tanács névsora (röplap) in: Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 155. p.
14. A Nemzeti Tanács névsora kiegészítésekkel (röplap) in: Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 156 p.
15. A dorogi szénmedence és Esztergom város felterjesztése a kormányhoz, in: Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 168-169. p.
16. Az Esztergomi Szerszámgépgyár munkástanácsának levele, in: Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 170-171. p.
17. Esztergom Nemzeti Tanácsának Hangos Híradó szövegei, in Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 157-161. p.
18. Jegyzőkönyv, in: Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 164-167. p.
19. Mecséri János és társainak ítélete, in: 1956. Kézikönyve (Megtorlás és emlékezés), 208-209. p.
20. Szalay Ferenc és társainak ítélete, Pércsi Lajos és társainak ítélete, in: 1956. Kézikönyve (Megtorlás és emlékezés), 268. ill. 213. p.
21. Bírósági ítélet (Horváth Csaba és társainak pere), in: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár, B/686/1957.

22. Horváth Csaba fényképe, in: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár, B/686/1957.
23. Zséger László fényképe, in: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár, B/686/1957.
24. Kiss László fényképe, in: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár, B/686/1957.
25. Varga D. István fényképe, in: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár, B/686/1957.
26. Sötétkapu 56' + Kolos-kórházi emléktábla, in: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár, /686/1957.
27. A szétlőtt autóbusz + Bende Lajos fényképe, in: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzati Levéltár, B/686/1957.
28. Bády István fényképe, in: Dr. Bády István: A Bazilika árnyékában, 139. p.
29. Csiki Lajos fényképe, in: Kurír 1990. július 6-i száma
30. A Dobogókői út melletti laktanya katonái (Könözszy Béla szívességéből)
31. Az ÁVH-s ruhába öltöztetett csontváz, in: Bányai Mátyás: Szubjektív krónika, 134. p.
32. Mecséri János, Szendi Dezső és Rémiás Pál fényképe (Deér Szilvia szívességéből)

A mellékletek megtekinthetők Nagyfalusi Tibornál az esztergomi könyvtárban.